

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 4 (90), 2024

Алматы, 2024

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh National Pedagogical University

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 4 (90), 2024

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ
«Филология ғылымдары» сериясы
№4 (90), 2024 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2000 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
филол.ғ.д., проф. Абишева С.Д.

Бас редактордың орынбасары:
филол. ғ. д., проф. Есенова К.У.

Ғылыми редактор:
PhD, қауымд. проф. м.а. Сабирова Д.А.

Редакциялық алқа:
филол. ғ. к., қауымд. проф. Жиренов С.А.
филол. ғ. к., қауымд. проф. Сатемирова Д.А.
филол.ғ.д., проф., Эл-Фараби ат. ҚазҰУ

Джолдасбекова Б.У.
пед.ғ.д., проф., эл-Фараби ат. ҚазҰУ

Салханова Ж.Х.
филол.ғ.д., проф., ҚазҰҚызПУ

Кыянова Ж.К.
PhD, қауымд. проф.м.а., Т. Жүргенов ат.
Қазақ ұлттық өнер академиясы

Жалалова А.М.
филол.ғ.д., доцент, Таулы Алтай
мемлекеттік университеті

Алексеев П.В. (Ресей)
филол. ғ.д., проф., Ресей халықтар
достығы университеті

Бахтикереева У.М. (Ресей)
филол.ғ.д., проф., Варминь-Мазур
университеті Киклевич А.К. (Польша)

PhD, проф., Джордж Вашингтон
университеті Роллберг П. (АҚШ)
PhD, проф., Орталық Ланкашир
университеті

Табачникова О.М. (Ұлыбритания)

Жауапты хатшы:
PhD, қауымд. проф. м.а. Серикова С.К.

Техникалық хатшы:
филол.ғ.к., қауымд. проф. Османова З.Ж.

© Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университеті, 2024

Қазақстан Республикасының
Мәдениет және ақпарат министрлігінде
2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген
№10109-Ж

Басуға 30.12.2024 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 15,1 е.б.т.
Тапсырыс 173.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ
Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

Arkhangelskaya A. Magical gesture in the sign cultural and national space of Ukrainian and Russian phraseology..... 5

Архагельская А.М. Украин және орыс фразеологизмдерінің символдық-мәдени және ұлттық кеңістігіндегі сикырлы кимыл

Архагельская А.М. Магический жест в знаково-культурном и национальном пространстве украинской и русской фразеологии

Адибаева Ш.Т., Казабеева В.А. Классификация триггерных тем. К вопросу проведения судебной лингвистической экспертизы..... 15

Адибаева Ш.Т., Казабеева В.А. Трэггерлі тақырыптарды сыртқылау. Соттық лингвистикалық сараптама жүргізу мәселесіне қатысты

Adibayeva S., Kazabeyeva V. Classification of trigger topics. The issue of conducting forensic linguistic expertise

Кенжегалиева М.К. Көптілділік жағдайында жастар арасында қазақ тілін қолдану динамикасының өзгеруі..... 22

Кенжегалиева М.К. Изменение динамики использования казахского языка среди молодежи в условиях полиязычия

Kenzhegaliyeva M. Changes in the dynamics of the use of the Kazakh language among young people in the context of multilingualism

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

Абишева С.Д., Атембаева Г.А., Хавайдарова М.М. Образ Казахстана в художественной литературе..... 34

Абишева С.Д., Атембаева Г.А., Хавайдарова М.М. Көркем әдебиеттегі Қазақстан бейнесі

Abisheva S., Atembayeva G., Khavaidarova M. The image of Kazakhstan in fiction

Бисенғали З.-Г.Қ., Жолдасқалиқызы Ә. «Даңқ пен дақпырт» романындағы дәуір шындығы..... 41

Бисенғали З.-Г.Қ., Жолдасқалиқызы А. Реалии эпохи в романе «Известность и молва»

Bisengali Z.-G., Zholdaskalikyzy A. The realities of the era in the novel «Fame and rumor»

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Филологические науки» №4 (90), 2024 г.

Периодичность – 4 номера в год. Выходит с 2000 года.

Главный редактор
д.филол.н., проф. Абишева С.Д.

Зам. гл. редактора
д.филол.н., проф. Есенова К.У.
Научный редактор
PhD, и.о.ассоц.проф. Сабирова Д.А.

Редакционная коллегия:
к.филол.н., ассоц. проф. Жиренов С.А.
к.филол.н., ассоц. проф. Сатемирова Д.А.
д.филол.н., проф., КазНУ имени Аль-Фараби Джолдасбекова Б.У.
д.пед.н., проф., КазНУ имени Аль-Фараби Салханова Ж.Х.
д.филол.н., проф., КазНУ имени Аль-Фараби Жынова Ж.К.
PhD, и.о.ассоц.проф. КазНАИ имени Т. Жургенова Жалалова А.М.
д.филол.н., доцент, Горно-Алтайский государственный университет Алексеев П.В. (Россия)
д.филол.н., проф., РУДН Бахтикерева У.М. (Россия)
д.филол.н., проф., Варминьско-Мазурский университет Киклевич А.К. (Польша)
PhD, проф., Университет Джорджа Вашингтона Роллберг П. (США)
PhD, проф., Университет Центрального Ланкашира Табачникова О.М. (Великобритания)

Ответственный секретарь:
PhD, и.о.ассоц.проф. Серикова С.К.

Технический секретарь:
к.филол.н., ассоц. проф. Османова З.Ж.

© Казахский национальный педагогический университет им. Абая, 2024

Зарегистрировано в Министерстве культуры и информации РК 8 мая 2009 г. №10109-Ж

Подписано в печать 30.12.2024.
Формат 60x84 1/8. Объем 15,1 уч.-изд.л.
Заказ 173.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

Герчинска Д. Казахстанско-польские литературные связи: исследование взаимовлияния и культурного обмена..... 46

Герчинска Д. Қазақстан-Польша әдеби байланысы: өзара әсері және мәдени қарым-қатынасты зерттеу
Gierczyńska D. Kazakh-Polish literary relations: a study of mutual influence and cultural exchange

Казтаева А.К., Токшылыкова Г.Б. Өмір тарихтың өзінен алынған туынды..... 53

Казтаева А.К., Токшылыкова Г.Б. Художественное произведение, рожденное самой историей жизни
Kaztayeva A., Tokshylykova G. A work of art, born from the very history of life

Нурақбаева А., Мәтбек Н. Қазақ прозасындағы микрожанрлардың жанрлық ерекшеліктері..... 59

Нурақбаева А., Мәтбек Н. Жанровые особенности микрожанров в казахской прозе
Nurakbayeva A., Matbek N. Genre characteristics of microgenres in Kazakh prose

Оспанов Е.Т., Мергенбаева А. Е. Қазіргі қазақ балалар әдебиетінде фольклорлық символиканы қолдану: психолінгвистикалық аспектілері..... 65

Оспанов Е.Т., Мергенбаева А. Е. Использование фольклорной символики в современной казахской детской литературе: психолінгвистические аспекты
Ospanov Y., Mergenbayeva A. The use of folklore symbols in modern Kazakh children's literature: psycholinguistic aspects

Тлеубекова Б.Т. Көркем шығармалардағы элеуметтік мәселе..... 78

Тлеубекова Б.Т. Социальная проблема в произведениях искусства
Tleubekova B. Social problem in works of art

ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY

Оспанов Е.Т., Жетписов Е.Ж. Орта мектепте фольклорлық шығармаларды жасанды интеллект арқылы оқыту әдістемесі (5-7 сынып)..... 84

Оспанов Е.Т., Жетписов Е.Ж. Методика преподавания фольклорных произведений с использованием искусственного интеллекта в средней школе (5-7 классы)
Ospanov Y., ZhetpisoV Y. Methodology for teaching folklore works using artificial intelligence in secondary schools (grades 5-7)

**Abai Kazakh National
Pedagogical University
BULLETIN
№4 (90), 2024**

Editor-in-chief

*Doctor of Philological Sciences, Professor
Abisheva S.*

Deputy Editor-in-chief

*Doctor of Philological Sciences, Professor
Essenova K.
Scientific Editor
PhD, Associate Professor Sabirova D.*

Editorial board

*Candidate of Philological Sciences, Associate
Professor Zhirenov S.*

*Candidate of Philological Science, Associate
Professor Satemirova D.*

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Al-Farabi Kazakh National University*

Dzholdasbekova B.

*Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Al-Farabi Kazakh National University*

Salkhanova Zh.

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Kazakh National Women's Teacher Training
University Kiyнова Zh.*

*PhD, Associate Professor, T. Zhurgenov
Kazakh National Academy of Arts*

Zhalalova A.

*Doctor of Philological Sciences, Associate
Professor, Gorno-Altaysk State University*

Alekseyev P. (Russia)

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
RUDN Bakhtikireeva U.* (Russia)

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
University of Warmia and Mazury*

Kiklewicz A. (Poland)

*PhD, Professor, George Washington
University Rollberg P.* (USA)

*PhD, Professor, University of Central
Lancashire Tabachnikova O.* (The United
Kingdom)

Executive Secretary

PhD, Associate professor Serikova S.

Technical Secretary

*Candidate of Philological Sciences, Associate
professor Osmanova Z.*

©Abai Kazakh National Pedagogical
University, 2024

Registered
in the Ministry of Culture and Information of the
Republic of Kazakhstan
8 May 2009 No 10109-Zh/Ж

Signed in print 30.12.2024
Format 60x84 1/8. Volume 15,1
teaching and publishing lists.
Order 173.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
Abai KazNPU
Publishing House "Ulagat" of the Abai Kazakh
National Pedagogical University

Umarova A. CLIL technology in teaching Russian language
to students-historians at a pedagogical university..... 90

Умарова А.Б. Педагогикалық жоғары оқу орнында
тарихшы-студенттерге орыс тілін оқытуда CLIL
технологиясы

Умарова А.Б. CLIL в обучении русскому языку
студентов-историков в педагогическом вузе

**ЖУРНАЛИСТИКА
ЖУРНАЛИСТИКА
JOURNALISM**

Мадиев С., Шарапиева Р. Интерактивті ортадағы баспа
өнімдері: дәстүрлі және жаңа медиа байланысы..... 97

Мадиев С., Шарапиева Р. Печатная продукция в
интерактивной среде: традиционные и новые
медиакоммуникации

Madiyev S., Sharapiyeva R. Printed products in an
interactive environment: traditional and new media
communications

**АУДАРМАТАНУ
ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ
TRANSLATION STUDIES**

Мукашева А.А. Аударма ісіндегі заң терминдерінің
лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері..... 103

Мукашева А.А. Лингвокультурные и правовые
особенности юридических терминов в переводческом
деле

Mukasheva A. Linguocultural and legal features of legal
terms in translation

Біздің авторлар..... 115

**Наши авторы
Our authors**

ТІЛ БІЛІМІ
ЛИНГВИСТИКА
LINGUISTICS

IRSTI 16.31.02

10.51889/2959-5657.2024.90.4.001

Arkhangelskaya A.
Palacký University Olomouc
Olomouc, Czech Republic
e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

**MAGICAL GESTURE IN THE SIGN CULTURAL AND NATIONAL SPACE
OF UKRAINIAN AND RUSSIAN PHRASEOLOGY**

Abstract

The article is devoted to the study of the internal form, semantics, pragmatics and actual use of gestures in phraseology in the conditions of linguocultural contacts. The internal form of a phraseological unit may contain traces of deep layers of universal and national culture, thus acquiring cultural connotation, which is understood as the interpretation of the denotative or figuratively motivated (quasi-denotative) aspects of the meaning of a phraseological unit in the categories of culture. In the focus of attention are the stable phraseological units with the component “fig” in Ukrainian and Russian phraseology. The history of the gesture, its symbolism, its role in the composition of phraseological units, semantics and specificity of its use are studied on the material of the compared linguocultures. The name of the unique transcultural magic gesture consisting of a single word-sign, which has so firmly taken root in many cultures of the world, turned out to be the semantic core and the semantic centre of many phraseological phrases of closely related languages with figurative and situational motivation. The study was carried out on the practical material of dictionary articles and mass media.

Keywords: gesture phraseology, component “fig”, semantics, pragmatics, transcultural, national and cultural specifics

Архангельская А.М.
Оломоуц қаласындағы Палацкий университеті
Оломоуц, Чехия Республикасы
e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

**УКРАИН ЖӘНЕ ОРЫС ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРІНІҢ СИМВОЛДЫҚ-МӘДЕНИ
ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕГІ СИҚЫРЛЫ ҚИМЫЛ**

Аңдатпа

Мақала тілдік және мәдени байланыстар жағдайында фразеологизмдердегі ым-ишараның ішкі формасын, семантикасын, прагматикасын және нақты қолданылуын зерттеуге арналған. Фразеологиялық бірліктің ішкі формасы жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениеттің терең қабаттарының іздерін қамтуы мүмкін, нәтижесіне мәдени коннотацияға ие болады, бұл фразеологиялық бірліктегі мағынаның денотативті немесе бейнелі уәжді (квазиденотативті) жақтарын түсіндіру деп түсініледі. мәдени категориялар. Негізгі назар украин және орыс фразеологизмдеріндегі «дуля» компоненті бар тұрақты фразеологиялық бірліктерге аударылады. Салыстырылған лингвистикалық мәдениеттер материалдары негізінде ым-

ишараның тарихы, оның символизмі, фразеологиялық бірліктердің құрамындағы рөлі, семантикасы мен қолданылу ерекшеліктері зерттеледі. Әлемнің көптеген мәдениеттерінде берік орын алған бір сөздік белгіден тұратын бірегей трансмәдени сикырлы қимылдың атауы жақын туыстас тілдердің көптеген фразеологиялық бірліктерінің семантикалық өзегі мен семантикалық орталығы болып шықты. бейнелі және ситуациялық мотивацияға ие болады. Зерттеу сөздік жазбаларынан және бұқаралық ақпарат құралдарынан алынған практикалық материалдар бойынша жүргізілді.

Түйін сөздер: ым-ишара фразеологиясы, «дуля» компоненті, семантика, прагматика, трансмәдениет, ұлттық-мәдени ерекшелік

Архангельская А.М.
Университет Палацкого в Оломоуце
Оломоуц, Чехия
e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

МАГИЧЕСКИЙ ЖЕСТ В ЗНАКОВО-КУЛЬТУРНОМ И НАЦИОНАЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНСКОЙ И РУССКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Аннотация

Статья посвящена изучению внутренней формы, семантики, прагматики и актуального использования жестов во фразеологии в условиях лингвокультурных контактов. Внутренняя форма фразеологизма может заключать в себе следы глубинных слоев общечеловеческой и национальной культуры, приобретая, таким образом, культурную коннотацию, под которой понимают интерпретацию денотативного или образно мотивированного (квазиденотативного) аспектов значения фразеологизма в категориях культуры. В центре внимания - устойчивые фразеологические единицы с компонентом «дуля» в украинской и русской фразеологии. На материале сопоставляемых лингвокультур изучается история жеста, его символика, роль в составе фразеологизмов, семантика и специфика его использования. Название уникального транскультурного магического жеста, состоящее из одного слова-знака, так прочно пустившее корни во многие культуры мира, оказалось смысловым ядром и смысловым центром многих фразеологизмов близкородственных языков, имеющих образно-ситуативную мотивированность. Исследование проведено на практическом материале словарных статей и СМИ.

Ключевые слова: жестовая фразеология, компонент «дуля», семантика, прагматика, транскультурная, национально-культурная специфика

Introduction. The study of the internal form, semantics and pragmatics of Slavic phraseological expressions from the point of view of linguistic and cultural contacts has been. It remains a priority direction of modern linguistics. The internal form of a phraseological phrase can contain traces of deep layers of universal and national culture, thus acquiring cultural connotation, which is understood as the interpretation of the denotative or figuratively motivated (quasi-denotative) aspects of the meaning of a phraseological phrase in the categories of culture. In this case, the internal form should be considered as a bilateral entity at the level of semantics and the form of its expression, i.e. the original semantics of the form itself, because the form is also meaningful.

Methods and materials. Linguoculturology, which closely interacts with phraseology, tries to explain the figurative basis of phraseological units, to find out what cultural essences are embodied in their semantics and form, and by what means and ways they are fixed in them. A phraseological unit's internal form can be composed of components of sign character (not in the sense that V. P. Zhukov put into the notion of sign character of a component of a phraseological unit) [1, 36-46], but in the sense of a sign as a symbol of certain situations, representations, emotional states, etc.), translating the meaning of a phraseological unit into the plane of interaction between semantics and

semiotics of its internal form components. We are talking about gesture phraseological expressions, where the name of gesture as a component of the internal form has powerful cultural connotations and is a centrally forming element of both formal and semantic space of the phraseological unit.

In gesture, phraseological expressions as a prototypical situation are a sign of non-verbal communication, a unit of a special semiotic system, which has, like all signs, a plan of expression and a plan of content. The plan of expression is the external structure of the gesture, and the plan of content is the information that is subject to visualisation within the boundaries of a specific communicative situation. Due to the typification of a gesture, the connection between its expression plan and the content plan becomes conventional, because, in the process of communication, it is firmly 'tied' to a communicative situation of a certain character. Unlike the linguistic system, where the asymmetry of the language sign stimulates the development of language, contributing to the expansion of its capabilities to express an unlimited number of thoughts and appropriate responses to a huge number of new and new situations, the system of non-verbal means of communication includes a limited number of units, and the phenomenon of asymmetry of the signifier and signified is very weakly manifested here [2, 90-94]. A non-verbal sign as a symbol of a certain situation in a particular linguoculture most often has one or a very limited number of meanings.

The linguistic (verbal) representation of the human inner world is characterised by synsemantism – the insufficiency of linguistic expression to convey emotional states, and, consequently, the actualisation of a whole complex of means, among which gesture has an important place. It is known that non-verbal communication differs from verbal communication both by means and form of their expression. In this case, these two types of communication closely interact: non-verbal communication often serves to strengthen the verbal sign, and non-verbal sign sometimes fully takes over the functions of the verbal. Gestures, or kinesic means of non-verbal communication, as expressive-expressive movements most often reflect the emotional state of the addressee, and his intentions and serve as a means of their expression. Gestures broadcast a wide range of communicative codes and symbols in every culture.

Results and discussion. The hand has a special place in the system of non-verbal communication. Various positions of the hand (hands), and fingers of the hand are a unique means of transmitting information, different states, and human attitudes to the facts of the extra-linguistic world. There are more than 2 thousand symbolic hand gestures in other cultures. Such gestures can be transcultural, intercultural and intracultural, in general, they are commonly used, communicatively acceptable and non-conflictogenic. However, there are some gestures that in different cultures are orientated towards a conflict situation, are incorrect in 'normal' communication or are considered indecent. Such gestures in many nations of the world include *dulya*, aka *shish*, *kukish*, *figa*, euphemistically *a combination of three fingers*.

We have different opinions about the status of this gesture in "cultural" intracultural and intercultural communication. For example, in one of the "Dictionaries of Symbols", we read: "The *kukish* gesture is a figure of three fingers: the finger of Mars is placed between the fingers of Saturn and Jupiter. Earlier this gesture was considered like a magical amulet, nowadays it denotes a meta-gesture of refusal" [3], and the "anti-etiquette" of the gesture is left without attention. A. K. Baiburin and A. L. Toporkov, on the one hand, write that "a demonstrated fig is perceived as a direct insult", on the other hand, conclude: "The change of the cultural context and the general deritualisation of everyday life has led to the fact that the *kukish* is gradually ceasing to be understood as an indecent gesture" [4, 103-104]. E. Levkievskaya reads: "According to the rules of etiquette, a *kukish* is an obscene gesture intended to insult and humiliate the one to whom it is shown, as well as a way to express extreme rejection, sharp refusal mixed with disdain" [5, 10], [5, 26-27]. The authors of the "Dictionary of Russian Sign Language" write about this gesture as rude and used by children and communicators with a low cultural level. It reduces the status of the addressee, and in this case, it is especially rude and offensive, so it is condemned not so much by etiquette, but by ethical norms. In many cultures, this gesture is forbidden outside of specially specified situations [6, 101-102]. The

statement on the pages of “Metagazeta”: “Nowadays “shish” (figa) in Russia, as a rule, has no offensive or vulgar meaning” (<http://magazeta.com/2008/06/chinese-fuck-you/>). We find a similar idea in the works of Ukrainian authors, in particular N. Makhniy: the Russians use *dulya* as mainly a childish offensive gesture, something like sticking out one's tongue [7].

It is curious that the manuals on Ukrainian communication etiquette and behavioural culture do not mention *dulya* as a non-verbal anti-etiquette sign for unknown reasons [8], [9], although, according to our data, this magical gesture in terms of its use in modern Ukrainian society breaks all records [10, 10-66]. According to linguo-country dictionaries, we do not find it among the gestures characteristic of Russians' communication [11].

Of course, this gesture, known in both Ukrainian and Russian culture, is indecent, all thanks to its primordial phallic symbolism. Only inattention to this fact can lead one to think that it is no longer recognised as indecent in modern society.

Initially, *dulya* is a magical symbol, a means of non-contact influence on the interlocutor and the surrounding world. In the most ancient ideas of man magic possessed both word and gesture. Scientists consider the *dulya* to be the oldest phallic sign, apotropaic: it “diverted trouble”. According to Academician V. Peretz, the *dulya* was a symbol of a pagan deity protecting from evil spirits, unclean power, evil eye and witchcraft. It was believed that the unclean force, spirits, demons, and so on. - are sexless creatures, so they are afraid of any sexual innuendo [12]. In Slavic folk culture, *dulya* (shish, kukish) had the character of an amulet. To strengthen the protective and healing “influence” of *dulya*, the gesture itself, its name and image (amulet) were used, the openly shown *dulya* from the left and right hand, two *dulyas* and *dulya* “from under the floor” were combined in different ways.

The *dulya* (shish, kukish) is a gesture known to many cultures, where its semantics vary in an extremely wide range - from a cruel sexual insult (Arab countries) to a warning that a representative of the most ancient profession is ready to serve a client (Japan) or a man is going to milk a goat (India) [10, 19-21]. This gesture is mentioned in Dante's “Divine Comedy”: “Po okonchanii rechi, vskinuv ruki / I vypyativ dva kukisha, zlodei / Voskliknul tak: Na, Bozhe, obe shtuki!” (Ad. transl. by M. Lozinskii).

Ethnosemantics of *dulya* in different nations can become a significant problem in intercultural communication: here its erroneous interpretations are possible due to the visual coincidence of the gesture. In Ukrainian and Russian cultures such as Slavic and “dulenosnykh” there can be no such error. However, a detailed study of the transformations of the *dulya* image in Ukrainian linguoculture and Ukrainian phraseology in particular leads to the idea that the *dulya* in the linguistic consciousness of Ukrainians and Russians has a different status. In Ukrainian society, *dulya* is surrounded by such a peculiar and powerful background halo that the comparison of this gesture as a component of Ukrainian and Russian phraseological expressions can be interesting. In the report, the object of comparison will be *dulya*, although in Ukrainian we have other equivalents of *dulya* - *figa* and *kombinatsiia z tryokh paltsev* (expressions that are practically not used in comparison with *dulya*), in Russian - *shish*, *kukish*, *figa*, *combination of three fingers*. It should be noted that in Russian the synonyms *shish*, *kukish*, and *figa* differ in their compatibility, formal and meaningful properties, and word-formation potential [13, 11–20], [14, 23–30]. A special place among the “record holders” of word formation belongs to *fig*, which, according to L. Voborzhil's observations of the National Corpus data [14, 24], has given rise to 60 derivative units of the substantive, adjectival, adverbial, and verbal types. It should be noted that this list accidentally did not include the feminine *pofigistka* (from *pofigist*) and *fig-vam* (This is an Indian national folk hut called “fig-vam” an aphorism from the beloved cartoon “Winter in Prostokvashino”), which are quite common today. It is noteworthy that all derivatives carry a powerful emotional-expressive charge, but only a few derivatives of *fig* are oriented toward a positive assessment (*ofigitelno*, *ofigenno*, *ofigenskiy*) [14, 30]. For the “purity” of the experiment, we focus on the comparative study of phraseological expressions with the component *dulya*, using the principle of one-line comparison (according to R. Sternemann), in which

one of the languages will play the role of *tertium comparationis*: in our case - Ukrainian. The choice of this direction of comparison is not accidental.

Let's start with the fact that another name for this well-known gesture, the fig sign (*dulya*), was obviously borrowed by the Russian language from Ukrainian. Our linguistic "investigation" of how *dulya* entered the Ukrainian language revealed the following. According to etymologists, *dulya* (*bdulya*, *gdulya*) 'possibly related to *dulya*, a type of pear (*kъdulja < *kъdunja, originating from Latin *cydōnea* (*māla*) which in turn is borrowed from Greek κυδώνια μάλα), used in a figurative sense [15, 144]. Researchers consider the word *dulya* to be an indirect borrowing in Russian from Polish [16, 192] and date its appearance in the Russian language in *Shansky's Concise Etymological Dictionary of the Russian Language* to the late 18th century however, our observations show a different picture. This word first entered the Ukrainian language. Dictionaries of the Ukrainian language from the 14th-15th, 16th, and the first half of the 17th centuries (*Slovník Staroukrayinskoyi Movy XIV–XV*, *Slovník Ukrayinskoyi Movy XVI – Pershoyi Polovyny XVII*) do not confirm this unit. However, after 1720, in the books of the Cossack courts of Hetmanate, Prof. N. Yakovenko finds the phrase "Не оборонить тебе твоїй гетьман, скурвий син, ось йому дуля!".

In the second half of the 18th century, we find the word *dulya* in the meaning of "shish" in I. Kotlyarevsky's (*Sobranie Malorossiyskikh slov*). The dictionary of P. Biletsky-Nosenko (*Slovník Ukrayinskoyi Movy*) in 1840-1842 records two phraseological phrases with the component *dulya*: *вхопив дулю* 'you will get nothing' и *ткнули дулю* 'refused'. However, here we also find *fikgá* (*khvíga*) in the meaning of 'shish, kukish' – *ткнули хвигу* 'to give shish' (in Germ. Felge). Later, the dictionary of B. Grinchenko (1907) already contains the word *dulya* in the meaning 'кукишъ, шишъ' [kukish, shish]. Nevertheless, in the Dictionary of the Living Colloquial Language by D. Yavornytskyi (1920) we have only the adjective *dulnuvatiy* 'similar to a *dulya* (pear)'.

In Russian, even V. I. Dal's dictionary (*Tolkovyí Slovar Zhivogo Velikorusskogo Yazyka*) does not yet record this word in another meaning than 'pear, kukish (pear)', and only in D. Ushakov's (*Tolkovyí Slovar Russkogo Yazyka*) dictionary the word *dulya* has the figurative meaning 'kukish, fig'. M. I. Mikhelson's dictionary, on the contrary, records the presence of this component, though only in two units: *дулю подноситъ* and *дулю под нос*. There are good reasons to assume that Russian borrowed *dulya* from Ukrainian. At the same time, Russian had 'its own' words for this gesture - *shish*, *shishok*, *kukish* (*figa* is borrowing through Polish *figa* from *víge*, *figa* from Lat. *ficus* and also without figurative meaning). It is unclear how Ukrainians themselves called this gesture before the Ukrainian language borrowed the word *dulya*. The Russian names *shish*, *kukish* are attested in Ukrainian paremi only in isolated cases: *Кому книши, а кому шиши!*; deceptive gifting in a conspiracy against barley on the eye *Ячмінець, ячмінець, на тобі кукиши! Що хочеш, те й купиш. Кобилку купиш, кобилка здохне, а ячмінь усохне; Ячмінь – ячмінь, на тобі кукиши!* There is no doubt that this gesture had been widely used by the Ukrainian people before (comp. *Дати дулю в кишені; Дати дулю через кишеню; Горе тобі, воле, коли тебе корова коле. Горе тобі, чоловіче, коли жінка тобі дулі тиче!; Однією рукою здоровкається, другою – дулю показує; Ти йому меду, а він тобі дулю; Дуля не цибуля – очі не виїсть; Цибульку, дулю, хвигу дати під ніс; Забудь ласоці, паслін та цибулю, а за гірку твою працю візьми під ніс дулю!; Кому талан, тому й дуля; Не штука справнику дати дулю в кишені; Дістати дулю з маком, та ще й з пастернаком* etc.). Russian names of gesture *dulya*, *shish*, and *kukish* are not recorded in the composition of modern Ukrainian phraseological expressions.

According to our observations, *dulya* today can be attributed to the signs of Ukrainian linguoculture: it is equated to *national, nation-forming and people-protecting symbols, signs of Ukrainian mentality, to the instrument of the struggle for independence*, etc. It is an existential symbol of Ukrainian self-consciousness, which has all the features of a national-cultural concept with clearly delineated subconcepts, *дуля в кишені, обмін дулями, дуля сусідові та однією рукою здоровкається, другою – дулі тиче* [10, 37-54]. In Ukrainian linguoculture, not only the unclean force, which should be afraid of *dulya*, is given a *dulya*: here devils also poke *dulya*, generous, huge,

which cannot be shat on in a week, and special: “The devil's paw is six-fingered, and not just one, but two fingers stick out of the offensive figure, and both of them move in a non-human way” (G.L.Oldi. Rubezh).

Ukrainians poke each other's dulyas with enthusiasm, selflessness and lust, and they always return other people's dulyas in good order. In contemporary word usage, we find the following attributes of the dulya: national, miraculous, blessed, cherished, noble, great national, dulya of truth, conscious Ukrainian, dulya “on the right side of the barricades”, OUR (as an antithesis to ЇХНЬОМУ [THEIR] (read: Russian) kukish). Dulya is an anthropomorphised symbol. Ukrainians have the dulya: *мовчазна, промовиста, тверда, ляклива, спітніла, кишенькова, нахабна, весела, сумна, ліниво-байдужа, щира, з іскоркою, гарна, волохата, викрутасиста*. But it also comes *з хвостом* [with a tail]. It has a colour and taste: *велика помаранчева дуля, біло-блакитна, смачна, солодка, солонка*. It can be made [with] *з маком, з червоним маком, без маку, з маковим зернятком, з маслом, без масла, з лампадним маслом, з родзинкою, з перцем, з тмином*. In the Ukrainian community of speakers, dulya can be *дати (давати), тицяти (тицьнути), крутити (скрутити), складати (скласти), показувати (показати), наставляти (наставити), бгати, пхати, гнути, вліпити, вцілити, засвітити, завести (заводити)* and addressed to *горобцям, сорокам, воронам, собакам, лисиці, сонцю, вітру, життю, смерті, долі, ясній зорі, вітчизні, недугам, самому собі, ближньому, сусідам, ворогам, усім підозрілим суб'єктам, москалям, російському кулакові, целюліту, крему, гламуру, зайвій вазі, Лувру*, and most importantly – *each other*.

The recipient of a dulya can *дістати, ковтати (глитати), проковтнути, отримати, схопити, взяти, побачити, обнюхати, облизати, з'їсти, погризти, скуштувати, поцілувати, ухилитися від дулі*, and *повернути дулю* to the person who sent it. You can *подавитися дулей*. The location of the dulya is also worthy of surprise: *під ніс, в саму(ю) пику, по всій морді, в око, межі очі, в зуби, в душу, в небо (небеса), у ніч, у монітор, у бік когось, в усі боки, у бік Росії, у бік заокеанської напасті*. Dulya can be *мати в кишені, рукаві, штанях, у рясних шароварах, за пазухою, за спиною, у вузлику, за душею, наготові, смачно скрутити, міцно тримати, надійно ховати в кишені; флегматично (сміло, рішуче, грізно, з любов'ю, з ненавистю, тайкома, підступно) крутити, елегантно сучити*. And most importantly, dulyas can be **ПЛЕКАТИ**. In Ukrainian topical speech, we find the following quantitative and parametric characteristics of it: *дуля (дві дулі, чотири дулі), мала дуля, маленька дуля, маленька дулька, малесенька дуля, півдулі, крупна, отакенна, здоровенна; царська; всім дулям дуля; дуля Кремлю довжиною в кілометр; величезна, на 23 млн. гривень дуля; така щедра, що і за тиждень не обгидиш; така дуля, що – о!* What other nation has *дуля всенародної краси*, the verb *дулювати* ‘to exchange dulyas’, special terms “dulesoderzhaschey” communication *тримач дулі* and *отримувач дулі, дуленосець* ‘a person who constantly carries a dulya in his pocket’? *Наша українська дуля – всім дулям дуля, їй кукиші – що моська слону, краще не напрошуватися...* - Ukrainians are convinced. That is why there is every reason to believe that the background information accompanying the image of a dulya in the minds of Russians and Ukrainians is far from equivalent. Can the Russians boast that they have had an inflatable dulya flying under the dome of the State Duma building, or that MPs disperse guests on talk shows with it (like Oleg Lyashko on Savik Shuster), or that they threaten all “dissenters” with two charmingly twisted dulyas (like Irina Farion) at a meeting of the Verkhovna Rada? Or that traffic police officers use their dulyas as an “alternative ID”? It's too early to put an equal sign between the Ukrainian *dulya* and the Russian *kukish*.

Dulya, of course, has a place in Russian culture, in Russian language in Russian phraseology. Usually Russian dictionaries equate dulya and kukish: *dulya* - shish, kukish. Dictionary interpretations differ only by a remark: D.N. Ushakov's Dictionary - *fam.*, T.F. Efremova's Dictionary (*Tolkovo-Slovoobrazovatelnyi Slovar*), A.P. Evgenyeva's Dictionary of Russian Language, Kuznetsov's Dictionary (*Bolshoi Tolkovyi Slovar Russkogo Yazyka*) – *colloquial-diminutive*, S.I. Ozhegov's Dictionary - *colloquial*, D.I. Kveselevich's Dictionary (*Tolkovyi Slovar Nenormatyvnoy Leksiki Russkogo Yazyka*) - *coarse*. In M. I. Mikhelson (*Sbornik Obraznykh Slov i Inoskazanii*) **дулю**

подносить [to give dulya] (allegorically) ‘to insult, humiliate (by giving a fig)’; **дулю под нос** – ‘shish, kukish (nothing)’. In modern dictionaries **дуля с маком** colloquial, jokingly, ironically. ‘Absolutely nothing (V.M Mokienko, T.G. Nikitina, Bolshoi Slovar Russkikh Narodnykh Sravneniy); completely nothing’ (Kuznetsov); ‘you’ll get nothing’ (Ozhegov), **закатить (дать) дулю** 1. Sib. ‘To strike (in a ball game)’. // to whom. Obl. ‘To hit sb.’ 2. Colloquial ‘The same as to show a dulya’; **поднести дулю** to smb. Colloquial ‘To refuse sb. something’; **показывать/показать дулю** to smb. Colloquial ‘To express (usually with the help of an appropriate gesture) a contemptuous refusal, jeering, etc. to someone’; **съесть дулю** Volg. Iron. ‘To fail, to be refused’; **дуля под нос (колет)** Colloquial, Iron. ‘Absolutely nothing’ (Mokienko, Nikitina); to whom. Roughly colloquial ‘To give nothing, not to pay anyone’. In the ‘Dictionary of Russian Argo’ we find the expression **торчать (болтаться, висеть) как дуля в компоте** (*in the anus*) ‘to disgrace oneself, to lose, to fail’. In the “Dictionary of Computer Jargon” *dulya* means ‘chord, three-finger exit Ctrl-Alt-Del’, in the “Dictionary of Thieves’ Jargon” - ‘pistol’. The attested *dulka* (*dulya*) in the “Dictionary of Comparisons of the Russian Language” by Mokienko, Nikitina are clearly related to the primary phytonymic semantics of *dulya*: *убогая как дулька собачья* Bryan. disapproving ‘about a very thin person (*dulka* is a small pear). Canine is a common epithet (like wolfish) for wild fruits’; *мягкий как дуля* Mosk. ‘about very soft steamed turnip, rutabaga (*dulya* - pear)’.

Thus, the semantics of Russian phraseological units with the component *dulya* can be reduced to refusal, the meanings ‘you won’t get anything’, ‘something didn’t work out or won’t work out’, ‘to strike; to hit’ and the semantics of absolute zero. At the same time, we could not find a phraseological unit with the internal form *дуля в кармане* [*dulya in a pocket*] in dictionaries: in a pocket (mitten) Russians keep *a shish*, *a kukish* and *a fig*.

Let’s turn to Ukrainian phraseology. Here we have according to dictionaries of Ukrainian language: **взяти дулю під ніс, дулю з’їсти** vulg. ‘to get nothing’, **давати горобцям дулі** slang. ‘to wander around, to loaf around’, **дуля з маком (під ніс)** 1. Absolutely, nothing at all’. 2. Used to express negation, disagreement, etc.; it won’t be like that, not at all’; **мати дулю** ‘to achieve nothing, to receive nothing, to possess nothing, etc.’; **показати дулю** vulg. ‘To refuse someone something, to give nothing, to not help’; **матері твоїй дуля** ‘used to express disagreement, indignation about something’; **скрутити дулю** vulg. ‘used as a sign of contempt, disrespect for someone else’s opinion’. In the substandard dictionaries of L. Stavitskaya “*Ukrayinsky Zhargon*”, “*Ukrayinska Mova bez Tabu*” we find expressions **дуля в кишені** 1. joking. ‘A complete lack of money’. 2. iron. ‘A cowardly, timid, carefully hidden expression of disagreement with someone; carefully disguised sly, mean or insidious thoughts, intentions’. 3. contempt. ‘A cowardly threat, often unspoken out of fear, disagreement with someone, hypocritically hidden or well-disguised malicious intent’, **дуля з маслом** iron. 1. ‘An expression of categorical refusal, negation, disagreement; nothing of the sort’. 2. ‘With the verbs *отримувати, давати, мати* – absolutely, nothing at all’; **скрутити дулю** ‘a sign of refusal and humiliation’; **сорокам дулі крутити** derogatory ‘to loaf around’, ‘to do nothing’. Only one example with this component is marked with the slang label in her dictionary: **дуля з рота** jarg. ‘about the protruding tongue’.

It is interesting that the word “*dulya*” and phraseological units with this component are almost not represented in modern dictionaries of Ukrainian folk dialects. Here we have the meanings of *dulya* ‘large pear’ (Korotky Slovnyk by Ya. Zakrevska); ‘women’s braid, knotted on the head’; ‘tied pennant on a sheaf’ (P.G. Lysenko. Slovnyk Poliskykh Govirok”), *dulka* – gesture and ‘small pear’ (SZPG/Akush.). In the dictionary of the Lviv lexicon (Khobzei E. et al “*Leksikon Lvivskyi: Povazhno i na zhart*”) we have a reference to the lexeme *dulya* only in the meaning of ‘pear variety’, in the Dictionary of Dialect Words on the website proridne.com *dulya* (*dulka*) is also attested in one meaning ‘pear variety’ “Korotky slovnyk lvivskoi gvary” and “Batyarskyi slovnyk: Lvivska govirka vid A do Ya”, as well as in the Naddnistriansky Regional Dictionary by G. Shylo the word *dulya* is absent. The exception is the Phraseological Dictionary by V. D. and D. V. Uzhchenko where

expressions such as *сорокам (голубам) дулі крутити, собакам дулі давати (тикати)* in the meaning of ‘loafing around’, *дулі з маком їсти, в животі кишка кишиці дулю тиче (крутить, показує), жолудок дулі тиче, кишки в дулю згорнулися (скрутилися)* meaning ‘to be very hungry’, *груші дулі їсти, дулі з маком та пироги з таким* meaning ‘nothing; to get nothing’, *крутити ногами дулі* meaning ‘to be drunk’, as well as comparisons like *потрібний як сліпому дуля* meaning ‘completely unnecessary’ and *тупий як три дулі* meaning ‘completely or very dull’. Two euphemistic expressions: *горобцям дулі крутити* (response to the question “where are you going?” when one does not want to admit it) and *один серед чотирьох* euphemism for ‘dulya’, as well as two ethnographic expressions: *цибулі дулю давати* (humorous phrase meaning to tie onion feathers in a knot to prevent them from being used for arrows) and *Даю три цибулі, щоб не тикала свекрусі дулі* (part of a wedding ritual of giving gifts).

In modern usage, we have found examples of both semantic and formal expansion of the components of phraseological units, as well as the emergence of new units with the component *dulya*: *з’їсти дулю* meaning ‘to die’: *У цій мові... навіть умерти значить одкинути ноги або з’їсти дулю* (D. Chyzhevskiy. History of Ukrainian Literature), *скрутити дулю* to smb. meaning ‘to ignore someone’: *Кияни скрутили дулю кандидатам від влади* (Znak oklyku. On elections 31.10.2012), *кишка кишиці дулю крутить* meaning ‘to be hungry’: *З раннього ранку в роті ріски не було, кишка кишиці давно вже дулю крутила...* (“Vkazivnyi palets”. June 2011), *сховати дулю в кишеню* meaning ‘to act or behave hypocritically’: *Я міг би сховати дулю в кишеню, як це роблять інші українські політики* (M. Papiiev. I could hide the *dulya* in my pocket. The Fourth Power, 03.04.2007), *дулі на стіл!* meaning ‘an invitation for the interlocutor to openly express disagreement’: (My head of the court, as soon as we met, said: “When you don’t like something, – *дулі на стіл*” (Velychko O., Yankovska T., Effective Communication. Guide for court staff, Kyiv 2010), *крутити дулі* meaning ‘to be drunk, to stagger while walking and make drunken gestures’: *...водій розмахував руками і, йдучи юзом, «крутив такі дулі» перед працівниками ДАІ...* (Novyny Poltavshchyny. 09.05.2012), *скрутитися в дулю* 1. ‘To become emaciated, to shrink’: *Від важкої праці стара Василиха скрутилася в дулю, аж почорніла* (I. Muratov. Buk). 2. ‘To lose flexibility, to become crooked’: *Коли ставиш за мету через якісь інтервали контролювати поставу, то поступово починаєш помічати, в яких ситуаціях в яку саме дулю норює скрутитися твій хребет* (Ne sutulyachys! CelebrityHQ, 27.05.2012). 3. ‘To lose efficiency, to decline, to fall into disrepair’: *Економіка країни вкрай зачахла, скрутилася в дулю і нічого нікому не дала* (Pelahiya Kukuy. Poetic workshops). 4. ‘To quickly and opportunistically adapt to new circumstances, radically changing one’s views’: *Оце гнучкість – так скрутитися в дулю!* (Interview with S. L. Tyhniuchko - about the party, wealth, equality, and about the traffic police. KorresponT.net, 23.08.2011); *скрутити вітру дулю з маком* meaning ‘to waste energy fighting an unequal opponent’; *дати дулю в зуби* meaning ‘to hit or beat someone’: *А дулю в зуби не хочеш?* (G. Tyutyunnyk. Vyr), *(бути) як дуля на тарілці* meaning ‘to be off, to behave inadequately’: *Всі люди як люди, а ти як дуля на тарілці, залишитися з голою дулею* meaning ‘to end up with nothing; to make things worse’: *Відкинувши всі «російські слова», ви залишилися з голою дулею* (Rosiiany rozvody nas yak lokhiv. Polityka. Komentari, 21.12.2011); *мати дулю в кишені* meaning ‘to have nothing’: *Іду з мітингу і думку гадаю, що краще: нічого чи дуля в кишені. Дуля в кишені матеріальніша наче, її і на хліб покласти можна, а «нічого» і до справи не прииєш* (Vitalii Kononov. Vybir tviy: vse abo nichogo. Skhidnoukrainskyi Monitory, №6); *скрутити обличчя в дулю* meaning ‘to make an angry grimace’: *Ще про автобуси. Просто краса – підлога низька, я просто возика вкотила... Так зручно! І головне – ніхто з пасажирів обличчя в дулю не скрутив: нічого, мовляв, з дитиною по автобусах шастати* (Etykiet, zvychai, khорoshi manyery, dyvatsva angliitsiv. Forum. 7.06.2011), *стара дуля* meaning ‘an old, angry, quarrelsome, and disliked woman’: *Ти чого крутишся, стара дуля, і спати нам не даєш?* (G. Tyutyunnyk. Vyr).

Analyzing the texts of Ukrainian Russian-speaking (marked as *ua*) and bilingual (marked as *ua/ru*) online publications for the use of phraseological expressions with the component *dulya* in Russian texts, we identified an interesting trend. While the Russian language has equivalent expressions with

the words *shish*, *kukish*, and *figa*, authors of both original and translated articles predominantly use phraseological expressions with the component *dulya* in Russian-language texts.

We also found a phraseological transformation in the title of the article: *Under the dulya of a pistol* (Antikor. Grani.Ru, 11.08.2014), examples of polysemantic use of a set expression with the component barrel in the Russian-language context: *During the parliamentary election campaign, Lyashko got so angry that S. Shuster swore not to let him appear on the show (Shuster-life) anymore, to which the outrageous man replied: «Ви пустите мене рівно через 2 передачі, бо глядачі вмикають телевізора тільки щоб побачити Савіка та Олега Ляшка». He turned out to be right. And his дудя нам в морду is a brilliant confirmation of this* (Nison Roytman, Secretary of the Board of the Kharkiv Public Organization of the National Union of Journalists of Ukraine, Media Group “Objective”, 18.04.2013). The same applies to the name of the fig gesture, which Russian-language Ukrainian online publications do not translate: *A celebrity Potap wants to erect a monument to a dulya in Kyiv. “I would erect a monument to a huge dulya, so that it would look into space and “say”: “You’ll get nothing from us!”* (From-ua.com, 28.02.2014). In Russian-language comments by Ukrainians in blogs and forums, we practically never come across the names of the gestures *shish*, *kukish*, *figa*: *It’s not all that bad with our original dulya: the other day, Ukrainians shoved it in their own noses by bringing “Svoboda” into their highest legislative body! Isn’t that the apotheosis of their native symbol?* (Official website of Oleg Buzina. Zolot, 4 02. 11. 2012).

As for the internal form of stable units with the component *dulya*, their nomination is dual, with a double denotation: phrasemes express both the actual meaning and the specific movement itself [17, 103-107]. Their verbal components in Ukrainian *дати (давати), тицяти (тицьнути), крутити (скрутити), складати (скласти), показувати (показати), наставляти (наставити), бгати, пхати, гнути, вліпити, вцілити, засвітити, завести (заводити)*, in Russian. *подносить, дать, закатить, показывать* are associated with the typical semantics of the *dulya* as a gesture directed in communication at the interlocutor and express in languages only different degrees of intensity of the action. The “technology” of implementing a gesture is also associated with the components of the internal form of phraseological units, reflecting the local semantics ‘in the face’ (Ukrainian: *під ніс, в само(ю) пику, по всій морді, в око, межі очі, в зуби*, etc., Russian: *под нос*).

The components associated with the gluttonymic semantics of *dulya* (Ukrainian: *ковтати (глитати), проковтнути, обнюхати, облизати, з’їсти, погризти, скуштувати, подавитися*, Russian: *съесть*), are obviously the result of the original semantics of *dulya* = fruit of the fig tree, pear. The attribute ‘sweet’ also gravitates towards the original meanings of *dulya*. T. Shevchuk attempts to explain the epithet ‘sweet’ through the rituals of the cult of Yarilo, their erotic nature and the symbolism of fertilization [18, 189-201]. Regarding the seasonings for *dulya* (*дудя с маком, с маслом, з маком і пастернаком*), contextually Ukrainian *з перцем, з тмином*, it should be noted that this is apparently a Slavic invention, but we were unable to find explanations for them in reliable lexicographic sources. Ukrainian scientists try to justify the presence of poppy seeds in the *dulya* with everyday reality associated with baking *dulya* breads with filling and with poppy seeds (guests, accordingly, were treated to some bread with filling, some with poppy seeds (with nothing inside). It should be noted that we could not find reliable confirmation of the fact that in Ukrainian life there was bread in the form of a *dulya* in reliable ethnographic sources. It is known that the amulet in the form of a *dulya* served our ancestors as an amulet of protection from all misfortunes. Still, it is unlikely that the phallic (obscene) semantics of the gesture in Ukrainian culture applied to bread, which was always considered holy here. In addition, according to G.G. Demidenko, poppy, especially wild poppy, self-sown poppy, was a talisman against evil spirits: they sprinkled it around the house, in the yard in front of the barn, in the barn [19, 21-24]. Perhaps it was the apotropaic symbolism of the poppy that became the basis for the phraseological unit *дудя с маком* - it was a “double protection” from evil forces. But about another seasoning for the *dulya* - *дудя с маслом* - we were unable to find any more or less scientific explanations for the origin of the internal form of expression.

Perhaps, the sexual subtext of the expression and the action itself designated by the gesture is important here. Not least of all, this concerns the gesture of blowing openly shown to the interlocutor.

As for the “hidden” fig, this gesture has long been known in the traditional culture of the Slavs. When meeting a witch or a sorcerer, it was prescribed to show this gesture secretly - in the sleeve or in the pocket, so as not to give oneself away [5]. A fig (or even better - two), given through something that makes it and its addresser invisible, formed the basis of the internal form of Russian phraseological units with a different name for the same gesture, recorded in dictionaries, starting with M. I. Mikhelson: to show (to show, to show) a kukish in a pocket (mitten) in the meaning of colloquial, ironic ‘About someone's cowardly, well-disguised expression of disagreement with someone, reproach, threat to someone’. In Ukrainian phraseology, the components of the internal form (words “adjacent” to the *dulya*-gesture) turned out to be verbs with not entirely identical semantics. On the one hand, these are like Russian verbs of a one-time or repeated, but not constant action (*скрутити, скласти, завести, заводити*), on the other hand, the verbs *тримати, мати*, which imply a constant action (*тримати (мати) дулю в кишені*) and assume (albeit optional) the adverbial component *постійно, завжди, напоготові*. В. Panasyuk explains the presence of the component “constant” in the verbal semantics by the specificity of the Ukrainian mentality [20, 249]: a long stay on the border of the Christian and Muslim worlds, each of which tried to enslave the Ukrainian, led to the latter having no choice but to develop in himself the trait of a “true Ukrainian”: *і нашим, і вашим, і дуля в кишені*.

Conclusion. As we can see, the name of a unique transcultural magic gesture, consisting of a single word-sign, so firmly rooted in many cultures of the world, turned out to be the semantic core and semantic centre of many phraseological phrases of closely related languages with figurative and situational motivation. Tangible differences both in phrase-creative activity of the *dulya* component itself as part of the internal form of the phraseological phraseology, and in its valence, in the perception, comprehension and frequency of use of gesture and gesture phraseology testify, on the one hand, to real language contacts, on the other hand, to the significant influence of the worldview and, most importantly, the mentality of the people on the expansion of the symbolic meaning of this gesture in Ukrainian culture of the post-Soviet period.

References:

1. Zhukov V. P. (1975). *O znakovom kharaktere komponenta frazeologizma [On the semiotic nature of a phraseological component]*. Moskva: *Voprosy yazykoznaniya*, 6, 36–46 [in Russian]
2. Onalbayeva A. T. (2012). *Frazeologizmy zhestovoyi semantyky [Phraseological expressions of gestural semantics]*. *Budeshcheto vyprosi ot sveta na naukata. Sofia: Filologichni nauki*, 26, 90–94.
3. Zhulyen N. (1999). *Slovar Symvolov. Illustrirovannyi Spravochnik [Dictionary of Symbols. Illustrative guide]*. *Per. s fr. Chelyabinsk: Izd. “Ural LTD”*.
4. Bayburin A. K., Toporkov A. L. (1990). *U istokov etiketa: Etnograficheskiye ocherki [At the origins of etiquette: Ethnographic essays]*. Leningrad: *Nauka [in Russian]*
5. Levkiyevskaya E. E. (1994). *Kukish [Figa]*. In N. I. Tolstoy (Ed.), *Slavyanskiye drevnosti. Etnolingvisticheskiy slovar (Vol. 3)*. Moskva: *Mezhdunarodnyye otnosheniya*.
6. Grigorieva S.A., Grigoriev N.V., Kreidlin G.E. (2001). *Slovar Yazyka Russkykh Zhestov [Dictionary of the Language of Russian Gestures]*. *Vensky Slavystichesky Almanakh, Sonderband 49 [in Russian]*
7. Makhniy M. (2009). *Neverbalika i mizhkulturna komunikatsiya. Etnosemantyka natsionalnykh zhestiv [Non-verbal communication and intercultural communication: Ethnosemantics of national gestures]*. *Blox.ua, Kyiv [in Ukrainian]*
8. Stakhiv M. (2008). *Ukrayinskiy komunikatyvnyy etiket [Ukrainian communicative etiquette]*. Kyiv: *Znannya*.
9. Radevych-Vynnytskiy Ya. (2008). *Etiket i kultura spilkuvannya [Etiquette and communication culture]*. Kyiv: *Znannya KOO [in Ukrainian]*

10. Arkhangelska A. (2013). *Pro odyn magichnyy zhest v ukrayinskiy lingvokulturi: transformatsiyi obrazu* [On a magical gesture in Ukrainian linguistic culture: Transformations of the image]. *Lingvokulturologický a lingvoekologický přístup ke studiu jednotek jazyka a řeči. Olomouc: VUP*, 10–66 [in Ukrainian]
11. Akishina A. A., Kano Kh., Akishina T. E. (2012). *Zhesty i mimika v russkoy rechi: Lingvostranovedcheskiy slovar* [Gestures and facial expressions in Russian speech: A linguistic and cultural dictionary]. Moskva. [in Russian]
12. *Rukopysni fondy Instytutu mystetstvoznavstva, folklorystyky ta etnologiyi im. M. T. Rylyskogo NAN Ukrayiny* [Manuscript collections of the Institute of Art Studies, Folklore, and Ethnology named after M. T. Rylsky of the NAS of Ukraine]. *Fond 1–4. Od. zb.* 280. Ark. 1.
13. Voborzhil L. (2010). *Malye slova velikogo yazyka II/1 – “Figa” – “Fig”* [Small words of a great language II/1 – “Figa” - “Fig”]. *Rossica Olomucensia. Vol. XLIX. Num. 1, Olomouc*, 11–20.
14. Voborzhil L. (2012). *Malye slova velikogo yazyka II/2 – “Figa” – “Fig” i ego derivaty* [Small words of a great language II/2 – “Figa” - “Fig” and its derivatives]. *Rossica Olomucensia. – Vol. LI. Num. 1, Olomouc*, 23–30.
15. Melnychuk O.S. (1985) *Etymologichnyi Slovnyk Ukrayinskoyi Movy. O.S. (Red.)*. Kyiv.
16. Fasmer M. *Etymologicheskyy Slovar Russkogo Yazyka* [Etymological Dictionary of the Russian Language]. Moskva, 1964. T.1.
17. Fedosov O. (2005). *Antropomorfnyaya frazeologiya zhestov i korpus* [Anthropomorphic phraseology of gestures and corpus]. *Slovo. Tekst. Czas VIII. – Szczecin: WNUS*, 103–107.
18. Shevchuk T. (2003). *Yak “dulya” stala “neprystoynym zhestom”* [How “fig” became an indecent gesture]. In O. Boryak, M. Mayerchuk (Eds.), *Kyiv: Tilo v tekstakh kultur*, pp. 189–201
19. Demidenko G.G. (2012). *Spetsyfika ukrayinskykh paralingvilnykh frazeologizmiv invektyvnoho typu* [Specifics of Ukrainian paralinguistic phraseologisms of invective type]. *Naukovi pratsi Cherkaskogo natsionalnogo universytetu im. P. Mogyly. Filologiya. Movoznavstvo*, 195(183), 21–24.
20. Panasyuk B. (2010). *Ukrayinskyy renesans u tvorakh Tarasa Shevchenka* [Ukrainian Renaissance in the works of Taras Shevchenko]. Kyiv: Prosvita.

МРНТИ 16.31.61

10.51889/2959-5657.2024.90.4.002

Адибаева Ш.Т.^{1*}, Казабеева В.А.²
^{1,2}Satbayev University Satbayev University
Алматы, Казахстан
*e-mail: s.adibayeva@satbayev.university
e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

КЛАССИФИКАЦИЯ ТРИГГЕРНЫХ ТЕМ. К ВОПРОСУ ПРОВЕДЕНИЯ СУДЕБНОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Аннотация

В статье приводится описание триггерных тем, которые транслируются в современном казахстанском обществе через средства массовой информации и средства массовой коммуникации. В данной статье под триггерными темами понимаются не только темы, но и события, которые вызывают эмоциональные реакции или воспоминания у людей, часто связанные с негативным или травматическим опытом. Эти темы могут быть разными для разных людей, однако в казахстанском обществе наметился ряд тем, вызывающих сильный общественный резонанс. В исследовании выделяются и называются такие темы, как коррупция, провластный произвол, насилие над женщинами и детьми, буллинг. При

проведении судебной лингвистической экспертизы по адвокатским запросам, эксперт-филолог должен принимать во внимание темы, муссирующиеся в общественных дискуссиях, и принимать степень ответственности в выносимом экспертном мнении. Для сравнения исследователями приводится ряд других тем, таких как социальные и трендовые. В статье дается классификация трендовых и триггерных тем.

Ключевые слова: СМИ, СМК, судебная лингвистическая экспертиза, тренды СМИ, независимый Казахстан, тренд, триггерные темы

Адибаева Ш.Т.^{1*}, Казабеева В.А.²

^{1,2}Сәтбаев Университеті

Алматы, Қазақстан

*e-mail: s.adibayeva@satbayev.university

e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

ТРЭГГЕРЛІ ТАҚЫРЫПТАРДЫ СЫРТҚЫЛАУ. СОТТЫҚ ЛИНГВИСТИКАЛЫҚ САРАПТАМА ЖҮРГІЗУ МӘСЕЛЕСИНЕ ҚАТЫСТЫ

Аңдатпа

Мақалада қазіргі Қазақстан қоғамында бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникация құралдары арқылы трансляцияланатын триггерлік тақырыптардың сипаттамасы берілген. Бұл мақалада триггерлік тақырыптар деп тек тақырыптарды ғана емес, сонымен қатар адамдарда эмоционалдық реакциялар немесе естеліктер тудыруы мүмкін оқиғаларды да түсінеді, бұл көбінесе теріс немесе травматикалық тәжірибемен байланысты. Бұл тақырыптар әртүрлі адамдар үшін әртүрлі болуы мүмкін, алайда Қазақстан қоғамында қоғамдық резонанс тудыратын бірқатар тақырыптар айқындала бастады. Зерттеуде бұл тақырыптар анықталып, аталады. Олар: сыбайлас жемқорлық, билікке тәуелді зұлымдық, әйелдер мен балаларға қатысты зорлық-зомбылық, буллинг. Адвокаттық сұраулар бойынша сот лингвистикалық сараптамасын жүргізгенде, сарапшы-филолог қоғамдық талқылауларда қозғалған тақырыптарды ескеріп, сараптамалық пікірді қалыптастыруда жауапкершіліктің дәрежесін қабылдауы керек. Салыстыру үшін зерттеушілер басқа да әлеуметтік және трендтік тақырыптарды атап көрсетеді. Мақалада трендтік және триггерлік тақырыптардың классификациясы берілген.

Түйін сөздер: БАҚ, БҚК, сот лингвистикалық сараптамасы, БАҚ трендтері, Тәуелсіз Қазақстан, тренд, триггерлік тақырыптар

Adibayeva Sh.T.^{1*}, Kazabeyeva V.A.²

^{1,2}Satbayev University Satbayev University

Almaty, Kazakhstan

*e-mail: s.adibayeva@satbayev.university

e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

CLASSIFICATION OF TRIGGER TOPICS. THE ISSUE OF CONDUCTING FORENSIC LINGUISTIC EXPERTISE

Abstract

The article provides a description of trigger topics that are transmitted in modern Kazakhstani society through mass media and mass communication channels. In this article, trigger topics are understood not only as subjects but also as events that can evoke emotional reactions or memories in people, often associated with negative or traumatic experiences. These topics can vary for different

individuals, but in Kazakhstani society, a number of topics have emerged that cause a strong public resonance. The study identifies and names these topics, which include corruption, pro-government arbitrariness, violence against women and children, and bullying. When conducting judicial linguistic expertise upon lawyer requests, a philologist-expert should consider the topics being discussed in public debates and take into account the degree of responsibility in the expert opinion. For comparison, the researchers present a number of other topics, such as social and trending ones. The article provides a classification of trending and trigger topics.

Keywords: mass media, mass communication channels, judicial linguistic expertise, mass media trends, independent Kazakhstan, trend, trigger topics

Введение. Современное казахстанское общество претерпевает значительные изменения на уровне коммуникационного взаимодействия между властными структурами, СМИ и гражданским обществом. Как известно, развитое гражданское общество является важной предпосылкой к построению и укреплению правового государства. Требования, которые выдвигает гражданское общество – это важнейший показатель и залог правильных изменений в государственной системе. Сегодня в независимом Казахстане общественное мнение не только приобретает все большую значимость, но становится способным влиять на вынесение судебных решений в резонансных делах. Выход независимого Казахстана в интернет-пространство способствовал прозрачности и открытости взаимодействий между государством, судебной системой, СМИ и гражданским обществом.

Прицельный экспертный мониторинг СМИ и СМК, который и предлагается авторами в данной работе, дает возможность не только описать триггерные темы, вызывающие негодование в интернет-пространстве / общественный резонанс, но и выявить их на лингвистическом уровне, а также учесть при написании экспертного заключения. В контексте проведения судебной лингвистической экспертизы обнаруживаются так называемые триггерные темы, вызывающие бурные эмоциональные реакции и негативный травматический опыт на психологическом уровне. В казахстанском обществе давно наметился ряд тем, вызывающих бурное обсуждение в интернет-пространстве. Триггерными уже давно стали темы коррупционных преступлений и провластного произвола, а также темы насилия над женщинами и детьми, суицида, буллинга в школе. На наш взгляд, при проведении судебной лингвистической экспертизы по адвокатским запросам, эксперт-филолог должен принимать во внимание данные темы, маркируя их особым образом и отмечать эти маркировки в экспертном заключении.

Объектом исследования стало интернет-пространство казахстанских СМИ, средств массовой коммуникации (соцсети), аккаунты общественных фондов, занимающиеся адвокацией по вопросам насилия над женщинами и детьми.

Целью статьи стало изучение контента и стилеобразующих факторов, составление практических рекомендаций по работе с триггерными темами при выдаче экспертного заключения. Ценность исследования заключается в попытке выявления стилистических приемов в спорных текстах, недостаточная изученность данной научной темы обеспечивает ее новизну и перспективность.

Основная цель статьи "Классификация триггерных тем. К вопросу проведения судебной лингвистической экспертизы" заключается в выявлении трендовых направлений в казахстанской журналистике на уровне стиля и маркировки. Авторами сделана попытка выявления двух типов тем: тем трендовых и тем триггерных.

Основные положения статьи могут быть сведены к следующим тезисам:

- в современном казахстанском обществе через средства массовой информации и средства массовой коммуникации транслируется ряд трендовых и триггерных тем;
- для казахстанского общества со времен обретения Казахстаном независимости триггерные темы являются весьма чувствительными;

- при проведении судебной лингвистической экспертизы по адвокатским запросам, эксперт-филолог должен принимать во внимание остроту тем, которые муссируются в общественных дискуссиях и подыскивать верные формулировки;

- эксперт-филолог может воспользоваться классификатором, предлагаемым в данной статье, для определения степени чувствительности общества к той или иной теме;

- тема с маркировкой «триггерная» должна исследоваться с особой тщательностью и беспристрастностью, так как за подобными «громкими делами» следит широкая общественность, правозащитные организации и представители всего интернет-сообщества;

- в экспертном заключении, выдаваемом экспертом-филологом, такие темы должны классифицироваться/маркироваться особым способом

Задачи:

- определить триггерные темы, транслируемые в современном казахстанском обществе через средства массовой информации и коммуникации, оценить их чувствительность для общества;

- разработать классификатор триггерных тем для судебной лингвистической экспертизы, который позволит экспертам-филологам учитывать актуальные общественные дискуссии и оценить степень чувствительности каждой темы.

Методы и материалы. Для сбора и анализа использовались качественные и количественные методы исследования. Метод контент-анализа помог установить взаимосвязь между триггерными темами, транслируемыми в СМИ и их воздействием на общественное восприятие. Также применялись лингвистические методы: метод компонентного анализа, описательный и структурный методы. Под триггерными темами авторами понимаются сверхчувствительные (на глубинном психологическом уровне) для общества темы, способные вызвать общественный резонанс и сильные эмоциональные реакции. В основу теоретической части легли работы экспертов в области судебной лингвистики и медиатекста, таких как П.Шулцен, Г. Рейнингер, Д. Гудвин. Также использованы исследования в области медиатрендов: Т.Г. Добросклонская, Г.С. Мельник, В.Ю. Кожанова.

Результаты и обсуждения. Современное казахстанское общество переживает активное и многогранное развитие, при этом важную роль в формировании общественного мнения и социальной реальности играют средства массовой информации и коммуникации. В контексте глобализации и информационной насыщенности особое внимание заслуживает анализ тех тем и событий, которые в силу своей чувствительности и эмоциональной нагрузки способны вызывать яркие общественные реакции.

Социальные темы, такие как повышение цен, безработица, несправедливое распределение жилищного фонда, рост тарифов, низкое качество образования и медицины, безусловно, вызывают активные обсуждения в обществе, но часто эти темы остаются проблемными и болезненными, не всегда переходя в статус трендов или триггерных тем, несмотря на наличие значительных конфликтов и общественного напряжения.

Ранее в статье «Глобальные и локальные тренды журналистики: контент и стилеобразующие факторы» нами выделялись глобальные тренды в интернет-пространстве на уровне контента, ниже приведем дополненную таблицу, которую может использовать эксперт-филолог для проведения судебной экспертизы спорного речевого произведения.

Таблица 1. «Классификатор глобальных трендов в интернет-пространстве в помощь эксперту-филологу»

Название тренда	Стилистические признаки	Расшифровка
Экология	Футуризм, жанровые признаки «научпоп» и «антиутопия»	Тема экологии стала трендом из-за растущей угрозы климатических изменений, загрязнения окружающей среды и осознания необходимости

		устойчивого развития для будущих поколений
Психология	Жанр «инструкция к жизни»	Тема психологии стала трендом из-за увеличивающейся осведомленности о важности психического здоровья и растущего интереса к самопомощи, стрессоустойчивости и эмоциональному благополучию
Гендерное равноправие	Калькированная стилистика	Тема гендерного равноправия стала трендом из-за глобальных движений за права женщин, повышения осведомленности о неравенстве и борьбы за равные возможности для всех полов
Феминизм	Феминитивы	Тема феминизма стала трендом благодаря росту осведомленности о гендерном неравенстве, стремлению к социальной справедливости и поддержке прав женщин в различных сферах жизни
Бодипозитив	Физиологические подробности	Тема бодипозитива стала трендом из-за борьбы с нереалистичными стандартами красоты, повышения самооценки и принятия различных форм телесности в обществе
Гендерное равноправие	Калькированная стилистика	Тема гендерного равноправия стала трендом благодаря усиливающимся глобальным движениям за равенство прав и возможностей для всех полов, а также росту осознания важности справедливости и инклюзивности в обществе
Здоровый образ жизни	life stile	Тема здорового образа жизни стала трендом из-за увеличения осведомленности о важности физического и психического благополучия, а также стремления к профилактике заболеваний и улучшению качества жизни

Данный классификатор глобальных трендов в интернет-пространстве поможет эксперту-филологу маркировать темы и понять степень интенсивности транслируемой темы в СМИ и СМК. Как справедливо отмечается в статье В.В. Картунова и С.Л. Григорьева «Роль эмоциональных триггеров в экранной культуре»: «В итоге экран завораживает зрителя/пользователя/геймера, внедряя в его сознание не только новую информацию, но и отличные от прежних эмоции, создавая оптимальные условия для манипуляций. Так обеспечивается заинтересованность, мотивация к погружению и потреблению различных продуктов экранной культуры, к которым относятся фильмы, видеоигры, музыка, медиасообщения и др.» [1, 6].

В отличие от трендовых, триггерные темы, становясь объектом обсуждения в массовых медиа, оказывают заметное влияние на восприятие действительности, порой вызывая воспоминания о негативном или травматическом опыте на глубинном, подсознательном уровне. Для казахстанского общества такие темы имеют особое значение, поскольку многие из них связаны с историческими и социальными процессами. Исследование акцентирует внимание на необходимости учета этих факторов при проведении судебной лингвистической экспертизы, где важную роль играет степень ответственности экспертного мнения.

«Триггер» – это ситуация, событие или стимул, которые вызывают сильные эмоциональные реакции, связанные с прошлым травматическим опытом, или обостряют восприятие определенных тем, актуальных для человека. Как отмечает американский психолог Джудит

Герман, «триггеры активируют воспоминания и эмоциональные реакции, которые связаны с травматическими переживаниями, провоцируя повторное переживание этих событий» (Herman, J.L., Trauma and Recovery, 1992).

Ниже приведем таблицу, где подробнее опишем составляющие выделенных нами триггерных тем.

Таблица 2. «Классификатор триггерных тем в интернет-пространстве в помощь эксперту-филологу»

Название темы	Ключевые триггеры	Маркировка для эксперта	Хештеги в социальных сетях
Насилие над женщинами, домашнее насилие	Угроза личной безопасности, незащитность перед физической силой	Стигматизированная	#MeToo #IAmNotAfraidToSay #NoMore #MyBodyMyChoice #EndDomesticViolence #ЯНеХотелаУмирать #ЯБоюсьМужчин #засалтанат #немолчикz
Насилие над детьми	Нарушение важнейшего морально-этического табу, угроза будущему общества	Табуированная	#ChildAbusePrevention #StopChildAbuse #ProtectChildren #EndChildAbuse #ChildrenNeedProtection #NoToChildAbuse #SaveTheChildren #StopViolenceAgainstChildren #ChildSafety #ProtectOurKids #НасилиеНадДетьми #ЗащитимДетей #СтопНасилию #ДетиБезНасилия #ЗащитаДетей #НетНасилию #ОстановимНасилие #ПомощьЖертвамНасилия #БезопасностьДетей #ДетямНужнаЗащита
Коррупция и кумовейство	Ё	Замалчиваемая	#CorruptionFreeWorld #AntiCorruption #NoCorruption #CleanHands #ЧистыеРуки #коррупциявказахстане #коррупцияубивает
Суицид	Аутоагрессия как стигматизированная тема/ нарушение религиозного запрета	Табуированная	#SuicidePrevention #MentalHealthMatters #EndTheStigma #YouAreNotAlone #RIP #ItsOkayToNotBeOkay #HopeForTheDay #SuicideAwareness #SelfCare #BeThe1To #WorldSuicidePreventionDay #насилиенадсобой #синийкит

			#тихийдом #явигре #ДепрессияНеПриговор
Буллинг	Травля, отвержение, изгнание из общества	Стигматизированная	#KindnessMatters #BeKind #LoveNotHate #StopBullying #EndBullying #NoToBullying #BullyingPrevention #Cyberbullying, #NoMoreBullying, #StandUpToBullying #WeStandAgainstBullying #буллинг #СтопБуллинг #НетБуллингу #БудьДобрым #Кибербуллинг #СкажиНетБуллингу #АнтиБуллинг #ПредотвращениеБуллинга

В данном классификаторе нами указаны темы, вызывающие в казахстанском социуме значительный общественный резонанс. Данный классификатор триггерных тем поможет эксперту-филологу маркировать темы во время проведения филологической экспертизы юридического текста, а также проанализировать по хештегам их общественную значимость.

В качестве примера приведем локальный хештег #Засалтанат из блока «Насилие над женщинами». Салтанат Нукенова – это казахстанская женщина, жестоко убитая гражданским мужем Куандыком Бишимбаевым в ноябре 2023 года. Смерть Салтанат вызвала огромный общественный резонанс не только в Казахстане, но и за его пределами. Трагедия привлекла внимание к проблемам насилия над женщинами в Казахстане. После убийства Салтанат был активно использован хештег #Засалтанат, который стал символом борьбы с насилием и призывом к реформам в законодательстве для защиты женщин. Этот случай стал важным моментом в общественных дискуссиях о насилии, правозащитной активности и реагировании властей на такие преступления.

Анализируя данный хештег, эксперт-филолог может не только отметить его высокую эмоциональную окраску и наличие четкого социального посыла, но и оценить степень его влияния на общественное мнение. Такой хештег позволяет установить, как общество воспринимает проблему насилия над женщинами, какие социальные и культурные аспекты в контексте этого вопроса поднимаются, а также как эти темы влияют на общественные дискуссии и восприятие социальной справедливости.

Помимо маркировки «триггерная» мы предлагаем отмечать тему «Насилие над женщинами» пометой «стигматизированная». Отметим, что термин «стигма» означает социальную метку или предвзятое отношение, которое накладывается на человека или группу людей из-за какого-либо признака, поведения или ситуации, воспринимаемой как негативная или отклоняющаяся от нормы. Стигматизация приводит к дискриминации, изоляции, унижению и даже скрытности, поскольку люди могут чувствовать себя виноватыми, стыдиться или бояться открыто обсуждать свою проблему. Стигма может касаться различных аспектов жизни, включая психическое здоровье, зависимость, болезнь, насилие, преступления и даже социальные или культурные различия. Например, стигматизация жертв насилия может проявляться в осуждении или недоверии к ним, тогда как стигматизация людей, страдающих психическими расстройствами, может выражаться в изоляции или игнорировании их проблем. Особенно явно тема насилия над женщинами стигматизируется в азиатских странах и в том числе в Казахстане. Стигматизация – это не просто отрицательная оценка, а социальный

процесс, при котором определенная характеристика или поведение воспринимается как недопустимое или позорное, что может препятствовать открытой дискуссии и решению проблемы.

Заключение. Таким образом, предложенный авторами классификатор помогает исследовать эволюцию общественного мнения и динамику социальных трендов, связанных с триггерными темами. Важно понимать, что такие темы могут не только отражать актуальные социальные проблемы, но и играть ключевую роль в формировании общественного резонанса и изменении политического контекста в отношении данных тем.

Список использованной литературы:

1. Кортунов В.В., Григорьев С.Л. Роль эмоциональных триггеров в экранной культуре. *Образовательный вестник «Сознание»*, № 11, 2022. – 33-40 с.
2. Скалабан И.А., Сергеева З. Н., Лобанов Ю.С., Волченко С.Ю. Курок конфликта. Триггер: опыт концептуализации и категоризации. *Society and Security Insights*, № 3, 2022. – 66-86 с.
3. Гороховский А. Фактчекинг как тренд журналистских расследований: возможности и перспективы. Алматы: Дом печати Баспагер, 2017. – 111 с.
4. Байдина В.С. Медиатренды российского ТВ эпохи «нулевых»: аспекты бытования и реализации. Томский государственный университет, 2020. – 200 с.
5. Кадырова Г., Адибаева Ш. Глобальные и локальные тренды журналистики: контент и стилиобразующие факторы // *Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Филологические науки»* 84 (2), 2023. –100-105 с.

References:

1. Kortunov V. V., Grigorev S. L. (2022). *Rol emocionalnykh triggerov v ekrannoј kulture [The role of emotional triggers in screen culture]. Obrazovatelnyj vestnik “Soznanie” [Educational Bulletin “Consciousness”], (11), 33–40.*
2. Skalaban I. A., Sergeeva Z. N., Lobanov Y. S., Volchenko S. Yu. (2022). *Kurok konflikta. Trigger: opyt konceptualizacii i kategorizacii [The trigger of conflict: Experience of conceptualization and categorization]. Society and Security Insights, (3), 66–86.*
3. Gorokhovskij A. (2017). *Faktcheking kak trend zhurnaliststskikh rassledovanij: vozmozhnosti i perspektivy [Fact-checking as a trend in journalistic investigations: Opportunities and prospects]. Almaty: Dom pechati Baspager.*
4. Bajdina V. S. (2020). *Mediatrendy rossijskogo TV epokhi “nulevykh”: aspekty bytvovaniya i realizacii [Media trends of Russian TV in the 2000s: Aspects of existence and implementation]. Tomskij gosudarstvennyj universitet.*
5. Kadyrova G., Adibaeva Sh. (2023). *Globalnye i lokalnye trendy zhurnalistiki: Kontent i stileobrazuyushchie factory [Global and local trends in journalism: content and style factors]. Vestnik KazNPU imeni Abaya, seriya “Filologicheskie nauki” [Bulletin of Abai KazNPU, series “Philological Sciences”], 84(2), 100–105.*

FTAMP 16.01.11

10.51889/2959-5657.2024.90.4.003

Кенжегалиева М.К.

Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

КӨПТІЛДІЛІК ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАР АРАСЫНДА ҚАЗАҚ ТІЛІН ҚОЛДАНУ ДИНАМИКАСЫНЫҢ ӨЗГЕРУІ

Аңдатпа

Мақалада жаһандану мен көптілділіктің әсерін күшейтетін әлеуметтік-мәдени және білім беру процестерінен туындаған көптілділік жағдайында жастар арасында қазақ тілін қолдану

динамикасының өзгеруі қарастырылады. Зерттеудің мақсаты жастар арасында қазақ тілін меңгеру мен қолдану деңгейіне әсер ететін факторларды анықтау, сондай-ақ оның даму тенденцияларын сипаттау болып табылады. Мақсатқа жету үшін әлеуметтік-лингвистикалық жағдайды талдау, қазақ тілінің білім беру үдерістері мен күнделікті өмірге интеграциялану дәрежесін бағалау, жастардың мемлекеттік тілді қолдануға деген уәдемесін зерделеу міндеттері қойылды. Зерттеу гипотезасы ретінде көптілді білім беру бағдарламаларын белсенді енгізу және халықаралық тілдерді (мысалы, ағылшын және орыс тілдерін) кеңінен қолдану жастар арасындағы күнделікті және кәсіби қарым-қатынастағы қазақ тілінің рөлін төмендетуге әсер етеді деген тұжырым алынды. Зерттеудің әдіснамалық негізіне әлеуметтанулық сауалнамалар, сұхбаттар, статистикалық деректерді талдау кіреді. Нәтижелер көрсеткендей, білім беру ортасында қазақ тіліне деген қызығушылықтың артуына, оны мәдени мұра ретінде сақтауға деген ұмтылысқа қарамастан, нақты қарым-қатынаста, әсіресе кәсіби салада және әлеуметтік желілерде жастар орыс және ағылшын тілдерін көбірек қолданатындығы анықталды. Зерттеу негізінде инновациялық білім беру технологиялары арқылы қазақ тілін мемлекеттік қолдауды күшейту, мәдени құндылықтарды дәріптеу және оны өмірдің әртүрлі аспектілерінде пайдалану үшін мотивациялық жағдайлар жасау қажеттілігі туралы қорытынды жасалынады, бұл оның көптілділік жағдайында тұрақты дамуын қамтамасыз етеді.

Кілт сөздер: көптілділік, қазақ тілі, жастар, динамика, сауалнама, қолдану, орыс, ағылшын

Кенжеғалиева М.К.

Казахский национальный женский педагогический университет

Алматы, Казахстан

e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

ИЗМЕНЕНИЕ ДИНАМИКИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА СРЕДИ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ПОЛИЯЗЫЧИЯ

Аннотация

В статье рассматривается изменение динамики использования казахского языка среди молодежи в условиях полиязычия, вызванное социокультурными и образовательными процессами, усиливающими влияние глобализации и полиязычия. Целью исследования является выявление факторов, влияющих на уровень владения и употребления казахского языка среди молодежи, а также описание тенденций его развития. Для достижения цели авторами поставлены следующие задачи: анализ социально-лингвистической ситуации, оценка степени интеграции казахского языка в образовательные процессы и повседневную жизнь, изучение мотивации молодежи к использованию государственного языка. Гипотеза исследования заключается в предположении, что активное внедрение полиязычных образовательных программ и широкое использование международных языков (например, английского и русского) окажут влияние на снижение роли казахского языка в повседневном и профессиональном общении молодежи. Методологическая основа исследования включает социологические опросы, интервью. Результаты показывают, что, несмотря на растущий интерес к казахскому языку в образовательной среде, стремление сохранить его как культурное наследие, в реальном общении молодые люди все чаще поддерживают русский и английский языки, особенно в профессиональной сфере и в социальных сетях. Авторы пришли к выводу о необходимости усиления государственной поддержки казахского языка посредством инновационных образовательных технологий, создания мотивационных условий для популяризации культурных ценностей и его использования в различных аспектах жизни, что обеспечит его устойчивое развитие в условиях полиязычия.

Ключевые слова: полиязычие, казахский язык, молодежь, динамика, опрос, использование, русский, английский

Kenzhegalieva M.K.
Kazakh National Women's Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan
e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

CHANGES IN THE DYNAMICS OF THE USE OF THE KAZAKH LANGUAGE AMONG YOUNG PEOPLE IN THE CONTEXT OF MULTILINGUALISM

Abstract

The article discusses the changes in the dynamics of Kazakh language use among young people in the context of multilingualism, driven by socio-cultural and educational processes that amplify the influence of globalization and multilingual practices. The purpose of the study is to identify the factors affecting the proficiency and use of the Kazakh language among young people, as well as to characterize trends in its development. To achieve this goal, the authors set the following tasks: analyzing the sociolinguistic situation, assessing the degree of integration of the Kazakh language into educational processes and everyday life, and examining the motivation of young people to use the state language. The study's hypothesis is based on the assumption that the active implementation of multilingual educational programs and the widespread use of international languages (such as English and Russian) contribute to a reduced role of the Kazakh language in everyday and professional communication among young people. The methodological framework of the study includes sociological surveys, interviews, statistical data analysis. The results reveal that despite a growing interest in the Kazakh language within the educational environment and efforts to preserve it as cultural heritage, young people increasingly prefer Russian and English in real-life communication, particularly in professional contexts and on social media platforms. The authors conclude that strengthening state support for the Kazakh language through innovative educational technologies, fostering motivational conditions, and promoting cultural values are essential for its sustainable development in a multilingual context.

Keywords: multilingualism, Kazakh language, youth, dynamics, survey, application, Russian, English

Кіріспе. Жаһандану және көптілділік жағдайында Қазақстандағы тілдік жағдай әлеуметтік лингвистика, мәдениеттану және білім беру саласындағы зерттеушілер мен мамандардың негізгі зерттеу нысанына айналды. Қазіргі заманғы жаһандық үдерістермен барынша белсенді өзара іс-қимыл жасайтын жастар арасында қазақ тілін қолдану динамикасының өзгеруі аса өзекті, маңызды проблемалардың бірі болып табылады. Жастар – бұл дәстүрлі отбасылық, мәдени құндылықтар ғана емес, сонымен қатар заманауи білім беру тәсілдері, цифрлық технологиялар және халықаралық трендтер әсер ететін әлеуметтік топ [1, 509]. Тілдік қалаулар мен олардың өзгерістерін зерттеу [2, 13] басқа тілдер мен мәдениеттердің өсіп келе жатқан әсері жағдайында ұлттық бірегейлікті қалай сақтау керектігін түсінуге мүмкіндік береді.

Соңғы онжылдықтарда Қазақстан көптілді жүйені енгізу мәселесін өз мойнына алды, онда қазақ тілі мемлекеттік тіл болып табылады, орыс тілі ұлтаралық қарым-қатынас тілі функциясын [3, 259] орындайды, ал ағылшын тілі әлемдік қоғамдастыққа интеграциялау құралына айналады. Мұндай жүйе кәсіби және білім беру үшін кең мүмкіндіктер ашады, алайда ол қазақ тілінің ұстанымын нығайту үшін күрделі жағдайлар жасайды. Жастар білім беру және мәдени реформалардың орталығында бола отырып, бұл өзгерістерге әсер етеді, бұл олардың күнделікті тәжірибесінде, қарым-қатынас, оқыту және кәсіби өзара әрекеттесу үшін тілдерді таңдауда ерекше байқалады. Қазіргі заманғы коммуникациялық платформалар, соның ішінде әлеуметтік желілер мен цифрлық ресурстар тілдік қалауды қалыптастыруда маңызды рөл атқарады, бұл тенденцияны терең зерттеуді қажет етеді.

Жастар ортасында қазақ тілін сақтау және дамыту проблематикасы таза лингвистикалық талдаудан асып түседі, өйткені ол мәдени сәйкестендіру, әлеуметтік позициялау және ұлттық өзін-өзі тану процестерімен байланысты. Көптілді ортада жастар көбінесе мәдени емес,

прагматикалық ойлармен анықталатын таңдау алдында қалады. Орыс және ағылшын тілдері, әсіресе кәсіби қызмет [4, 311], ғылым және халықаралық өзара іс-қимыл салаларында айтарлықтай функционалдық әлеуетке ие бола отырып, қалалық ортада басым болады. Қазақ тілі мемлекеттік мәртебесіне және оны танымал ету жөніндегі күш-жігеріне қарамастан, белгілі бір контексте бәсекеге қабілеттілігі төмен болып қала береді. Бұл оны пайдалану динамикасының өзгеруіне ықпал ететін факторларды түсіну, талдау қажеттілігіне әкеледі.

Білім беру саясаты жастардың тілдік қалауын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Үштілділікті енгізуге бағытталған қазіргі заманғы реформалар пәндерді қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде оқытуды көздейді, бұл барлық үш тілдің біркелкі дамуына ықпал етуі тиіс [5, 32]. Алайда, іс жүзінде мұндай саясат бірқатар қиындықтарға тап болады. Жастар көбінесе қазақ тілін дәстүрлі мәдениет немесе ресми білім беру шеңберімен шектелген тіл ретінде қабылдайды, ал орыс және ағылшын тілдері кең перспективалар мен мүмкіндіктермен байланысты. Бұл қазақ тілін оқытудың жаңа тәсілдерін енгізу қажеттілігіне алып келеді, бұл оны қазіргі жастар үшін анағұрлым өзекті және функционалды етеді.

Қазақ тілін қолдануға әсер ететін негізгі факторлардың бірі оның цифрлық ортаға интеграциялануы [6, 58] болып табылады. Жастар орыс және ағылшын тілдері басым әлеуметтік желілерді, онлайн-платформаларды және мобильді қосымшаларды белсенді пайдаланады. Виртуалды орта күнделікті өмірде тілдің нақты қолданылуына айтарлықтай әсер ететін жаңа тілдік тәжірибелердің пайда болу орнына [7, 26] айналады. Мәселе мынада, қазақ тілі осы ортада жеткіліксіз ұсынылған, бұл оның жастарға тартымдылығы мен өзектілігін төмендетеді. Мұндай жағдайда басқа тілдермен тиімді бәсекелесе алатын цифрлық технологиялар мен платформалар арқылы қазақ тілін танымал етуге бағытталған стратегияларды [8, 149] әзірлеу маңызды.

Мәдени аспектілер жастардың қазақ тіліне қатынасын қалыптастыруда да маңызды рөл атқарады. Оның ұлттық бірегейліктің символы ретінде қабылдануы оны сақтау үшін белгілі бір негіздер жасайды, бірақ бұл оны кәсіби және күнделікті өмірде қарым-қатынастың толыққанды құралына айналдыру үшін жеткіліксіз. Жастарға бір уақытта прагматикалық және мәдени аспектілерге негізделген мотивация [9, 562] қажет. Бұл қазіргі заманғы контексте қазақ тілін қолдану мүмкіндіктерін көрсететін білім беру бағдарламаларын құруды, медиа және өнер арқылы қазақ мәдениетін насихаттауды, сондай-ақ тілге деген қызығушылықты арттыруға бағытталған бастамаларды қолдауды қамтуы мүмкін.

Жастар арасындағы қазақ тілін қолданудағы қазіргі жағдай тіл саясатын мемлекеттік қолдау мәселесін де көтереді. Қазақ тілін жастар ортасына енгізудің табысы жастардың мүдделері мен қажеттіліктерін, сондай-ақ жаһандық үрдістерді ескеретін ойластырылған, дәйекті стратегияның болуына байланысты. Бұл білім беру стандарттарын әзірлеуді ғана емес, сонымен қатар оны күнделікті және кәсіби қызметте пайдалану үшін қолайлы орта құруды қамтиды. Мемлекеттік бағдарламалар қазақ тілін мәдени мұра ретінде сақтап қана қоймай, оны бәсекеге қабілетті және сұранысқа ие етуге бағытталуы тиіс.

Осылайша, көптілділік жағдайында жастар арасында негізгі тілді қолдану [10, 5] динамикасының өзгеруі кешенді талдауды қажет ететін күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Бұл тақырыпты ғылыми және қоғамдық талқылауға енгізу қазіргі тенденцияларды түсіну және қазіргі жағдайда қазақ тілін сақтауға және дамытуға бағытталған тиімді шешімдерді әзірлеу үшін үлкен маңызға ие. Жастар болашақта ана тілімізді сақтайтын ұрпақ бола отырып, елдегі тілдік ахуалды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады және ұлттық мәдениет пен бірегейліктің ажырамас бөлігі ретінде қазақ тілінің болашағы бүгінде олардың таңдауына байланысты.

Зерттеу сұрақтары

1. Жастардың қазақ тілін күнделікті өмірде және кәсіби қарым-қатынаста қолдануға ынтасы қаншалықты жоғары?

2. Қазақ тілінің цифрлық ортада сұранысқа ие болуын қамтамасыз ету үшін қандай стратегиялар ұсынылады?

3. Көптілділік жағдайында қазақ тілінің білім беру және кәсіби салаға интеграциялану дәрежесі қалай сипатталады?

4. Қазақ тілін кәсіби салада қолданудың кеңеюіне қандай мемлекеттік және білім беру шаралары әсер ете алады?

Әдістер мен материалдар. Зерттеу барысында әлеуметтік платформалар мен күнделікті байланыс аясында қазақ тілінің қолданыстағы деңгейін анықтау мақсатында 1 курс студенттерінің арасында сауалнама алынды. Сауалнамаға жалпы саны 142 респондент қатысты. Негізгі мамандықтар: туризм, аударма ісі, теміржол саласының мамандары, жылу энергетикасы, бастауыш сынып педагогтары және банк жүйесі болды. Қатысушылардың жастық құрамы 16-жастан 20-жасқа дейін.

Сауалнама барысында әртүрлі жағдайларда қарым-қатынас жасау үшін тіл таңдауына әсер ететін факторларды анықтауға, сондай-ақ қазақ тілінің жастардың күнделікті өміріне интеграциялану дәрежесін бағалауға баса назар аударылды. Сауалнамаға қазақ тілін қолдану жиілігін, әлеуметтік платформаларда қарым-қатынас жасау артықшылықтарын, сондай-ақ тіл таңдауды айқындайтын мотивтерді зерделеуге бағытталған сұрақтар енгізілді. Сондай-ақ, қазақ тілін мәдени бірегейлік элементі және оның білім беру және кәсіптік салалардағы функционалдық рөлі ретінде қабылдауға ерекше назар аударылды. Нәтижелер Көптілділік жағдайында жастар арасындағы тілдік қалаулардың өзгеру динамикасын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

1. Әлеуметтік желілерде сөйлесу үшін қай тілді жиі қолданасыз?

Қазақша

Орыс

Ағылшын

2. Сіз қазақ тілін кәсіби қызметіңіз үшін маңызды деп санайсыз ба?

Иә, өте маңызды

Маңызды емес

3. Сіздің ойыңызша, ұлттық бірегейлікті сақтау үшін қазақ тілін меңгеру қаншалықты маңызды?

Өте маңызды

Маңызды емес

4. Сіз күнделікті өмірде қазақ тілін қаншалықты жиі қолданасыз?

Күнделікті

Аптасына бірнеше рет

Аптасына бір реттен сирек

Іс жүзінде ешқашан

5. Күнделікті өмірде қарым-қатынас жасау үшін тіл таңдауыңызға қандай факторлар әсер етеді?

Отбасылық орта

Әлеуметтік шеңбер

Білім беру ортасы

Кәсіби қызмет

6. Қазақ тілін меңгеру деңгейін қалай бағалайсыз?

Еркін иелік ету

Сенімді, бірақ қателіктермен

Базалық деңгейде

7. Қазақ тілін жиі қолдануға қандай себептер кедергі?

Тәжірибенің жетіспеушілігі

Қоршаған ортадағы басқа тілдердің басым болуы

Мотивацияның болмауы

Нәтижелер және талқылау. Зерттеу негізінде алынған сауалнамалар бойынша жастардың әлеуметтік желілердегі негізгі қолданыс тілін төмендегідей (1-сурет) анықтады:

Сурет-1 – Жастардың әлеуметтік желідегі тілдік қолданысы

1-суретте берілген диаграмма жастардың әлеуметтік желілердегі тілдік қалауын көрсететін сауалнама нәтижелерін ұсынады. Деректер көрсеткендей, респонденттердің көпшілігі (91 адам) әлеуметтік платформаларда сөйлесу үшін орыс тілін қолдануды жөн көреді. Қазақ тілі 47 пайдаланушымен екінші орында тұр, ал ағылшын тілін сауалнамаға қатысушылардың екеуі ғана пайдаланады.

Мұндай нәтижелер жастар арасында цифрлық қарым-қатынаста орыс тілінің айтарлықтай таралғанын көрсетеді. Бұл дәстүрлі түрде ұлтаралық қатынас тілі ретінде қолданылатын Қазақстандағы орыс тілінің жоғары функционалдығына байланысты болуы мүмкін. Сонымен қатар орыс тіліндегі мазмұн интернетте және әлеуметтік желілерде кеңінен ұсынылған, бұл оның танымалдылығына ықпал етеді.

Қазақ тілін қолданудың салыстырмалы түрде аз үлесі оны цифрлық ортада танымал ету үшін қосымша күш-жігердің қажеттілігін көрсетеді. Қазақ тілі мемлекеттік тілдің ресми ұстанымына ие болғанына қарамастан, оны әлеуметтік желілерде қолдану белгілі бір контексттермен немесе аудиториямен шектелуі мүмкін. Бұл қазақ тіліндегі контенттің жеткіліксіз ұсынылуына, сондай-ақ басқа тілдерді қолданудың қол жетімділігі мен әдетіне байланысты жастардың қалауына байланысты болуы мүмкін.

Ағылшын тілін минималды қолдану респонденттердің көпшілігі үшін негізгі қарым-қатынас тілі емес, негізінен білім беру немесе кәсіби мақсатта қолданылатындығына байланысты. Дегенмен, жаһандану жағдайында және халықаралық коммуникациядағы ағылшын тілінің өсіп келе жатқан рөлінде бұл үрдіс болашақта өзгеруі мүмкін.

Деректерді талқылау кезінде әлеуметтік желілерде тіл таңдауына әсер етуі мүмкін мәдени және білім беру факторларын ескеру қажет. Осы ортада қазақ тілін қолдау үшін сапалы қазақ тілді контент құруды, танымал форматтар мен платформалар арқылы аудиторияны тартуды, сондай-ақ мемлекеттік тілді күнделікті коммуникацияда пайдалану үшін уәждемені дамытуды қоса алғанда, мақсатты бастамалар қажет.

Келесі сұрақ қазақ тілінің кәсіби қызметтегі маңызын анықтау және ұлттық бірегейлікті сақтаудағы қазақ тілінің рөлін айқындауға байланысты болды. Бұл сұрақтың нәтижелері 2-суретте көрсетілген:

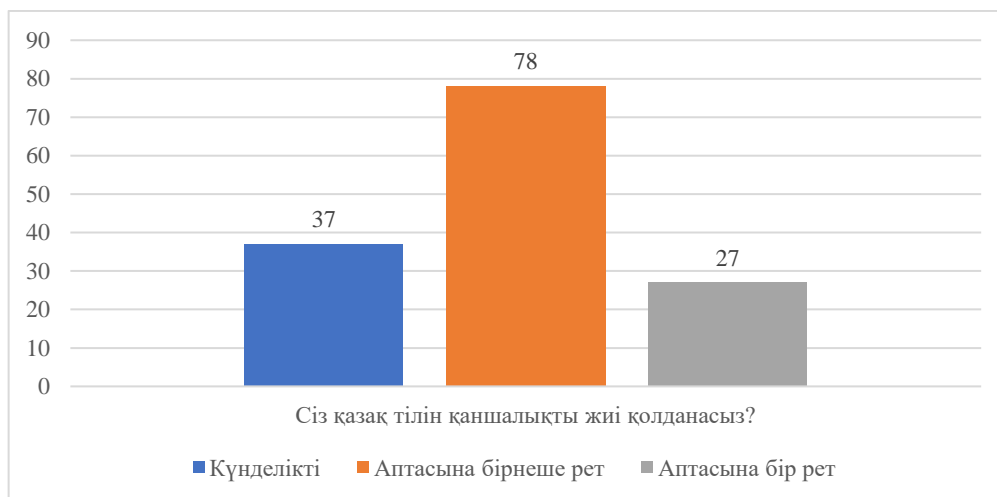

Сурет-2 – А. Қазақ тілінің кәсіби қызметтегі маңызы;
Ә. Ұлттық бірегейлікті сақтаудағы қазақ тілінің рөлі

2.А-суретке сәйкес респонденттердің 97-сі қазақ тілін олардың кәсіби қызметі үшін маңызды деп санайтындығы көрсетілген, ал респонденттердің 45-і бұл тұрғыда онша маңызды емес деп санайды. Бұл жастардың көпшілігі қазақ тілінің кәсіби саладағы маңыздылығын мойындағанымен, оны қолдануда кәсіби қажеттілікті көрмейтін жастардың айтарлықтай үлесі бар екенін көрсетеді. Бұл көптеген жұмыс орындары мен кәсіптердің, әсіресе қалалық ортада, орыс және ағылшын тілдерін коммуникацияның негізгі құралы ретінде кеңінен қолдануды жалғастыруымен байланысты болуы мүмкін. Бұл жағдайды өзгерту үшін мамандандырылған курстарды әзірлеуді, қазақ тілінде кәсіби терминологияны құруды және оны мемлекеттік бағдарламалар арқылы ілгерілетуді қоса алғанда, қазақ тілін кәсіби салаға неғұрлым белсенді интеграциялау қажет.

Ал 2.Ә-сурет бойынша 124 респондент қазақ тілін ұлттық бірегейлікті сақтау үшін маңызды деп санайды, ал респонденттердің тек 18-і ғана оған үлкен мән бермейді. Бұл деректер жастардың көпшілігі қазақ тілін ұлттық мәдениет пен бірегейліктің негізгі элементі ретінде қабылдайтынын көрсетеді. Алайда, мұны маңызды деп санамайтын респонденттердің аздығы қазақ болмысының маңызды құрамдас бөлігі ретінде тіл туралы хабардарлықты қалыптастыруға бағытталған білім беру және мәдени жұмысты күшейту қажеттігін көрсетеді.

Келесі сұрақ респонденттердің қазақ тілін қолдану жиілігіне байланысты қойылды:

Сурет-3 – Жастардың қазақ тілін қолдану жиілігі

3-суретте ұсынылған диаграммада жастар арасында қазақ тілін қолдану жиілігі көрсетілген. Деректер көрсеткендей, 142 респонденттің тек 37-сі ғана қазақ тілін күнделікті қолданады. Бұл жағдайда сауалнамаға қатысқандардың ең көп саны (78 адам) оны аптасына бірнеше рет қолданады. Тағы 27 адам қазақ тілін аптасына бір рет қана қолданатынын хабарлады.

Алынған деректер жастар арасында қазақ тілін үнемі қолдану басым болмайтынын көрсетеді. Тілді күнделікті қолдану сауалнамаға қатысушылардың төрттен бір бөлігімен ғана шектеледі. Респонденттердің негізгі бөлігі қазақ тілін аптасына бірнеше рет пайдаланады, бұл оның белгілі бір әлеуметтік немесе білім беру контекстінде қолданылуын көрсетуі мүмкін. Аптасына бір рет тілді қолданатын қатысушылардың аз бөлігі оны қолданудың шектеулілігін растайды.

Келесі сұрақ негізінде жастардың күнделікті қарым-қатынас дағдыларында қазақ тілін таңдауға әсер ететін орта факторлары зерттелді. Нәтижелер 4-суретте көрсетілді:

Сурет-4 – Күнделікті өмірде қазақ тілін таңдауға әсер ететін факторлар

4-суреттегі нәтижелерге сәйкес берілген диаграмма күнделікті өмірде қарым-қатынас жасау үшін тілді таңдауға әсер ететін факторларды ұсынады. Деректерге сәйкес, ең маңызды фактор – 87 респондент таңдаған білім беру ортасы. Отбасылық орта 36 дауыспен екінші маңызды фактор болды. Тілдік қалауды анықтауда әлеуметтік шеңбер (12 дауыс) және кәсіби қызмет (7 дауыс) онша маңызды емес рөл атқарады.

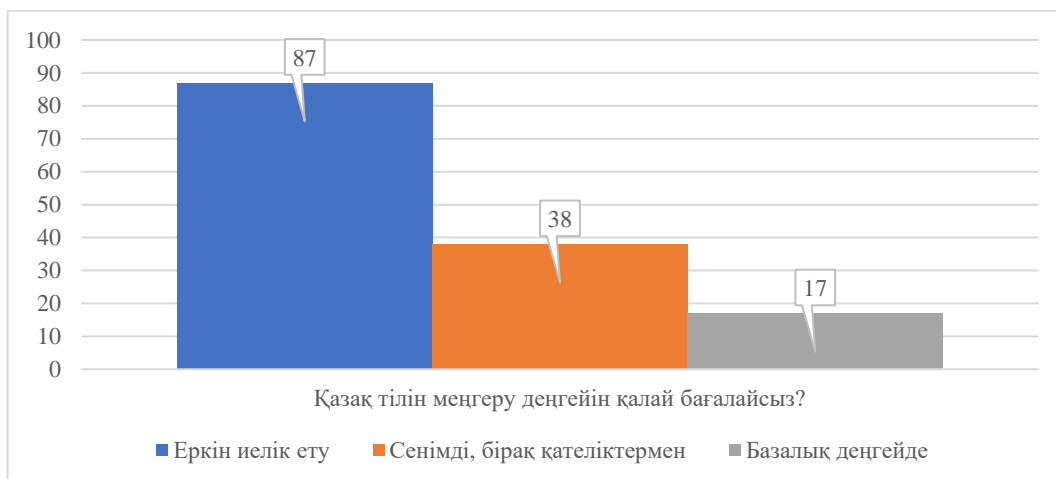
Деректер жастардың тілдік тәжірибелерін қалыптастырудағы білім беру ортасының маңыздылығын көрсетеді. Бұл қарым-қатынас жасау үшін тілді таңдауға ең үлкен әсер ететін оқу орындары екенін көрсетеді. Бұл қазақ, орыс және ағылшын тілдері оқу процесінде белсенді қолданылатын көптілді білім беруді енгізумен байланысты шығар.

Отбасылық орта да айтарлықтай әсер етеді, оны отбасы ішінде берілетін дәстүрлер мен мәдени көзқарастармен түсіндіруге болады. Алайда, әлеуметтік орта мен кәсіби қызметтің әсері салыстырмалы түрде төмен болды. Бұл осы салаларда жастардың орыс немесе ағылшын сияқты нақты жағдайларда ең функционалды тілдерге бағытталғандығына байланысты болуы мүмкін.

Нәтижелер қазақ тілін танымал етудегі білім беру ортасының рөлін күшейту қажеттігін көрсетеді. Оқытудың инновациялық әдістерін дамыту, қазақ тілін цифрлық білім беру платформаларында қолдану және оның оқу материалдарындағы рөлін күшейту оны кеңінен қолдануға ықпал етуі мүмкін. Сондай-ақ, отбасылық орта тілді танымал ету стратегиясына енгізілуі керек, мысалы, үйде қарым-қатынаста қазақ тілін қолдануды қолдайтын мәдени және тілдік бастамалар арқылы.

Әлеуметтік және кәсіби ортаның ықпалын арттыру үшін қазақ тілі осы контексте сұранысқа ие және функционалды болатын жағдайлар жасау маңызды. Бұл әлеуметтік желілерде қазақ тілді контентті дамытуды, заманауи медиаресурстар арқылы жастар арасында Тілді танымал етуді және оны кәсіби коммуникацияларға енгізуді қамтуы мүмкін. Мұндай кешенді тәсіл қазақ тілінің ұстанымын нығайтып қана қоймай, оны күнделікті өмірде қолдану үшін тұрақты мотивация жасауға мүмкіндік береді.

Келесі сұрақ негізінде жастардың қазақ тілін меңгеру деңгейі талданып, нәтижелері 5-суретте көрсетілді:

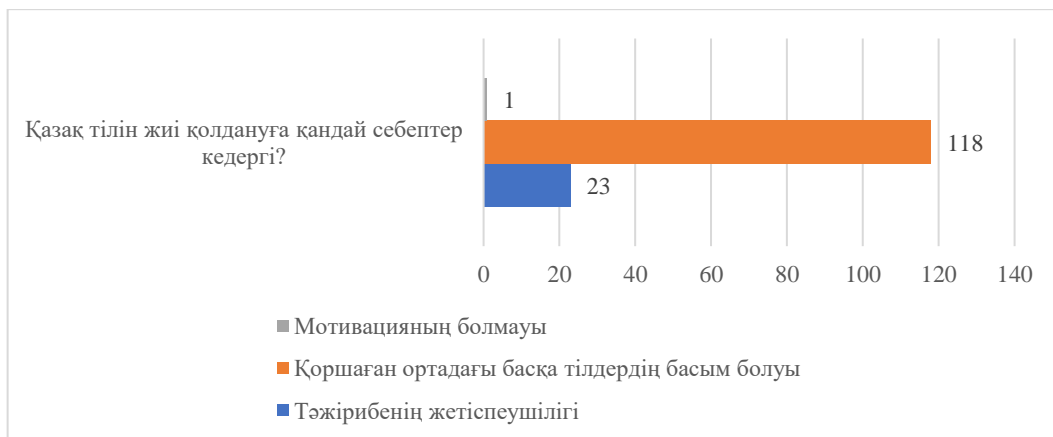
Сурет-5 – Жастардың қазақ тілін меңгеру деңгейлері

5-суретте ұсынылған диаграммада сауалнамаға қатысқан респонденттер арасында қазақ тілін меңгеру деңгейі талданады. Қатысушылардың көпшілігі (87 адам) қазақ тілін еркін меңгерген деп бағалайды. Тағы 38 респондент өздерін сенімді сезінеді, бірақ тілді қолдануда қателіктер жібереді. Базалық деңгейде 17 адам тілді меңгерген.

Деректер көрсеткендей, сауалнамаға қатысқан жастардың көпшілігі қазақ тілін еркін қарым-қатынас жасау үшін жеткілікті деп бағалайды, бұл білім беру ортасында немесе отбасылық ортада жақсы дайындықты көрсетеді. Кейбір қателіктермен сенімді сөйлеу де тілді меңгерудің жоғары деңгейін көрсететін оң көрсеткіш болып табылады, дегенмен бұл қосымша білім беру бастамалары арқылы жақсартуға болатын тілдік құзыреттіліктердегі бар олқылықтарды көрсетеді.

Алайда, өз білімдерін негізгі деп бағалайтын 17 респондент олардың тілдік деңгейін көтеру үшін осы топқа көбірек көңіл бөлу қажеттілігін көрсетеді. Бұл күнделікті өмірде қазақ тілін қолдану тәжірибесінің жеткіліксіздігіне немесе оқуға қолжетімді ресурстардың болмауына байланысты болуы мүмкін.

Жоғарыда аталған мәліметтерді ескере келе, қазақ тілінің қолданыс аясының тарылуындағы негізгі факторларды анықтадық. Нәтижелер төменде көрсетілген:

Сурет-6 – Қазақ тілін қолданудағы кедергілер

6-суретте көрсетілген диаграммада жастар арасында қазақ тілін жиі қолдануға кедергі келтіретін себептер келтірілген. Деректерге сәйкес, негізгі тосқауыл 118 респондент атап өткендей, қоршаған ортадағы басқа тілдердің үстемдігі болып табылады. Қазақ тілі практикасының жетіспеушілігін 23 респондент көрсетті, ал оны қолдануға уәждеменің болмауы ең аз фактор болып шықты, оған тек 1 респондент көрсеткен.

Диаграмма нәтижелері негізгі мәселе білім беру, кәсіби және әлеуметтік ортада орыс немесе ағылшын сияқты басқа тілдердің үстемдігі екенін көрсетеді. Бұл қоршаған ортаның жастардың тілдік қалауына әсерін көрсетеді, әсіресе басқа тілдердің функционалдығы жоғары қалалық жерлерде.

Тәжірибенің жетіспеушілігі де маңызды мәселе болып табылады. Бұл жастардың қазақ тілін тұрақты пайдалану үшін жеткілікті мүмкіндіктері немесе шарттары жоқ екенін көрсетеді, бұл қазақ тілді платформаларға немесе контентке қолжетімділіктің шектелуіне байланысты болуы мүмкін.

Мотивацияның тосқауыл ретіндегі ең төменгі мәні жастардың, жалпы алғанда, қазақ тілінің маңыздылығын түсінетіндігін, бірақ оның қолданылуын шектейтін сыртқы факторлармен бетпе-бет келетіндігін айғақтайды.

Аталған мәліметтерді талдай келе, төмендегідей ұсыныстар жасауға болады:

Қазақ тілінің үлесі: белсенді қолданылғанына қарамастан, қазақ тілі әлі де орыс тілінен төмен. Бұл пайдаланушылардың орыс тілін цифрлық ортада қолдану әдетіне, сондай-ақ әлеуметтік желілердегі орыс тіліндегі мазмұнның үстемдігіне байланысты болуы мүмкін.

Қазақ тілін қолдау: сапалы контент жасау, оны танымал трендтерде пайдалану және қазақ тілін цифрлық кеңістікте негізгі тіл ретінде ілгерілету арқылы әлеуметтік желілерде қазақ тілінің қатысуын күшейту қажет.

Ағылшын интеграциясы: ағылшын тілі өте сирек қолданылады, бұл шектеулі тақырыптарға немесе қажеттілікке байланысты болуы мүмкін. Алайда, жаһандануды ескере отырып, оны қолдану білім беру және кәсіби мақсаттарға біріктірілуі мүмкін.

Қорытынды. Көптілділік жағдайында жастар арасында қазақ тілін қолдану динамикасының өзгеруі жаһандану контекстінде ұлттық тілді сақтау мен дамытудың қазіргі заманғы сын-қатерлерін көрсететін өзекті тақырып болып табылады. Жүргізілген зерттеу қазақ тілін насихаттау және білім беру реформаларын енгізу жөніндегі күш-жігерге қарамастан, оны жастар арасында қолдану белгілі бір аспектілерде, әсіресе күнделікті және кәсіби коммуникацияда шектеулі болып қалатынын анықтауға мүмкіндік берді. Зерттеудің негізгі қорытындылары қазақ тілін белсенді пайдаланудың негізгі кедергілері әлеуметтік ортадағы басқа тілдердің үстемдігі, оны қолдану тәжірибесінің жеткіліксіздігі және цифрлық ортада қазақ тіліндегі қолжетімді контенттің шектелуі болып табылатынын айғақтайды.

Нәтижелер білім беру ортасы жастардың тілдік қалауын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Дегенмен, үштілділікті дамытуға бағытталған табысты білім беру бастамаларына қарамастан, жастар кәсіби салада неғұрлым функционалды және сұранысқа ие

ретінде орыс және ағылшын тілдеріне көбірек көңіл бөледі. Қазақ тілі, өз кезегінде, мәдени және ресми қолдану аясында жиі қалады. Бұл нақты өмірлік жағдайларда қазақ тілін қолдану үшін неғұрлым кең мүмкіндіктер жасауға бағытталған мемлекеттік саясатты күшейту қажеттігін көрсетеді.

Зерттеудің негізгі қорытындыларының бірі қазақ тілін сақтау мен дамыту оның қазіргі цифрлық және кәсіби ортаға интеграцияланбай мүмкін невожможностігін түсіну болып табылады. Жастар әлеуметтік желілерді және орыс және ағылшын тілдері басым басқа да онлайн-платформаларды белсенді пайдаланады. Қазақ тілі осы ортада бәсекеге қабілетті болуы үшін жастар арасында қызықты әрі сұранысқа ие сапалы қазақ тілді контент жасау қажет. Бұған цифрлық білім беру ресурстарын, қазақ тілді медианы дамыту және подкасттар, YouTube-тегі бейнелер және әлеуметтік желілерге арналған контент сияқты танымал форматтарда қазақ тілін белсенді ілгерілету кіреді.

Жастардың қазақ тілін қолдануға деген ынтасын арттыру қажеттілігі тағы бір маңызды аспект болып табылады. Мотивация негізгі кедергі ретінде анықталмағанымен, оны нығайту тілдік талғамды өзгертуде шешуші рөл атқаруы мүмкін. Мемлекеттік бағдарламалар мансаптық өсу, бірегей мәдени мұраға қол жеткізу және әлеуметтік мүмкіндіктерді кеңейту үшін қазақ тілінің практикалық маңыздылығына назар аударуға тиіс. Сонымен қатар, әсіресе жаһандандудың өсіп келе жатқан ықпалы жағдайында қазақ тілінің ұлттық бірегейліктің негізгі элементі ретіндегі символдық рөлін атап өту маңызды.

Кәсіби салада қазақ тілін қолдануды кеңейту де маңызды бағыт болып табылады. Жастар орыс және ағылшын тілдері жұмыс процестері мен кәсіби қарым-қатынаста басым екенін атап өтті. Бұл жағдайды өзгерту үшін жастарға қазақ тілінде кәсіби лексика мен коммуникативтік дағдыларды меңгеруге көмектесетін мамандандырылған курстар мен бағдарламалар әзірлеу қажет. Бұдан басқа, қазақ тілінде жұмыс құжаттамасын, бағдарламалық қамтамасыз етуді және техникалық қолдауды жасау оның кәсіби ортадағы ұстанымын нығайтуға ықпал етуі мүмкін.

Зерттеу нәтижелері қазақ тіліне деген қызығушылықтың сақталуына қарамастан, оның көптілділік жағдайындағы ұстанымдары оларды нығайту үшін айтарлықтай күш-жігерді қажет ететіндігін растайды. Мемлекеттік және қоғамдық бастамалар білім беру бағдарламаларын күшейтуді, мотивациялық жағдайлар жасауды, тілді цифрлық ортаға және кәсіби өмірге біріктіруді қоса алғанда, мәселені кешенді шешуге бағытталуы тиіс. Бұл қазақ тілін мәдени мұра ретінде сақтап қана қоймай, оны қазіргі көп тілді ортада бәсекеге қабілетті және сұранысқа ие етуге мүмкіндік береді.

Жаһандану және көптілділік жағдайында қазақ тілін дамыту ұлттық бірегейлік пен бірлікті нығайтудың маңызды факторы бола алады. Ол үшін барлық мүдделі тараптардың, соның ішінде мемлекеттік органдардың, білім беру мекемелерінің, медианың және жастардың белсенді қатысуы қажет. Ойын технологияларын енгізу, цифрлық платформалар құру және мәдени жобалар арқылы қазақ тілін дәріптеу сияқты инновациялық тәсілдер алға қойылған мақсаттарға жетудің тиімді құралы бола алады.

Осылайша, зерттеу қорытындысы көптілділік жағдайында жастар арасында қазақ тілін қолдану динамикасының өзгеруі күрделі, бірақ шешілетін мәселе болып табылатынын атап көрсетеді. Білім беру, мәдени және цифрлық бастамаларды біріктіретін кешенді тәсіл қазақ тілінің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге, оны жастардың күнделікті және кәсіби өмірінің маңызды бөлігіне айналдыруға, сондай-ақ қазіргі жаһандық сын-қатерлер жағдайында оның бірегейлігін сақтауға қабілетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Alam T. (2022). *Language policies and linguistic rights. Athens Journal of Law*, 8(4), 505–520.
2. Terlikbayeva N., Menlibekova G. (2021). *The dynamics of language shift in Kazakhstan: Review article. Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics*, 3(2), 12–22.
3. Levchenko I. (2022). *Social communication as an important component of the information and communication space. Society. Document. Communication*, 7(1), 253–265.

4. Tlepbergen D., Akzhigitova A., Zabrodskaia A. (2022). *Language-in-education policy of Kazakhstan: Post-pandemic technology enhances language learning. Education Sciences, 12(5), 311.*
5. Vakhitova T., Kuzembayeva G., Yergazina A., Zhumakhanova A., Khayrullina R. (2022). *Kazakh and Russian kinship terminology: A comparative linguistic and cultural analysis of lacunae. Eurasian Journal of Applied Linguistics, 8(1), 28–43.*
6. Zhumay N., Tazhibayeva S., Shaldarbekova A., Jabasheva B., Naimanbay A., Sandybayeva A. (2021). *Multilingual education in the Republic of Kazakhstan: Problems and prospects. Social Inclusion, 9(1), 56–62.*
7. Nazarova R. (2018). *Socio-economic status, education, and bilingualism in Kazakhstan. Language in Society, 47(1), 23–45.*
8. Smagulova J. (2020). *Bilingual practices among university students in Kazakhstan. Central Asian Journal of Linguistics, 12(4), 145–162.*
9. Cook V. (1992). *Evidence for multicompetence. Language Learning, 42, 557–591.*
10. Wei L. (2008). *Research perspectives on bilingualism and multilingualism. In The Blackwell handbook of research methods on bilingualism and multilingualism, pp. 1–17.*

References:

1. Alam T. (2022). *Language policies and linguistic rights. Athens Journal of Law, 8(4), 505–520.*
2. Terlikbayeva N., Menlibekova G. (2021). *The dynamics of language shift in Kazakhstan: Review article. Journal of English Language Teaching and Applied Linguistics, 3(2), 12–22.*
3. Levchenko I. (2022). *Social communication as an important component of the information and communication space. Society. Document. Communication, 7(1), 253–265.*
4. Tlepbergen D., Akzhigitova A., Zabrodskaia A. (2022). *Language-in-education policy of Kazakhstan: Post-pandemic technology enhances language learning. Education Sciences, 12(5), 311.*
5. Vakhitova T., Kuzembayeva G., Yergazina A., Zhumakhanova A., Khayrullina R. (2022). *Kazakh and Russian kinship terminology: A comparative linguistic and cultural analysis of lacunae. Eurasian Journal of Applied Linguistics, 8(1), 28–43.*
6. Zhumay N., Tazhibayeva S., Shaldarbekova A., Jabasheva B., Naimanbay A., Sandybayeva A. (2021). *Multilingual education in the Republic of Kazakhstan: Problems and prospects. Social Inclusion, 9(1), 56–62.*
7. Nazarova R. (2018). *Socio-economic status, education, and bilingualism in Kazakhstan. Language in Society, 47(1), 23–45.*
8. Smagulova J. (2020). *Bilingual practices among university students in Kazakhstan. Central Asian Journal of Linguistics, 12(4), 145–162.*
9. Cook V. (1992). *Evidence for multicompetence. Language Learning, 42, 557–591.*
10. Wei L. (2008). *Research perspectives on bilingualism and multilingualism. In The Blackwell handbook of research methods on bilingualism and multilingualism, pp. 1–17.*

ӘДЕБИЕТТАНУ
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ
LITERARY STUDIES

МРНТИ 17.82.31

10.51889/2959-5657.2024.90.4.005

Абишева С.Д.¹, Атембаева Г.А.^{2*}, Хавайдарова М.М.³
^{1,2,3}Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан
e-mail: s.abisheva@mail.ru
*e-mail: g.atembaeva@gmail.com
e-mail: mechrinisa_73@mail.ru

ОБРАЗ КАЗАХСТАНА В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье исследуется отражение образа Казахстана в художественной литературе. Основное внимание уделено типологии инонационального пространства, системе образов, а также особенностям восприятия времени и художественного пространства Казахстана. Через анализ художественных текстов выявляется развитие восприятия Казахстана на международной арене. Анализируются произведения Вячеслава Киктенко и Александра Шмидта, которые формируют так называемый «казахстанский текст» в современной поэзии. Поэтика казахстанского текста проявляется на уровне авторской аксиологии, сквозных мотивов и образов, а также через хронотопы и мифологемы. Особое внимание уделяется восприятию Казахстана в литературе, а также анализу этнографических, языковых и мифологических элементов в литературных текстах. В статье рассматриваются исследования казахско-русских литературных связей, в том числе работы М.О. Ауэзова, К.Ш. Кереевой-Канафиевой, М.И.Фетисова и современных авторов. Методология исследования включает междисциплинарные подходы и сопоставление различных национальных литератур, что позволяет глубже понять, как художественные произведения отражают культурный и социальный контекст, а также влияние на восприятие инонационального мира через литературу.

Ключевые слова: казахстанский текст, литература Казахстана, культурный текст, диалог культур, мотивы и образы

Благодарность: Исследование финансируется Комитетом науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (проект № №AP23489915 «Трансмедиаальная и художественная репрезентация образа Казахстана в современной мировой культуре»).

Абишева С.Д.¹, Атембаева Г.А.^{2*}, Хавайдарова М.М.³
^{1,2,3}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан
e-mail: s.abisheva@mail.ru
*e-mail: g.atembaeva@gmail.com
e-mail: mechrinisa_73@mail.ru

КӨРКЕМ ӘДЕБИЕТТЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ БЕЙНЕСІ

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан бейнесінің әдебиетте қалай көрініс тапқаны қарастырылады. Шетелдік ұлттық кеңістіктің типологиясына, бейнелер жүйесіне, сонымен қатар Қазақстанның уақыт

пен табиғи элементтерін қабылдау ерекшеліктеріне басты назар аударылады. Көркем мәтіндерді талдау арқылы халықаралық аренадағы Қазақстанды қабылдаудың дамуы ашылады. Қазіргі поэзиядағы «қазақ мәтінін» құрайтын Вячеслав Киктенко мен Александр Шмидттің шығармалары талданады. Қазақ мәтінінің поэтикасы автор аксиологиясы, қиылысу мотивтері мен образдары деңгейінде, хронотоптар мен мифологемалар арқылы да көрінеді. Орыс әдебиетіндегі Қазақстанды қабылдауға, сондай-ақ көркем мәтіндердегі этнографиялық, лингвистикалық және мифологиялық элементтерді талдауға ерекше көңіл бөлінеді. Мақалада қазақ-орыс әдеби байланыстары туралы зерттеулер, соның ішінде М.О. Әуезова, Қ.Ш. Кереева-Қанафиева, М.И. Фетисов және қазіргі заманғы авторлар. Зерттеу әдістемесі пәнаралық тәсілдер мен әртүрлі ұлттық әдебиеттерді салыстыруды қамтиды, бұл өнер туындыларының мәдени-әлеуметтік контекстті қалай бейнелейтінін, сондай-ақ әдебиет арқылы бөтен дүниені қабылдауға әсерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: қазақстан мәтіні, Қазақстанның әдебиеті, мәдени мәтін, мәдениеттер диалогы, мотивтер мен образдар

Abisheva S.D.¹, Atembaeva G.A.^{2*}, Khavaidarova M.M.³

^{1,2,3}Abai Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: s.abisheva@mail.ru

*e-mail: g.atembaeva@gmail.com

e-mail: mechrinisa_73@mail.ru

THE IMAGE OF KAZAKHSTAN IN FICTION

Abstract

The article studies the reflection of the image of Kazakhstan in fiction. The main attention is paid to the typology of foreign national space, the system of images, as well as the peculiarities of perception of time and artistic space of Kazakhstan. Through the analysis of artistic texts, the development of perception of Kazakhstan in the international arena is revealed. The works of Vyacheslav Kiktenko and Alexander Schmidt, which form the so-called “Kazakhstani text” in contemporary poetry, are analysed. The poetics of the Kazakh text is manifested at the level of the author’s axiology, through motifs and images, as well as through chronotopes and mythologems. Special attention is paid to the perception of Kazakhstan in literature, as well as the analysis of ethnographic, linguistic and mythological elements in literary texts. The article reviews studies of Kazakh-Russian literary ties, including works by M.O. Auezov, K.Sh. Kereeva-Kanafieva, M.I.Fetisov and modern authors. The research methodology includes interdisciplinary approaches and comparison of different national literatures, which allows a deeper understanding of how artistic works reflect the cultural and social context, as well as the impact on the perception of the non-national world through literature.

Keywords: kazakhstani text, literature of Kazakhstan, cultural text, dialogue of cultures, motives and images

Введение. На протяжении всей истории взаимодействия народов и континентов имеет место так называемый «диалог цивилизаций». Все этапы межнациональных отношений находят отражение в художественной литературе, что объясняется тем, что литература, более чем любой другой вид искусства, помогает осмысливать происходящие явления и события. В работе «Литература и общество: Введение в социологию литературы» выделяются три социальных концепции литературы, которые сложились к 30-м годам XX века: литература как отражение общества, литература как средство воздействия на социальную жизнь и общественное сознание, и литература как форма социального контроля.

Идея диалога является одной из наиболее значимых в трудах М.М. Бахтина, который рассматривает художественный текст как бесконечный в плане интерпретаций: «Когда диалог

заканчивается, всё заканчивается. Поэтому диалог, по сути, не может и не должен завершаться» [1, 294]. Ю. Кристева успешно развила концепцию Бахтина, применив её к взаимодействию между текстами и разработав идею интертекстуальности, отмечая, что «бахтинский “диалогизм” выявляет в письме не только субъективное, но и коммуникативное, или, вернее сказать, интертекстуальное начало» [2, 432].

Цель нашего исследования заключается в выявлении способов, приемов и особенностей создания художественного пространства на примере образа Казахстана в мировой художественной литературе.

В контексте полиэтнического общества литература приобретает особую значимость, формируя образ страны в произведениях писателей различных народов. Изучение этих представлений позволяет глубже понять, как художественный текст отражает восприятие инационального мира и образ страны через призму восприятия других народов. По словам Ф.С. Эфендиева, художественная литература имеет особую значимость в формировании исторического сознания и социальной памяти людей [3, 294].

Таким образом, актуальность темы заключается в том, что художественное изображение образа другой страны и народа в произведениях писателей и поэтов отражает ключевые тенденции в восприятии инационального мира. Литература, отображая как частные, так и стереотипные представления авторов о культуре разных народов, имеет способность формировать соответствующие убеждения и восприятие у читателей.

Методы и материалы. Работая над данной темой с применением междисциплинарных подходов, можно проследить, как мировая литература осваивает новое художественное пространство, которое представлено образом Казахстана.

Изучение аспектов данной темы охватывает работы из различных областей литературоведения. Мы синтезировали разные аспекты восприятия образа Казахстана в литературе на междисциплинарном уровне, при этом основное внимание уделяли анализу художественного текста. Рассматриваемые аспекты включают отражение этнографических элементов в литературе, использование казахского языка и мифологии в русских текстах, анализ художественных произведений.

В первую очередь, мы изучили фундаментальные работы, посвященные казахско-русским литературным связям и образу Казахстана в русской литературе, такие как труды М.О. Ауэзова о Ч. Валиханове и Ф. Достоевском, К.Ш. Кереевой-Канафиевой «Русско-казахские литературные отношения», М.И. Фетисова «Русско-казахские литературные отношения в первой половине XIX века», а также современные исследования С.С. Царегородцевой о евразийских мотивах в творчестве русских поэтов и работы Ф.С. Эфендиева «Этнокультура и национальное самосознание».

Кроме того, к изученным работам по исследованию связей между литературными традициями народов относятся работы по компаративистике, диалогу культур в художественном тексте и поиску мифологических установок в разных национальных литературах. К числу таких авторов можно отнести А.Н. Веселовского, М.М. Бахтина, В.М. Жирмунского, Е.М. Мелетинского, Ю. Кристеву, Ю.И. Минералова, М.Х. Маданову.

Для изучения образа Казахстана в мировой литературе следует обратиться к истории взаимодействия культур Востока и Запада. Анализ культурного диалога можно осуществлять через сопоставление художественных произведений различных национальных литератур.

Особый интерес представляет история исследования межнациональных взаимосвязей и их отражение в литературе. Как отмечает А.А. Схаляхо и Р.Г. Мамий, «национальное проявляется в литературе не только через изображение национальных типов и конфликтов, но и в особенностях поэтической образности (стилистика, лексика, образно-изобразительные средства...), которая несет на себе отпечаток образа мышления той нации, к которой принадлежит писатель» [4, 104]. Понимание инационального возможно на фоне четкого определения национального, как указывает С.Б. Королева, каждая культура воспринимает и

воссоздает образы «других» по-своему, что позволяет анализировать их идентичность и особенности [5, 19].

Значительное внимание межнациональным литературным взаимосвязям уделили А.Н. Веселовский и В.М. Жирмунский. В своей работе «Сравнительное литературоведение. Восток и Запад» он отмечает, что сравнительное изучение литературы позволяет выявить общие закономерности и национальную специфику, особенно в области фольклора и литературы Средневековья [6, 22].

Образ Казахстана начинает активно появляться в русской литературе с XVIII века, когда русские писатели и исследователи начали собирать и записывать казахский фольклор. Важный вклад в изучение русско-казахских литературных связей внесли Ш.К. Сатпаева, М.О. Ауэзов и М.И. Фетисов, которые исследуют казахско-европейские литературные связи [7, 8], а также подробно описывают взаимодействие русской и казахской литературы [9, 10].

Результаты и обсуждения. Материал исследования охватывает литературу на стыке России и Казахстана, что позволяет выявить систему образов, повлиявших на творчество с обеих сторон. Творчество представителей русской литературы, таких как Вячеслав Киктенко, Александр Шмидт, отличается глубокой и многогранной интерпретацией образа Казахстана, что связано с их биографиями и опытом жизни в Казахстане.

Творчество писателей Вячеслава Киктенко и Александра Шмидта отличается объективным и многогранным изображением Казахстана. Вячеслав Киктенко (1952-2003) и Александр Шмидт (1949) родились и провели своё детство в Казахстане, прежде чем переехать в Россию (В. Киктенко) и Германию (А. Шмидт). Поэтому художественное восприятие этих поэтов отражает сложное и многогранное представление двух культур – казахской и русской.

Поэт и прозаик Вячеслав Киктенко, родившийся в Алма-Ате, после завершения обучения в Литературном институте долгое время трудился в молодежном издательстве «Жалын», а позже работал редактором в журнале «Простор», который возглавлял до переезда в Москву.

В своей лирико-документальной повести «Когорта» Вячеслав Киктенко особое внимание уделяется литературному и художественному миру Казахстана, писателям чье творчество активно развивается 60–90-е годы XX века. Он также собрал и составил отдельные подборки стихов и прозы своих современников.

Повесть начинается с таких строк:

«Цветение урюка в весенней Алма-Ате... такого чуда не встречал я потом нигде, никогда, ни в каком другом уголке мира. Алма-Ата, конечно, город яблоч, знаменитый алматинский, почти килограммовый в былые годы апорт брал все золотые медали на мировых выставках-ярмарках, но урюк... урюк зацветал – первым!» [11, 5].

В своих произведениях автор отмечает глубокое взаимодействия двух культур Востока и Запада.

«Уплыла та девочка, отцвёл урюк, яблони, вербы... уплыла молодость. Уплыл великий Город Алма-Ата с его садами, горами, удивительными людьми, счастливо встреченными ещё в юности, поутру...

Я переехал в великий город Москва. Так сложилось. Уплывает жизнь...» [11, 8].

Образ города Алма-Ата для него очень близок, здесь прошла его юность, здесь он началось его становление как писателя.

«Алма-атинские валуны к 60-м годам густо поросли травой, тянущейся от арыков, были уютны, белоокруглы и совсем уже не страшны для человека — эти когда-то с ревом и грохотом пронесившиеся с гор камни, рушившие все на своем пути. Теперь они были добры, хороши собой, а некоторые из них — по личному выбору и неписаному праву — становились для нас, алма-атинских ребятишек, друзьями. Мы ревностно и агрессивно порой относились ко всякому “чужому”, без спросу вдруг оседавшему “мой собственный” валун» [11, 19].

Мы видим, что автор не отмечает границ между народами и странами, автор сближает Восток и Запад.

«...странно сейчас слышать о каких-то национальных раздорах. Алма-Ата всегда была многонациональной, недоразумений на этой почве не помню. Помню наш район 20-х годов у Сенного базара — кого там только не было! Самые разные лица, частенько дикие разговоры. Мы жили рядом с мусульманской мечетью по улице Пушкина. Слышно было, как муэдзин оглашал окрестности с минарета. Голос глашатая, призывавшего мусульман на молитву, разносился далеко, во все концы» [11, 32].

Автору близок образ восточного базара со своими сладостями и молочными продуктами, которые являются традиционными казахскими национальными лакомствами.

«... Район наш, особенно базар, пестрел от ярких халатов. Торговали восточными сладостями обычно узбеки, а казахи, как правило, мясом, копченостями, молочными продуктами: куртотом, кумысом, шубатом...» [11, 32].

Книга Александра Шмидта «Здесь и там» была издана в Казахстане, хотя он уже долгое время проживал в Германии. Здесь мы видим связь поэта-эмигранта с местом своего рождения с Казахстаном. Книга «Здесь и там» отражает поэтический путь Шмидта. Название сборника указывает на пространственные координаты: под «здесь» подразумевается Казахстан, а под «там» – Германия. В стихах поэта ярко проявляются ностальгические мотивы, связанные с казахстанским небом и реальностью.

Мы видим, что евразийский менталитет Шмидта создает образ Казахстана в своих произведениях. В его стихотворениях мы раздвоенность и метание между фактической и исторической родинами.

Лирический герой поэта носит автобиографический характер. Тематика утраченной родины занимает важное место в его произведениях, и поэт часто мучается размышлениями о своём ментальном происхождении.

*«– Ты русский, –
Утверждают знающие меня немцы.
– Ты немец, –
Внушают мне знакомые русские.
Я никто, –
Говорю я на всякий случай
И под циклопическими сводами пещеры
Летучие мыши эха
Испуганно вопрошают:
– Кто?.. Кто?.. Кто?..» [12, 32].*

В стихотворение «Степь» мы видим одиночество лирического героя, он как бы в пути, но потерял в этом мире, душа лирического героя не знает где ему остановиться, где его место в этой жизни.

*Степь
«Я сейчас один на белом свете,
Рядом бродят только сны и ветер.
Да зернистая вечная полынь.
Ворон Калки перепутав даты,
– Вечные мои координаты,
– Голосом пророчит вечно злым.
И полынь горчит, и вечный ветер
Бродит рядом, а моё тысячелетье
Прутиком транзисторным дрожит» [12, 17].*

Таким образом, поэзия Александра Шмидта создаёт уникальный образ Казахстана, который очень ему близок. В его стихотворениях лирический герой мечется между странами, но выход находит в любви к миру в целом и к Казахстану, и к России, и к Германии. Этот мир образуется на стыке «здесь и там».

По словам С.Б. Королевой, «каждая культура по-своему воспринимает, воссоздает и закрепляет в памяти образы других/чужих, такие образы, которые характеризуют либо отдельные стороны, черты и свойства этих «других», либо в целом их «сущность», их «идентичность» [5, 19].

Вопрос межнациональных литературных связей получил глубокое освещение в трудах А.Н. Веселовского и В.М. Жирмунского. В своей работе «Сравнительное литературоведение. Восток и Запад» В.М. Жирмунский отмечал: «Особенно многочисленные и поучительные аналогии можно отметить между произведениями народного творчества и средневековых литератур Запада и Востока» [6, 22]. По мнению автора, сравнительное изучение литератур помогает выявить не только общие закономерности развития, но и их национальные особенности. Эта его работа стала основополагающей для компаративистики, так как посвящена сравнительному анализу восточных и западных литератур в области фольклора и средневековой литературы.

Согласно анализу, проведенному с использованием биографического метода, были определены условия формирования евразийского мышления:

1) Социально-политические факторы, влияющие на личность: сближение или изменение геополитических границ способствует интересу к другим народам.

2) Степень переосмысления детских впечатлений влияет на способность идентифицировать себя с другой этнической группой. При наличии этих условий элементы другой культуры могут проникать в художественный мир автора на протяжении всей его творческой жизни, становясь частью его поэтического стиля.

3) Особенности художественного восприятия мира авторами проявляются в тех чертах поэтики, которые наиболее выразительно передают образы и восприятие другого народа. Это включает в себя: вопросы этнической и культурной идентификации персонажей и автора; стилистические и языковые особенности; восприятие природы как характеристики народа и пространства; особенности художественного осмысления времени и пространства.

Выводы, касающиеся этих аспектов поэтики, помогают определить национальную самобытность образа Казахстана в произведениях писателей других народов.

Заключение. Образы природы в художественном тексте выступают в качестве маркеров, определяющих пространство и время. Восприятие этих категорий связано со стремлением к размытию границ между Европой и Азией, культурами, а также временными категориями – прошлым, настоящим и будущим. В условиях художественной реальности мира восприятие устойчивых понятий, таких как «верх/низ», «суша/море», «свой/чужой», подлежит деконструкции, что приводит к разрушению некоторых архетипов. Это демонстрирует динамику восприятия Казахстана в контексте эпохи.

Таким образом, творчество казахстанских поэтов Вячеслава Киктенко и Александра Шмидта выделяет ключевые темы, репрезентирующие концепт казахстанского текста. Концепты и коды русской и казахской словесности, переплетаясь в литературных текстах русских поэтов Казахстана, способствовали взаимному познанию и обогащению обеих культур и литератур.

Список использованной литературы:

1. Бахтин М.М. *Проблемы поэтики Достоевского*. – М.: Советская Россия, 1979. – 320 с.
2. Крестева Ю. Бахтин, слово, диалог, роман// в кн.: *Французская семиотика: От структурализма к постмодернизму*. – М.: ИГ Прогресс, 2000. – с. 427–457.
3. Эфендиев Ф.С. *Этнокультура и национальное самосознание*. – Нальчик: Эль-Фа, 1999. – 329 с.
4. Схаляхо А.А., Мамий Р.Г. *Взаимопроникновение национального и инонационального диалектический путь развития литературы //Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение – Майкоп: изд-во АГУ, 2012. – вып.1. – С. 103-113.*

5. Королева С.Б. Миф о России в британской культуре и литературе (до 1920 -х годов): монография. – Директ-Медиа, 2014. – 314 с.
6. Жирмунский В.М. Сравнительное литературоведение. Восток и Запад. – Ленинград: Наука, 1979. – 495 с.
7. Сатпаева Ш.К. Казахско-европейские литературные связи 19 и первой половины 20 в.: монография/под ред. Е.В. Лизунова. – Алма-Ата: Наука, 1972. – 280 с.
8. Сатпаева Ш.К. Веяние времени. Алматы: Гылым, 2000. – 600 с.
9. Ауэзов М.О. Ф.М. Достоевский и Чокан Валиханов. – Алма-Ата, 1961.
10. Фетисов М.И. Русско-казахские литературные отношения в первой половине XIX века. – Алма-Ата, 1959.
11. Киктенко В. Когорта: русский эпос Казахстана. XX век: лирико-документальная повесть // Москва: Журнал русской культуры. – 2018, № 9. – С. 5–89; № 10. – С. 51-141.
12. Шмидт А. Здесь и там. - Алматы: Интерпринт, 2003. – 224 с.
13. Шмидт А. Утро. Полдень. Вечер. Стихотворения. Издательство «Летний сад», Аугсбург, 2019.

References:

1. Bakhtin M.M. (1979). *Problemy poetiki Dostoevskogo [Problems of Dostoevsky's poetics]*. Moscow: Sovetskaya Rossiya. – 320 p.
2. Kristeva Y. (2000). *Bakhtin, slovo, dialog, roman [Bakhtin, word, dialogue, novel]*. In *Frantsuzskaya semiotika: Ot strukturalizma k postmodernizmu [French semiotics: From structuralism to postmodernism]* (pp. 427–457). Moscow: IG Progress.
3. Efendiev F.S. (1999). *Etnokul'tura i natsional'noe samosoznanie [Ethnoculture and national consciousness]*. Nalchik: El'fa. 329 p.
4. Skhalyakho A.A., Mami R.G. (2012). *Vzaimoprokniknovenie natsional'nogo i inonatsional'nogo dialekticheskoy put' razvitiya literatury [Interpenetration of national and non-national: A dialectical way of literature development]*. *Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 2: Filologiya i iskusstvovedenie*, 1, 103-113. Maykop: Izdatel'stvo AGU.
5. Koroleva S.B. (2014). *Mif o Rossii v britanskoy kul'ture i literature (do 1920-kh godov): monografiya [The myth of Russia in British culture and literature (up to the 1920s): Monograph]*. Direct-Media. 314 p.
6. Zhirmunskiy V.M. (1979). *Sravnitel'noe literaturovedenie. Vostok i Zapad [Comparative literature studies. East and West]*. Leningrad: Nauka. 495 p.
7. Satpaeva Sh.K. (1972). *Kazakhsko-evropeyskie literaturnye svyazi 19 i pervoy poloviny 20 veka: monografiya [Kazakh-European literary relations of the 19th and early 20th centuries: Monograph]* (E.V. Lizunov, Ed.). Alma-Ata: Nauka. 280 p.
8. Satpaeva Sh.K. (2000). *Veyanie vremeni [The spirit of the times]*. Almaty: Gylym. 600 p.
9. Auezov M.O. (1961). *F.M. Dostoevskiy i Chokan Valikhanov [F.M. Dostoevsky and Chokan Valikhanov]*. Alma-Ata.
10. Fetisova M.I. (n.d.). *Russko-kazakhskie literaturnye otnosheniya v pervoy polovine 19 veka [Russo-Kazakh literary relations in the first half of the 19th century]*.
11. Kiktenko V. (2018). *Kogorta: russkiy epos Kazakhstana. XX vek: liriko-dokumental'naya povest' [Kogorta: Russian epic of Kazakhstan. The 20th century: A lyric-documentary tale]*. *Moskva: Zhurnal russkoy kultury*, 9, 5–89; 10, 51–141.
12. Schmidt A. (2003). *Zdes' i tam [Here and there]*. Almaty: Interpret. 224 p.
13. Schmidt A. (2019). *Utro. Polden'. Vechir. Stikhotvoreniya [Morning. Noon. Evening. Poems]*. Augsburg: Letniy sad

FTAMP 17.07.41

10.51889/2959-5657.2024.90.4.006

Бисенғали З.-Ғ.Қ.¹, Жолдасқалиқызы Ә.^{2*}
^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Алматы, Қазақстан
e-mail: zinolgabden@hotmail.com
*e-mail: aisee0106@mail.ru

«ДАҢҚ ПЕН ДАҚПЫРТ» РОМАНЫНДАҒЫ ДӘУІР ШЫНДЫҒЫ

Аңдатпа

Мақалада қазақ әдебиетінің көрнекті ақын, жазушысы Жүмекен Нәжімеденовтің «Данқ пен дақпырт» романына талдау жасалған. Романның бас кейіпкерінің тағдыры арқылы жазушы өз дәуіріне тән өзекті мәселелерді қамтыған. Шығармада бір-біріне характерлік тұрғыдан қарама-қайшы кейіпкерлер образы жан-жақты сипатталады. Зерттеу жұмысында романның көркемдік-идеялық ерекшелігін зерттеп, романдағы данқ пен дақпыртқа құрылған өнер адамының тағдырын сараптау негізге алынады. Шығарманың көркемдік қуатын арттыру үшін қолданылған мәтіндегі монолог, диалог, ситуация секілді психологиялық әдіс-тәсілдердің рөліне айрықша мән беріледі. Өнер жолындағы түрлі қақтығыстарды, атақ-даңқтың да екінші көлеңкелі тұсын, шығармашылық күйреу секілді проблемаларды көркем шығарманың идеясына айналдырған жазушы шеберлігі де сарапталады. Халық болмысының негізгі діңгегіне айналған ұлттық таным-түсінік, салт-сана, әдет-ғұрып жайы тілге тиек етіліп, шығармадан мысал келтіре отырып талданады.

Түйін сөздер: роман, дәуір, данқ, дақпырт, өнер, өмір, Жүмекен Нәжімеденов

Бисенғали З.-Ғ.Қ.¹, Жолдасқалиқызы А.^{2*}
^{1,2}Казахский национальный университет имени Аль-Фараби
Алматы, Казахстан
*e-mail: zinolgabden@hotmail.com
e-mail: aisee0106@mail.ru

РЕАЛИИ ЭПОХИ В РОМАНЕ «ИЗВЕСТНОСТЬ И МОЛВА»

Аннотация

В статье проведен анализ романа выдающегося поэта и писателя казахской литературы Жумекена Нажимеденова «Известность и молва». Через судьбу главного героя романа писатель освещал актуальные проблемы, характерные для его эпохи. В произведении подробно описываются образы персонажей, которые характерно контрастируют друг с другом. В исследовательской работе за основу берется изучение художественно-идейной специфики романа и анализ судьбы человека искусства, построенного на славе и молве в романе. Особое внимание уделяется роли таких психологических приемов, как монолог, диалог, ситуативность в тексте, используемых для повышения художественной мощи произведения. Анализируются различные конфликты на пути к искусству, вторая тень славы, творческое рушение и мастерство писателя, превратившего его в идею художественного произведения. Национальные знания, обычаи, традиции, ставшие основой народного бытия, анализируются на примере произведения.

Ключевые слова: роман, эпоха, слава, молва, искусство, жизнь, Жумекен Нажимеденов

Bisengali Z.-G.¹, Zholdaskalikyzy A.^{2*}
^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University
Almaty, Kazakhstan
*e-mail: zinolgabden@hotmail.com
e-mail: aisee0106@mail.ru

THE REALITIES OF THE ERA IN THE NOVEL «FAME AND RUMOR»

Abstract

The article analyzes the novel by the outstanding poet and writer of Kazakh literature Zhumeken Nazhimedenov “Fame and rumor”. Through the fate of the main character of the novel, the writer highlighted the current problems characteristic of his era. The work describes in detail the images of the characters, which characteristically contrast with each other. The research work is based on the study of the artistic and ideological specifics of the novel and the analysis of the fate of a man of art built on fame and rumor in the novel. Special attention is paid to the role of such psychological techniques as monologue, dialogue, situationality in the text, used to enhance the artistic power of the work. The article analyzes various conflicts on the way to art, the second shadow of glory, creative destruction and the skill of the writer who turned it into the idea of a work of art. National knowledge, customs, traditions, which have become the basis of national existence, are analyzed by the example of the work.

Keywords: novel, epoch, fame, rumor, art, life, Zhumeken Nazhimedenov

Кіріспе. Жұмекек Нәжімеденов «Даңқ пен дақпырт» романына қатысты жазылған рецензияға жауабында: «Әдебиет өз азығын өмірден, болмыстан алады; содан табады бірақ, пісіп-түскен дайын күйінде емес, бұрыш-қыры, олқы-ортасы мол, ешқандай жүйе-жүлгеге түспеген шикізат күйінде алады», – деп пікір білдірген еді [1, 192]. Шынында әр әдеби шығарманың жазылып, жарық көрудегі мақсаты да осы өмірдің шындығын тап басып айту десек қателеспес едік. Француз жазушысы Жан Ростанның «Әманда өзіміздің білетінімізді айтып таңғалдырып кеткен адам – міне, нағыз үлкен жазушы сол» деген сөзі осы ойымызды дәлелдей түседі [2, 215]. Жазушы Ж. Нәжімеденовтің соңғы романы өнер адамының даңқ пен дақпыртқа құрылған тағдырын жеткілікті түрде ашып суреттеген. Басты кейіпкер Идаяттың тәтті естеліктерге құрылған жастық шағының, асқақ арманының соңы үлкен трагедияға ұласуын, қазақ халқының тұрмысын, ел мінезінен жоғалып бара жатқан ұлттық болмыс, дәстүр жайын сынап, астарлап көрсетеді. Идаят пен Кемел, Зібайра мен Алтын, Еділхан мен Ғинақаң секілді характерлік тұрғыдан бір-біріне қайшы кейіпкерлер іс-әрекетін қатар суреттеу арқылы оқырмандарды адамдардың түрлі типінен жирендіреді. Романның басталуында Идаят ағайынның ортасында, өз туып-өскен ауылында отырады. Жұрттың жапа-тармағай бұдан атақты Жолымболмен кездесіп-кездеспегені туралы сұрақ қоюы жас таланттың ішіндегі алғашқы қызғаныш отын маздатады. Идаят іштей Жолымболды мойындамайды, сол үшін де мұны баласынып менсінбейтін ауыл адамдарына мықтап ренжиді, оларды тіпті шын өнердің құдіретін түсінбейтін ақымақ санап жатсынады. Бұл кез қыр қазақтарының бейбіт тұрмысқа еті сіңген, еркектерінің карта ойнап, әйелдерінің жібек мата жамылып, сәнденуге ерекше бет бұрған шағы болатын. Автор мұны романның алғашқы тарауындағы кейіпкерлер диалогы, монологы арқылы сипаттайды. Мәселен халық жағдайының соғыс жылдарына қарағанда біршама жақсарғаны туралы шығармадағы: «Ең үлкен жаңалық, жақсы жаңалық – елдің күйлілігі. Қай үйге барсаң да ас-су, дүние-мүлік жетіп жатты» деген Идаяттың монологынан-ақ байқауымызға болады [3, 15]. Жазушы радиода екі әні шырқалып енді танылып келе жатқан жас композитордың әрі қарайғы тағдырын қатал да суық адамдарға толы алып астанада суреттейді. Адам өзгерген, адамның мінезіне сай заман да құбылған. Ата-баба дәстүрін сақтаған елдің жүріс-тұрысы тосыннан өзгеріп бастаған. Мысалы Идаяттың әжесі немересіне ырымдап беріп жіберген ит көйлекті жақтырмай лақтырып жіберген келіншек Зібайраның

әрекеті – қазақ қызына жат қылық. Бірақ оны түсініп жатқан Зібайра жоқ. Өйткені ол қазақша екі сөздің басын қоса алмайтын, түсінігі орысша қалыптасқан, қаланың еркеотай қызы. Қаламгер Зібайра бейнесін оқырманға таныстырғаннан соң лирикалық шегініс жасап Идаяттың бала күнінде атастырылған Алтын деген қызды параллель суреттейді. Алтын – совхозда сауыншы қызметін атқарып жүрген, сыпайы да сүйкімді қыз. Ол Идаятты оқуға кетерде ақ жол тілеп шығарып салған. Араға үш жыл салып қайта көріскенде Идаят өзінің Алтын секілді ауылдың ниеті ақ, ойы адал қызына лайық емесін сезеді. Ойша Алтынды Зібайрамен салыстырып өзін де, Зібайраны да қаланың қатаң тәртібі әлдеқашан бұзып жібергенін түсінеді. Суреткердің шығармадағы мұндай салыстырулары 70-80 жылдардағы қала мен дала өміріндегі, адамдар мінез-құлқындағы айырмашылықтарды көрсетуге бағытталған. Алайда Идаят ақыр түбі Зібайрамен де жараспай ажырасып тынады. Екеуінің бір-бірімен ешқашан үйлесім таппаған жан-дүниесін автор шығармада жеңіл юмормен: «Домбырасының екі ішегін бір-біріне үйлестіре алмай, сол күйінде қабына салып жапты да пыс-пыс күлді: екі ішек – келіншегі екеуі сияқты көрінді» –деп бейнелейді [3, 37].

Әдістер мен материалдар. Зерттеу жұмысының материалы ретінде Ж.Нәжімеденовтің «Даңқ пен дақпырт» романы және отандық ғалымдардың романға қатысты зерттеулері мен мақалалары негізге алынды. Мақаланы жазу барысында зерттеу әдістері ретінде ғылыми және әдеби талдау жүргізілді, романның мазмұнына ұқсас қазақ әдебиетіндегі өнер иелерінің тағдыры туралы жазылған басқа шығармалармен де салыстырмалы талдау жасалынды. Жасалған тұжырымдамалар нақты мысалдармен көрсетіліп, дәйектер келтірілді.

Ж.Нәжімеденов «Даңқ пен дақпыртта» алдыңғы прозалық шығармалардағы әдетінше ұзақ-ұзақ баяндаулардан қашып, оның орнына бар назарын кейіпкерлер портретін, қарым-қатынасын деталь, штрихтармен бейнелеуге жұмсайды. Роман жарық көре салысымен түрлі рецензенттердің талқысына түсіп, көбі эпикалық шығармаға тән тартыс-талас жоқ, оқырманды қызықтырып, жетелеп әкететін сюжет көрінбейді деп сынады. Алайда автордың романдағы көркемдік шешімі де дәуір шындығын тұтас күйінде көрсету, кейіпкерлерді идеализациялаудан алшақ болу болатын. Жазушы өзі де романына қатысты жазған «Ал автор не айтар екен?» мақаласында: «Мен қара сөзбен жазылған кітаптарымда (әсіресе «Даңқ пен дақпыртта») осы, өзімше, адам санасына әсер еткен дәуір, уақыт белгісін тек өз құралыммен көрсетуге тырыстым. Атап айтқанда, бұл кітапта ашық айқас жоқ, бірінен-бірі туындап, иір-қиыр дамып жатқан оқиға-сюжет жоқ деуге болады. Есесіне, деталь бар. Деталь көп. Оқиға-сюжет ойлап таба алмағандықтан, не бұрынғы классикалық романдардың моделін білмегендіктен емес, қайта солардан мүмкіндігінше қашқандықтан, көп жүкті детальға арқалатуға ниеттеніп ем. Кейіпкерлердің ішкі дүниесін ашуда да мен үшін, детальдың рөлі үлкен» – деген ойына нықтап бекінген [1, 192]. Осылайша Идаяттың қалаға келгеннен кейінгі әрі қарайғы өмірін, тағдыр торабында жолықтырған адамдарының кейпін натурализмге салып егжей-тегжейлі бейнелеп, сюжет өрби түседі. Пәтерден-пәтерге ауысып күн көріп жүрген жігіттің өмірі арқылы сол кезеңде басталған баспана мәселесін тілге тиек етеді. Пәтерін Идаятқа жалға берген Қабекеннің түр-түсі романда: «Пәтер иесі қырықтың мол ішіндегі, бет-аузы қож-қож, күніне екі-үш мәрте арақ сұрағанынан басқа міні жоқ, семік қара қазақ. Бүкіл бітім-тұлғасында назар аударуға татырлық жалғыз мүшесі – мұрын, екі қастың ортасынан белгісіздеу басталады да, көздің деңгейінен төмендей бере сәл оңға ойысады, солға бұрылады, сон-соң оңға бұрылып, жоғарғы еріннің үстіне үңіле кеп, біздей боп бітеді» – деп суреттеледі [3, 30]. Қабекен қанша бастық болса да мейірімді бірақ ішкілікке салынған. Әйелі Қасиба болса ерінің ішкеніне ашуланбайтын, тосын қылықтары көп түсініксіздеу жан. Күйеуінің арақ ішкеніне таусылмауы бір жағынан мінездегі шыдамдылық болса, бір жағынан қу құлқынның құлы болған жанға айта-айта жалыққандық болуы да мүмкін. Шығарманың шарықтау шегінде қу арақтың соңына Идаят та ілеседі. Мұнымен жазушы сол дәуірдегі көпшіліктің араққұмарлығын сынаған болса керек-ті. Роман желісі бұдан әрмен Идаят пен Кемелдің консерваториядағы оқиғаларымен жалғасады. Сыншы Бекмұрат Уахатов «Табиғилық

таразысымен өлшесек...» мақаласында романның дамуындағы кейіпкерлер образына қатысты мынадай пікір білдіреді: «Романда жиырмадан астам кейіпкер бар. Солардың ішінде өзіндік бітім-тұлғасы, мінез-құлқы, іс-әрекеті айқын дараланған образдар аз емес. Мысалы, Жолымбол мақтан сүйгіш, дәреже құмар, өзгенің өскенін көре алмайтын күншіл адам болса, доцент Мәліков – өтірік білгішсініп көрінетін «ұстаз» санатынан. Өзі өнерсіз бола тұрса да, мақтағанды ұнатады. Ал Идаяттың немере ағасы Ғұмар аңқылдаған ақ пейіл ауыл ақсақалы, тапқыр, ділмар көрінеді. Бұлардың бәрі де оқушының жадында сақталатын жанды бейнелер. Автордың, әсіресе, көбірек көңіл аударып, даралап көрсетуге тырысқан кейіпкері Идаят. Ол кіммен қалай сөйлесуді көп біле бермейтін, өмірге бейімсіздеу жан. Бұған қарағанда жан дескен жалғыз досы Кемел әрі пысық, әрі ширақ» [4, 3]. Кемел үнемі Идаятқа жол көрсетуші, жамандығын жасырып, жақсылығын асырып жүрген жан досы. Бірақ бас кейіпкерімізге қарағанда өмірдің қиын кедергілерінен жол тауып шыға алатындай ақылды, қажет жерінде айлакер де бола алатын сергек жан. Идаят жасап жүрген өнерінен мән көрмей басы салбырап, еңсесі түскенде де Кемел әрдайым жанынан табылып оған дем беріп жүреді. Кейде досына жылы сөз айтып шабыт берсе, кейде ұрысып та алады. Қайткенде де қаламгер Кемел тұлғасы арқылы бүгін оқырманға достықтың шынайы үлгісін көрсетіп, одан үлгі алуға шақыратындай. Ал доцент Мәліковтің ескертуінен қорытынды шығара алмай басы қатқан Идаяттың жаңа ән жазуға құлшынысының азаюы, үйге келіп бір қабырғаға телміріп қарап отыруы сынды эпизодтар әр шығармашылық адамның тағдырындағы тоқырауды ашық бейнелеп тұр.

Нәтижелер және талқылау. Романның желісіне арқау болған өнер адамы, Идаяттың өнер жолындағы үлкен сілкіністің негізгі себепкері – Жолымбол Жарқынов. Екі кейіпкердің әлеуметтік деңгейі әртүрлі, тіпті ой-өрісі мен сана-сезіміне дейін бір-бірінен айырмашылығы мол. Бірақ екеуін шығармада байланыстырып тұрған күдірет – өнер. Автор Жарқынов секілді кейіпкерді ойдан құрамаған. Ол кәдімгі өмірдің өзінен туған, әр дәуірде бола бермек, жасай бермек ірі образ. Идаятқа өнердегі ағасы Жолымбол көрген сайын көп кеңес беруге тырысады. Жолымбол Жарқыновтың ойынша өнер қуған әрбір жас ұлттық өнердің шеңберінде қамалып қалмауы керек, мүмкіндігінше еуропалық музыканы бойына сіңіре түскені абзал. Алайда Идаят пікірі бұған келіспейді. Осылайша романда өнер жайына қатысты ашық пікірталас туындайды. Идаяттың Жолымбол ақылына құлақ салмай өз жолымен жүруінің де мәнісі бар. Ол әндері әлдеқашан республикаға тарап, атағы шыға бастаған жас композитор. Өнер хақында өзіндік ойы қалыптасып үлгерген. Дегенмен Идаят айналасынан шаршай бастаған. Турашыл мінезі оған көп жағдайда кедергі келтіріп, соңында тіпті оқуды да бітіре алмай келесі жылға қалып қояды. Өнерде шашбауын көтеріп тұрған жалғыз қазынасы – есімінің жанына қосақталып жүретін «талант» сөзі. «Талантты композитор Садықжанов». Осы арқылы жазушы Идаяттың өмір белесіндегі жарқ еткен даңқтың дақпыртын да шынайы суреттеуге күш жұмсайды. Сыншы Төлеген Тоқбергенов Идаят образының жасалуына қатысты: «Біз Жүмекен романындағы Идаят бейнесінен өнер қуған жасты көреміз. Кеше, бүгін, қазір арамызда жүрген талантты жастың таныс жүзін көргендей боламыз. Данышпан емес, бәрімізден мойын оздырып, төбемізден көрінген, оқшау, өзгеше артық қасиеттің иесін емес, жұрт қатарлы, тіпті, қасымызда жүрген қарапайым ғана дарын иесінің бейнесін түстеп танығандай боламыз. Идаят, шынында да артықша ақыл, көркі жоқ, бүгінгі көп талантты жастардың бірі ғана. Сөз арасында айта кетейін, бірді-екілі сынала тұрса да замандастарымыз жайындағы тәуір шығармалардың бірі – «Көк мұнардағы» Едігедей мынау, Идаят білгір, білімді де емес. Тек тумысынан табиғат өзі сыйлаған талантты жас», – деп пікір білдірген болатын [5, 195]. Идаят – шын талант. Өнер хақындағы толғамдарға қатысты авторлық позиция да шығармада осы Идаяттың ішкі тебіренісі арқылы беріледі. Досы Кемел суреттегендей Идаят тек жүректен құралған, жаны мен тәні өнерге арналған болмыс иесі. Тағдыр таршылық көрсеткенде әлеуметті түсінбей өзін-өзі жиі кінәлап, өзеуреп сөйлейтіні де сондықтан. Жеңіл өмірге бойы үйреніп, ішкілікке салына бастаған шағында кездескен Сонямен де жарасып кете алмауы композиторға қатал тағдырдан берілген жаза секілді. Жазушы осы арқылы өнер әлеміндегі атақ-даңққа қолы жеткен соң оны көтере алмай даңғазалыққа салынып кететін «көпті» сынағандай көрінеді.

«...Құрманғазы, Тәттімбет, Дәулеткерей, Қазанғап, Дина. Домбыра – солардың қолында кетті, ескіріп барады» деген жолдардан көпшіліктің жеңіл музыкаға әуестеніп, әләулей қуып кеткенін, ұлттық өнердің, ұлттық домбырамыздың құндылығы түсіп бара жатқанын білеміз [3, 100]. Бірақ қаламгер өз дәуіріндегі өнерді сынаудан аулақ, керісінше кешегі мен бүгінгі өнердің өзара жарасым тапқанын қалайтын ізгі тілегін жасырмайды. Идаяттың да қалауы сол. Домбырамен үйлескен әуезінің ел жадында сақталып, шырқалғанын қалайды. Оны қынжылтатыны – қолдан жасанды талант иелерін жасайтын жоғардағы ағаларының әрекеттері, шын өнердің иісі мұрындарына бармай ертесі күні қолдарына диплом алып шығатын композиторсымақтар. Бұл да сол замандағы шын талант иелерін толғандырған өкініш деуімізге әбден болады.

Әдебиет сыншысы С.Жұмабек: «Өмірдің мәніне азаматтық философия тұрғысынан қарауға шақырады. Соны солайша бағалауға, қымбат пен арзанның, жеңіл мен ауырдың, оңай мен қиынның, өмір мен өлімнің, бақыт пен сордың, қызғаныш пен күншілдіктің, тағысын-тағы әралуан өмірлік коллизиялардың тартысына қағылездікпен қарауға, пейіл-ниеттің қылаусыз атқарылуына жетелейді» – деп баға берген [6, 130]. Идаят Садықжанов даңқ пен дақпыртқа құрылған тағдырында өнер жолын түсінбеген ауылдастарынан, өзіне адал жар бола алмаған Зібайрадан, білімсіздігін шәкірттеріне жаба салатын доцент Мәліковтен, атағын асқақтату үшін көмек қолын созған Жарқыновтан, алдамшы өмірге еті үйренген Сонядан, атағың бар да қолдап, мүдірсең күндеп шығатын елінен, ақыр түбі өзінен түңіліп өмірден безінеді. Автор осылайша қиын да қызыққа толы өнер адамының шырғалаң өмірінің галереясын жасап шығады.

Қорытынды. Академик Ғарифолла Есім «Даңқ пен дақпырт» романын талдай келе: «Идаяттың өмірдегі прототипі Шәмші Қалдаяқов, өзінің рухтас замандасы», – деген болатын [7, 188]. Осы орайда жазушы Р.Мұқанованың композитор өмірінің ауыртпашылығын ашып көрсеткен «Композитор» әңгімесі есімізге түседі. Р.Мұқанованың шығармасында да өнер иесі қоғамның қысымынан ба, әлде өнер деген құдіретті көтере алмағаннан ба ішкілікке салынып, дүниеден баз кешеді. Өмірден өзін таба алмай, сырын ұғып, жанын түсінер дос таба алмай сенделеді. Бір кездері күллі жұрт тамсанып шырқаған әнін іздейді, сол кездегі даңқын аңсайды. «Композиторда» бас кейіпкерге өмірден орнын табуға Елес көмектесе, «Даңқ пен дақпыртта» Идаяттың әркез ес жиюына жолдасы Кемел жәрдемдеседі. Қос шығармада сюжеттік ұқсастықпен қатар көтерген проблема мен айтар идея да бір. Бұл қашанда өзектілігін жоймайтын, өнер жасаған жерде қосақталып жүретін өміршең мәселелер болып қала бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Нәжімеденов Ж. Ал автор не айтар екен? («Даңқ пен дақпырт» романына жазылған рецензияға жауап) // Жұлдыз. – 1978. – №8. – 190-193 бб.
2. Сахариев Б. Соны да сонар із. Күрескер тұлғасы. Алматы, Жазушы. – 1979. – 214-224 бб.
3. Нәжімеденов Ж. Даңқ пен дақпырт. (Роман, повестер) Алматы, «Жазушы», 1977.
4. Уахатов Б. Табиғилық тұрғысынан өлшесек. («Даңқ пен дақпырт» романына сын) // Қазақ әдебиеті. – 1978. – 31 наурыз.
5. Тоқбергенов Т. Сыншы сарабына салсақ. («Даңқ пен дақпырт» романы туралы) // Жұлдыз. – 1978. – №8. – 193-196 бб.
6. Жұмабек С. Қасірет пен қайсарлық жырлары. Кіт.: Сын әуені. Әдеби ой-толғаныстар. – Астана: Елорда, 2001. – 288 б.
7. Есім Ф. Жалғыздық философиясы. // Таң-Шолпан. – 2015. – №4. – 152-190 б.

References:

1. Nazhimedenov Zh. (1978). *Al avtor ne aitar eken? ("Dank pen dakpyrt" romanyna zhazylgan retzenziyaga zhauap) [The author won't say? A response to the review of the novel "Fame and rumor"]*. Zhuldyz, 8, 190-193.
2. Sakhariev B. (1979). *Sony da sonar iz. Kuresket tulgasy [We will do the same. The fighter's personality]* (pp. 214–224). Almaty: Zhazushy.
3. Nazhimedenov Zh. (1997). *Dank pen dakpyrt. (Roman, povester) [Fame and rumor. (Novel, story)]*. Almaty: Zhazushy.
4. Uakhatov B. (1978). *Tabigilyk turgysynan olshesek. ("Dank pen daqpyrt" romanyna syn) [If we measure from the natural point of view. (A review of the novel "Fame and rumor")]*. Kazak adebieti, 31 nauryz.
5. Tokbergenov T. (1978). *Synshy sarabyna salsak. ("Dank pen daqpyrt" romany turaly) [Let's put it in the critic's mind. (About the novel "Fame and rumor")]*. Zhuldyz, 8, 193–196.
6. Zhumabek S. (2001). *Kasiret pen kaisarlyk zhyrlaru [Sorrow and heroism in poetry]*. In Syn aueni. *Adebi oi-tolganystar [The voice of criticism. Literary reflections]* (pp. 288). Astana: Elorda.
7. Esim G. (2015). *Zhalgyzdyk philosophiasy [The philosophy of loneliness]*. Tan-Sholpan, 4, 152–190.

МРНТИ 17.01.17

10.51889/2959-5657.2024.90.4.007

Герчинска Д.
Поморский университет в г. Слупске
Слупск, Польша
e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

**КАЗАХСТАНСКО-ПОЛЬСКИЕ ЛИТЕРАТУРНЫЕ СВЯЗИ: ИССЛЕДОВАНИЕ
ВЗАИМОВЛИЯНИЯ И КУЛЬТУРНОГО ОБМЕНА**

Аннотация

Казахстанско-польские литературные связи представляют собой уникальный феномен, сформированный благодаря историческим, культурным и социальным взаимодействиям между двумя странами. В данной статье анализируются основные этапы этих связей, начиная с периода польской эмиграции в Казахстан в XIX веке и заканчивая современными формами сотрудничества. Исследование включает анализ переводов, совместных литературных проектов и тем, затрагиваемых в произведениях авторов обеих стран. Особое внимание уделяется роли перевода как посредника культурного диалога, а также влиянию исторических событий на литературные нарративы. Работа опирается на текстовый анализ, сравнительную методологию и архивные данные. Автор отмечает, что Казахстанско-польские литературные отношения являются значимым явлением, которое демонстрирует обмен культурами, их взаимное обогащение и историческую многозначность. Исторические события, такие как депортации и миграции, сыграли ключевую роль в установлении этих связей, а переводы и современные литературные инициативы продолжают способствовать их укреплению в настоящее время. Выводы статьи подчеркивают значимость таких связей для укрепления взаимопонимания и культурного обмена.

Ключевые слова: казахстанско-польские связи, перевод, культурный обмен, польская эмиграция, история, литература Центральной Азии

Герчинска Д.
Слупск қаласындағы Помор университеті
Слупск, Польша
e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

ҚАЗАҚСТАН-ПОЛЬША ӘДЕБИ БАЙЛАНЫСЫ: ӨЗАРА ӘСЕРІ ЖӘНЕ МӘДЕНИ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Қазақстан-Польша әдеби байланыстары – екі ел арасындағы өзара тарихи, мәдени және әлеуметтік ықпалдастық негізінде қалыптасқан бірегей құбылыс. Бұл мақалада ХІХ ғасырдағы Қазақстанға поляк эмиграциясы кезеңінен бастап ынтымақтастықтың қазіргі заманғы түрлеріне дейінгі осы байланыстардың негізгі кезеңдері талданады. Зерттеу екі елдің авторларының шығармаларында қарастырылған аудармаларды, бірлескен әдеби жобаларды және тақырыптарды талдауды қамтиды. Аударманың мәдени диалогтың делдал ретіндегі рөліне, сондай-ақ тарихи оқиғалардың әдеби әңгімелерге әсеріне ерекше назар аударылады. Жұмыс мәтіндік талдауға, салыстырмалы Әдістемеге және мұрағаттық деректерге негізделген. Автор қазақ-польша әдеби байланыстары мәдениеттер алмасуын, олардың өзара баюын және тарихи екіұштылығын көрсететін елеулі құбылыс екенін атап көрсетеді. Бұл байланыстарды орнатуда депортация мен көші-қон сияқты тарихи оқиғалар маңызды рөл атқарды, ал аудармалар мен қазіргі әдеби бастамалар оларды бүгінгі күні де нығайта түсуде. Мақаланың қорытындылары өзара түсіністік пен мәдени алмасуды нығайту үшін осындай байланыстардың маңыздылығын көрсетеді.

Түйін сөздер: Қазақстан-Польша байланыстары, аударма, әдебиет, мәдени алмасу, поляк эмиграциясы, тарих, Орталық Азия әдебиеті

Gierczynska D.
Pomeranian University
Slupsk, Poland
e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

KAZAKH-POLISH LITERARY TIES: A STUDY OF MUTUAL INFLUENCE AND CULTURAL EXCHANGE

Abstract

Kazakh-Polish literary ties are a unique phenomenon formed through historical, cultural and social interactions between the two countries. This article analyzes the main stages of these relations, starting from the period of Polish emigration to Kazakhstan in the 19th century and ending with modern forms of cooperation. The research includes an analysis of translations, joint literary projects, and topics covered in the works of authors from both countries. Special attention is paid to the role of translation as a mediator of cultural dialogue, as well as the influence of historical events on literary narratives. The work is based on textual analysis, comparative methodology and archival data. The author notes that Kazakh-Polish literary relations are a significant phenomenon that demonstrates the exchange of cultures, their mutual enrichment and historical ambiguity. Historical events such as deportations and migrations played a key role in establishing these ties, and translations and contemporary literary initiatives continue to contribute to their strengthening at the present time. The conclusions of the article emphasize the importance of such ties for strengthening mutual understanding and cultural exchange.

Keywords: Kazakh-Polish ties, translation, literature, cultural exchange, Polish emigration, history, literature of Central Asia

Введение. Культурный диалог между Казахстаном и Польшей имеет глубокие исторические корни, уходящие в XIX век, когда тысячи поляков оказались в Казахстане в результате политических ссылок и миграций. Эти обстоятельства стали основой для формирования сложного переплетения культур, которое нашло отражение в литературе обеих стран. Польские ссыльные привнесли в Казахстан европейские литературные традиции, а казахстанская культура, в свою очередь, оказала глубокое влияние на польских авторов, чьи работы создавались под влиянием их опыта пребывания в Центральной Азии.

Современный этап казахстанско-польских литературных связей характеризуется активным взаимодействием в области перевода, участия в литературных фестивалях и коллабораций между писателями и учеными. Переводы произведений казахстанских авторов на польский язык и польских авторов на казахский и русский языки играют ключевую роль в укреплении этого диалога. Однако, несмотря на богатство материала, этот аспект культурного взаимодействия остаётся недостаточно изученным.

Настоящая статья направлена на выявление и анализ основных этапов развития казахстанско-польских литературных связей, их ключевых аспектов и перспектив. Особое внимание уделено роли переводов, историческому контексту и современным литературным инициативам, а также вкладу отдельных авторов и исследователей в этот процесс.

Методы и материалы. Для исследования казахстанско-польских литературных связей была выбрана междисциплинарная методология, включающая текстовый анализ, сравнительный подход и изучение архивных материалов. Для изучения польско-казахстанских культурно-литературных связей можно применить несколько научных методов, которые помогут глубже понять их сложность и взаимосвязи.

Историко-культурный метод позволит анализировать развитие литературных связей между Польшей и Казахстаном в контексте исторических событий. История польских депортаций в Казахстан, начиная с конца XVIII века и особенно в XX веке, сыграла ключевую роль в формировании общих культурных и литературных кодов. Историко-культурный метод помогает выявить, как эти события отразились в произведениях писателей, таких как Адам Мицкевич (в случае Польши) или Абиш Кекилбаев (в случае Казахстана).

Компаративный метод позволяет выявить общие темы, символы и мотивы в литературе двух стран. Компаративистика помогает сопоставить польскую и казахстанскую литературу с точки зрения схожих исторических условий, например, репрессий, депортаций, а также тематики изгнания и памяти. Этот метод также выявляет уникальные культурные особенности, которые обогащают общий литературный дискурс.

Метод интертекстуального анализа в свою очередь направлен на исследование текстовых переключек, влияния и заимствований.

Социологический метод исследует литературу через призму социальных процессов. Польская диаспора в Казахстане оставила значительный след в культуре и литературе региона. Социологический анализ позволяет изучить, как социальные условия, такие как жизнь в депортации, повлияли на творчество писателей.

Деконструкция позволяет анализировать тексты с точки зрения скрытых смыслов, культурных стереотипов и подспудных конфликтов. Этот метод помогает увидеть, как литература двух стран трансформировала восприятие «другого» через призму культурных различий.

Результаты и обсуждения. История культурно-литературных взаимоотношений Польши и Казахстана – это уникальный феномен, основанный на сложных исторических процессах и богатом культурном обмене. Эти связи, формировавшиеся в течение нескольких веков, особенно укрепились в XX веке, когда тысячи поляков оказались в Казахстане в результате депортаций и политических репрессий. Взаимодействие двух народов оставило значительный след в литературе и культуре обеих стран.

Первые контакты между польской и казахской культурами можно отнести к периоду Российской империи, когда Казахстан был её частью, а Польша находилась под контролем

России после разделов XVIII века. В XIX веке польские ссыльные, среди которых были представители интеллигенции, художники и писатели, начали осваивать казахские степи. Их пребывание в Казахстане не только стало частью их личных историй, но и отразилось в литературе. Так, польский поэт и путешественник Адольф Янушкевич оставил воспоминания о своих путешествиях по казахским землям, в которых с уважением описывал культуру, традиции и быт казахского народа. Его дневники стали важным историческим и этнографическим источником, а также символом первого литературного диалога между Польшей и Казахстаном.

XX век стал ключевым периодом в формировании казахстанско-польских литературных связей. Во время сталинских репрессий и депортаций 1930-1940-х годов тысячи поляков были переселены в Казахстан. Эти трагические события создали новые условия для взаимодействия двух культур. Польская община, оказавшись в условиях изгнания, сохраняла свои культурные традиции, но при этом активно включалась в жизнь казахстанского общества. Это нашло отражение в литературе и искусстве. Польские писатели, такие как Густав Херлинг-Грудзинский, описывали опыт выживания и адаптации в условиях ссылки. В их произведениях Казахстан часто представлен как место испытаний, но также и как земля, которая дала убежище и надежду.

Со стороны казахстанской литературы также наблюдается интерес к польской теме. Казахские писатели, такие как Мухтар Ауэзов, в своих произведениях упоминали польских ссыльных, их вклад в местную культуру и науку. Литературное взаимодействие между двумя народами продолжало развиваться благодаря переводам. Произведения польских классиков, таких как Адам Мицкевич и Генрик Сенкевич, активно переводились на русский и казахский языки, что способствовало знакомству казахстанской аудитории с богатой польской литературной традицией.

В постсоветский период культурные и литературные связи между Польшей и Казахстаном получили новый импульс. Польша активно поддерживала культурные инициативы в Казахстане, включая издание переводов, проведение литературных фестивалей и совместных проектов. Особое внимание уделяется истории депортации и её влиянию на обе культуры. В 2018 году была издана двуязычная антология польско-казахстанской поэзии, которая стала важным шагом в укреплении связей между двумя народами.

Современный этап отношений характеризуется взаимодействием на уровне писательских союзов, переводческих инициатив и совместных литературных мероприятий. Польские и казахские авторы продолжают вдохновляться историей друг друга, создавая произведения, которые служат мостом между культурами. Литературные резиденции и фестивали, такие как участие казахских писателей в Краковском литературном фестивале, способствуют развитию этих связей.

Таким образом, история культурно-литературных взаимоотношений Польши и Казахстана демонстрирует, как через литературу и культуру можно преодолевать исторические травмы и строить новые формы сотрудничества. Эти связи являются не только свидетельством общего прошлого, но и примером того, как литература может служить инструментом диалога и взаимопонимания между народами.

В Казахстане, особенно в контексте депортаций польского населения в советский период, появились писатели польского происхождения, которые внесли значительный вклад в местную культуру и литературу. Они писали как на польском языке, так и на русском или казахском, создавая мост между польской культурой и Казахстаном.

Альберт Вуйцик – польский писатель, родившийся в Казахстане в семье депортированных поляков. Его творчество посвящено теме депортации, жизни в ссылке и сохранению польской идентичности. Работы Вуйцика часто отражают драму репрессированных народов.

Станислав Пшибышевский – один из польских авторов, связанных с Казахстаном. Его работы посвящены вопросам памяти, исторической справедливости и культурных связей между Польшей и Казахстаном.

Ян Чеслав Монкевич – польский поэт и прозаик, который провёл большую часть жизни в Казахстане. В своих произведениях он описывал жизнь польской общины в Центральной Азии и взаимодействие с казахской культурой.

Владислав Петрковский – автор исторических и автобиографических работ, в которых рассказывал о судьбах польских ссыльных в Казахстане, их жизни и влиянии на культуру региона.

Польские депортированные активно участвовали в культурной жизни Казахстана, несмотря на трудности. Их наследие сохранилось в виде переводов польской литературы, образовательных инициатив и работы над сохранением национальной идентичности через литературу и искусство.

Центр культуры и науки имени Абая в городе Слупск, Польша играет значительную роль в укреплении культурных, образовательных и литературных связей между Польшей и Казахстаном. Основанный с целью популяризации казахской культуры и наследия Абая Кунанбайулы, великого казахского поэта, мыслителя и философа, центр стал важным мостом между двумя странами, способствуя взаимопониманию и сотрудничеству.

Одна из ключевых задач Центра – это продвижение творчества Абая и других казахстанских авторов среди польской аудитории. Литературные вечера, посвящённые поэзии Абая, привлекают не только представителей казахской диаспоры в Польше, но и местных жителей, которые хотят узнать больше о богатой культурной традиции Казахстана. Чтение стихотворений Абая на польском языке, сопровождаемое обсуждением их философского смысла, способствует глубокому осознанию общечеловеческих ценностей, которые связывают народы.

Центр активно занимается переводами произведений казахстанских авторов на польский язык. Это не только помогает польской аудитории открыть для себя новые горизонты, но и показывает, как культура Казахстана вписывается в мировое литературное наследие. Например, переводы произведений Абая, Олжаса Сулейменова и Мухтара Ауэзова, организованные при поддержке Центра, находят своих читателей в Польше и вызывают интерес к казахстанской истории и культуре.

Образовательная деятельность Центра также имеет ключевое значение. Лекции, семинары и культурные программы, организуемые в сотрудничестве с польскими университетами, помогают укрепить академические связи между странами. Темы таких мероприятий варьируются от истории Великой степи до современных вызовов глобализации. Это способствует формированию положительного образа Казахстана как страны с богатым культурным наследием и современными амбициями.

Центр Абая играет важную роль и в сохранении национальной идентичности казахской диаспоры в Польше. Для многих казахстанцев, проживающих вдали от родины, он становится местом, где можно поддерживать связь с родной культурой и передавать её следующему поколению. Празднования казахстанских национальных праздников, таких как Наурыз, собирают казахскую общину и польских друзей, создавая атмосферу единства и взаимного уважения.

Таким образом, Центр Абая в Слупске играет важную роль в укреплении польско-казахстанских связей. Он демонстрирует, как культура и литература могут служить основой для построения мостов между народами, способствуя взаимопониманию и сотрудничеству. Благодаря его работе обе страны имеют возможность не только лучше узнать друг друга, но и создать прочную основу для дальнейшего развития дружеских и партнёрских отношений.

Исследование культурных связей между Польшей и Казахстаном привлекло внимание ряда учёных, внесших значительный вклад в понимание и развитие этих отношений.

М. Султанова, Ж. Шайгозова в статье «Казахстанская Полония вчера и сегодня» анализируют исторические и современные аспекты присутствия польской диаспоры в Казахстане, исследуя культурное влияние поляков на казахстанское общество. Они освещают первые культурные контакты, начиная с XIII века, и подчеркивают значимость польской общины в формировании культурного ландшафта Казахстана [1].

Франц Богуславский свою статью посвятил анализу процессов, происходящих на уровне национальной идентичности казахских поляков. В ней также рассматривается проблема сохранения культурного наследия, традиций польской диаспоры в Казахстане и их роль в двусторонних отношениях между Казахстаном и Польшей [2].

Авторы статьи «Мульти-культуризм в истории Казахстана: вклад польской диаспоры» рассказали о том, как Казахстан в эпоху глобализации состоялся в качестве полиэтнической, поликультурной страны. В силу многих исторических и политических факторов, когда Казахстан провозгласил национальную независимость в 1991 году, его население состояло из 130 различных национальностей и 42 различных религиозных конфессий. Несмотря на возможность этнических и религиозных конфликтов в Казахстане преобладают терпимость и взаимопонимание. В условиях глубоких социально-экономических преобразований, переживаемых Казахстаном, проблема общенационального согласия и единства народов, составляющих население государства, относится к одной из социальных задач современности [3]. Целью статьи является анализ вклада ссыльных польских деятелей в общественную атмосферу и культурное преобразование Казахстана. Автор рассказывает об отдельных личностях и их влиянии на развитие культуры и образования в Казахстане, подчеркивая значимость польской диаспоры в мультикультурной истории страны.

В статье «Этнокультурные центры в развитии казахско-польских отношений» рассматривается роль этнокультурных центров в укреплении казахско-польских отношений. Автор анализирует деятельность польских культурных центров в Казахстане и их вклад в развитие двусторонних связей, а также влияние на сохранение польской культуры и языка среди диаспоры [4]. Исследование культурных связей между Польшей и Казахстаном привлекло внимание ряда учёных, опубликовавших свои работы на английском языке.

В своей работе профессор Г. Янковский исследует этническую структуру Казахстана, уделяя особое внимание польскому населению. Он анализирует историческое присутствие поляков в регионе и их влияние на культурное развитие Казахстана [5].

Профессор Р. Абазов в статье «The Stories of the Great Steppe. The Anthology of Modern Kazakh Literature» выступил составителем антологии, представляющей современную казахскую литературу на английском языке. Это издание способствует распространению казахской культуры среди англоязычной аудитории и укрепляет культурные связи между Казахстаном и другими странами, включая Польшу [6].

Профессор М. Гавэнцкий анализирует историческое и современное положение польской диаспоры в Казахстане, рассматривая её влияние на двусторонние отношения и культурное взаимодействие между Польшей и Казахстаном. Эти работы способствуют глубокому пониманию и развитию культурных связей между Польшей и Казахстаном, подчёркивая значимость сотрудничества в гуманитарной сфере [7].

Заключение. Казахстанско-польские литературные связи представляют собой важный феномен, отражающий взаимодействие культур, их взаимное обогащение и историческую сложность. Исторические события, такие как ссылки и миграции, стали основой для формирования этих связей, а переводы и современные литературные проекты продолжают укреплять их в наши дни.

Выявленные в ходе исследования такие темы, как изгнание, культурное посредничество и поиск идентичности, подчеркивают важность изучения этих связей для понимания общего культурного наследия. Современные литературные инициативы, включая фестивали, антологии и переводы, создают новые возможности для развития этого направления.

Таким образом, изучение казахстанско-польских литературных связей открывает перспективы для дальнейших исследований и подчёркивает значимость культурного диалога в глобальном контексте. Этот феномен является примером того, как литература может служить мостом между народами, преодолевая географические и исторические барьеры.

Список использованной литературы:

1. Султанова М.Э., Шайгозова Ж.Н. *Казахстанская Полония вчера и сегодня: особенности культурного взаимодействия (культурологический контекст)* // *Przegląd Wschodnioeuropejski* X/2, 2019 - P. 137-149.
2. Богуславский Ф. *Как рождался Союз поляков Казахстана (Перевод с польского)* // *Almatyński Kurier Polonijny*, 2022, 2(36). С. 2-4.
3. Акпарова К. С., Байсарина К. К., Каримов, М. К. (2023). *Мульти-культуризм в истории Казахстана: вклад польской диаспоры в культурную жизнь страны* // *Вестник КазНУ. Серия историческая*, 111(4). <https://doi.org/10.26577/JH.2023.v111.i4.07>. С.74-83.
4. Зуева Л.И. *Этнокультурные центры как один из факторов становления и развития казахско-польских отношений в условиях независимости* [Электрон. ресурс]. - 2021. - URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/6191>. Дата обращения 11.10.2024 г.
5. Jankowski H. *Ten years of turkic studies in Poznań* // *Przegląd Orientalistyczny*, 2012, (3-4), p. 142–148.
6. Abazov R. *The Stories of the Great Steppe. The Anthology of Modern Kazakh Literature* // *Eurospan, Cognella Academic Publishing*, 2013. – 252 p. <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/storage/upload/iblock/eea/eea7c61ca2d89c9f514a8a6e2124e4f1.pdf&ln=en>. Дата обращения 15.10.2024 г.
7. Gawęcki M. *Poles in the Ethnic Structure of Kazakhstan: Past, Present, and Future* // *Новая и новейшая история. Том 64, № 6, 2020. С. 140-154.*

References:

1. Sultanova M.E., Shajgozova Zh.N. (2019). *Kazakhstanskaya Poloniya vchera i segodnya: osobennosti kul'turnogo vzaimodejstviya (kul'turologicheskij kontekst)* [The Polish diaspora in Kazakhstan yesterday and today: Features of cultural interaction (cultural studies context)]. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, X(2), 137-149.
2. Boguslavskij F. (2022) *Kak rozhdalsya Soyuz polyakov Kazahstana (Perevod s pol'skogo)* [How the Union of Poles in Kazakhstan was born (Translated from Polish)]// *Almatyński Kurier Polonijny*, 2022, 2(36). S. 2-4.
3. Akparova K. S., Baysarina K. K., Karimov, M. K. (2023). *Mul'ti-kul'turizm v istorii Kazahstana: vklad pol'skoj diaspory v kul'turnuyu zhizn' strany* [Multiculturalism in the History of Kazakhstan: The Contribution of the Polish Diaspora to the Cultural Life of the Country] // *Vestnik KazNU. Seriya istoricheskaya*, 111(4). <https://doi.org/10.26577/JH.2023.v111.i4.07>. S.74 -83.
4. Zueva L.I. (2022) *Etnokul'turnye centry kak odin iz faktorov stanovleniya i razvitiya kazahsko-pol'skih otnoshenij v usloviyah nezavisimosti* [Ethnocultural centers as one of the factors in the formation and development of Kazakh-Polish relations in the context of independence] [Elektron. resurs]. URL: <https://e-history.kz/ru/news/show/6191>. Data obrascheniya 11.10.2024 g.
5. Jankowski H. (2012) *Ten years of turkic studies in Poznań* // *Przegląd Orientalistyczny*, (3-4), p. 142–148.
6. Abazov R. *The Stories of the Great Steppe. The Anthology of Modern Kazakh Literature* // *Eurospan, Cognella Academic Publishing*, 2013. – 252 p. <https://adebiportal.kz/web/viewer.php?file=/storage/upload/iblock/eea/eea7c61ca2d89c9f514a8a6e2124e4f1.pdf&ln=en>. Data obrascheniya 15.10.2024 g.
7. Gawęcki M. (2020) *Poles in the Ethnic Structure of Kazakhstan: Past, Present, and Future* // *Novaya i novejschaya istoriya. Tom 64, № 6. S. 140-154.*

FTAMP 17.07.41

10.51889/2959-5657.2024.90.4.008

Казтаева А.Қ.^{1*}, Тоқшылыкова Г.Б.²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

*e-mail: aiym.kaztaeva@mail.ru

e-mail: gulnaz_lit75@mail.ru

ӨМІР-ТАРИХТЫҢ ӨЗІНЕН АЛЫНҒАН ТУЫНДЫ

Аңдатпа

Сан жылдар бойы бұрмаланған дәстүріміз бен ұлттық болмысымызды тарихи қалың қабаттарынан аршып, құндылығымызды дәріптеу, тәуелсіз көзқарас тұрғысынан оң бағасын беру – зерттеудің өзектілігі болып табылады. Зерттеу нысанына жазушы Сәкен Жүнісовтің “Ақан сері” дилогиясы алынды. Мақалада авторлар әдеби шығармаларда көрініс тапқан барымта салтының қазақ халқының өміріндегі орны мен мәнін айқындауды мақсат етеді. Осы мақсатқа жету барысында ғалымдардың тәуелсіздік көзқарас тұрғысынан жазылған тарихи еңбектерін кеңінен пайдаланады. Нәтижесінде тарихшылар мен ел өмірін тереңнен қаузайттын жазушылардың көркем шығармаларындағы сабақтастық пен байланысты дилогиядан келтірілген мысалдар арқылы дәлелдеп отырады. Зерттеудің құндылығы – ғылымда бүгінге дейін тарихи, этнографиялық, құқықтық, мәдени тұрғыда жазылып келген барымта салтының әр кезеңдегі (кеңестік, тәуелсіздік) қазақ әдебиетіндегі көрінісіне, оны жазудағы жазушылардың көзқарасы мен ұстанған авторлық позициясына алғаш талдау жасалғандығында. Қазақ прозасында қазақтың барымта салтының күнгейі мен көлеңкелі тұстарын ашып көрсеткен туындылар жетерлік. Зерттеу сан ғасырлық тарихы бар қазақ салтында ел ішіндегі тәртіп пен қарым-қатынасты реттеуде өзіндік орны мен мәні бар барымта салтының ұлттық сипатын ашуға бағытталған.

Түйін сөздер: қазақ қоғамы, жылқы, барымта, салт, құқықтық дәстүр

Казтаева А.Қ.^{1*}, Тоқшылыкова Г.Б.²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Алматы, Казахстан

*e-mail: aiym.kaztaeva@mail.ru

e-mail: gulnaz_lit75@mail.ru

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ПРОИЗВЕДЕНИЕ, РОЖДЕННОЕ САМОЙ ИСТОРИЕЙ ЖИЗНИ

Аннотация

Актуальность исследования заключается в том, чтобы снять исторические пласты нашего национального самосознания и традиций, которые были искажены за многие годы, прославить нашу ценность, дать положительную оценку с независимой точки зрения. Предметом исследования стал роман-дилогия «Ақан сері» писателя Сакена Жунисова. В статье авторы ставят целью определить место и значение традиции барымта в жизни казахского народа, отраженной в литературных произведениях. В процессе достижения этой цели широко используются исторические труды ученых, написанные с точки зрения независимости. Авторы на примерах доказывают наличие преемственности и связи в художественных произведениях писателей и историков, глубоко обогащающих жизнь страны. Известно, что традиция заложников зафиксирована в науке до сегодняшнего дня в историческом, этнографическом, правовом и культурном смыслах. Актуальность данного исследования

состоит в том, что впервые анализируются проявления традиции барымта в каждый период казахской литературы (советский период, период независимости), взгляды писателей на этот обряд и авторская позиция. Исследование направлено на выявление национального характера традиции барымта, имеющий свое место и значение в регулировании порядка и отношений внутри страны.

Ключевые слова: казахское общество, конь, заложник, традиция, правовая традиция

Kaztaeva A.K.^{1*}, Tokshlykova G.B.²

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

email: aiym.kaztaeva@mail.ru

email: gulnaz_lit75@mail.ru

A WORK OF ART, BORN FROM THE VERY HISTORY OF LIFE

Abstract

The relevance of the study is to remove the historical layers of our national consciousness and traditions, which have been distorted for many years, to glorify our value, to give a positive assessment from an independent point of view. The subject of research was the novel dialogue “Akan seri” by the writer Saken Zhunisov. In the article, the authors aim to determine the place and significance of the hostage tradition in the life of the Kazakh people, reflected in literary works. In the process of achieving this goal, historical works of scientists, written from the point of view of independence, are widely used. With examples from the text, the authors prove the presence of continuity and connection in the artistic works of writers and historians, which deeply enrich the life of the country. It is known that the tradition of hostages is recorded in science to this day in historical, ethnographic, legal and cultural senses. The relevance of this study is that for the first time the manifestations of the hostage tradition in each period of Kazakh literature (Soviet period, period of independence. On the basis of literary materials, the characteristic features of the product and the purpose of its creation are determined.

Keywords: Kazakh society, horse, hostage, tradition, legal tradition

Кіріспе. Заманында жылқы малы да идеология құралына айналғанына тарих куә. Түрлі тарихи кезеңдерде қазақ ұлтымен бірге жылқы малы да аз құдай көрген жоқ. Отаршылдар оны азайту, жою мақсатында ашық, жасырын түрде түрлі қитұрқылықтарға жол берді. Ұлан-байтақ кең далада жүйрікті мініп, еркін жүрген қазақ баласының отарлықтың шырмауына шырмалып, қиын жағдайға тап болуының бір ұшын зерттеушілер жылқы малымен байланыста алуы негізсіз емес.

Зерттеу объектімізге алынып отырған С.Жүнісовтің Ақан сері роман-диалогиясы қазақтың азаматы, атақты әнші, сал-сері Ақан сері Қорамсаұлының өмірі мен жүйрік тұлпары Құлагер трагедиясын жазуға ғана бағытталмаған. «Тарихи және заман шындығы әрбір әдеби туындының бастау көзі болып табылатынын ескерсек, жазушы өнер иесі Ақан серінің қайшылықтарға толы азапты да күрделі өмір жолын қазақ даласын отарлау саясаты, оның ұлтымызға тигізген кеселдері мен зардаптарымен байланыстыра, сабақтастыра суреттеген» [1].

Бір сәтке де қалғымайтын қатаң тоталитарлық режимнің мақсат, мүддесін, пиғылы мен ниетін түсініп, тереңінен сезіне білген әрі ұлтының өткен заманының тарихи парақтары өшіріліп, бұрмаланып жатқандығына іштей күйзелген жазушы мақсатты, саналы түрде осы романды жазды деуге болады [2]. Қазақ үшін көне дәуірдегі грек оқымыстысы Плутархтың еңбегінен (Салыстырмалы ғұмырнаме) асып түскен бұл романның астарлы идеясы мен ұлтымыз үшін қаншалықты құнды, маңызды екендігі бүгінде айтылып жүр.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу материалы ретінде С.Жүнісовтің Ақан сері дилогиясы алынды. Алға қойылған міндетке сәйкес әдеби-тарихи, тарихи-типологиялық, салыстырмалы-типологиялық әдістер қолданылып, мылқау шешеннің күйін кешкен жазушы романы интерпретацияланды. Барымта салтының қасақана бұрмаланып, отарлаушылардың өз мақсатына қарай сипатын өзгертіп, қисық айнадан қарауды мақсатты түрде қалыптастырғанын дәлелдеу үшін салыстыру, сипаттау, түсіндіру әдістері қолданылды. Айтылған ой-пікірлердің жалаң, негізсіз еместігін көрсету мақсатында тарихи, тарихи-мәдени, әдеби талдау басшылыққа алынып отырды. Нәтижесінде тарихшылар айтқан деректің әлеумет өмірінде үлкен орын алғандығы суреткерлер туындыларынан алынған мысалдар арқылы дәлелденіп, дәйектелді.

Қазақтың дәстүрінде, мәдени санасында өзіндік орны, мәні, принципі болған барымта салтына отаршылдар негативті сипат жамап, ұрлық, қастандық ретінде танытып, ұлттың өзін жирендірді. Бүгінде баукеспе ұрыларды барымташы деп атап, жаңылысып жүргеніміз де осыдан. Қазақ ұланының өзі барымтаның түпкі шығу себебі мен көшпелі халық өміріндегі маңызының қандай екенін саралай, бағалай алмайтын, оның нышанын ажырата білмейтін күйге жетті. Сондықтан түрлі тарихи, мәдени, әдеби дерек, оқиғаларға сүйене отырып, қазақтың сан ғасырлық мәдениетінде өзіндік орны болған барымта салтының ақ-қарасын ажыратып, өзіндік сипатын көрсетудің қажеттілігі туындайды. Бұл бүгінгі өскелең ұрпақтың бойында патриоттық сезімнің күшейіп, ата-баба дәстүріне, өткен тарихымызға құрметпен қарауға, оның сара жолынан өзіне қажетті өнегесін алуына мүмкіндік береді. Барымтаның отаршылдар айтқандай, ұрлық, тағылық емес, ата дәстүр рұқсат берген келісімге келудің, ымыраласудың бір түрі екенін білу маңызды әрі қажет.

Отарлау – қазақ ұлтының болмысы мен санасын, рухын жаныштады. Сәкен Жүнісов қылышынан қан тамған кеңестік заманның өзінде осы романында империялық астамшылықтың тарихы тым тереңде жатқанын көрсетіп берді. Оның салдарының қалай боларын біліп, көріп, сезінсе де, күштің тең еместігін түсінгендіктен басқадай жолды ұстанды (С. Қирабаев). Яғни, қалың қазақты оқытып, ғылымды игеру арқылы жеңіске жетуді көздеді. Эволюциялық басқыштың төменгі басқышында (*әрине басты критерий еуропалықтардың мәдениетіне қарай болғандықтан*) орналастырылған көшпелілер жоғары басқыштағы халықтарды мықты рухымен, даналығымен, қала берді күшімен де талай мойындатқанына қарт тарих куә. Романда С. Жүнісов патша үкіметін даттаған, отарлаушы пиғыл иесі – патша деп көрсеткен болып отырып, отарлық саясатты әшкерелеген әрекетін ерлікке балауға болады. Қазақ жеріне теріс пиғылмен, құртамын деп қылышын сүйретіп келген жау әрқашан өзіне сол жерден ажал табады. Автор халық қоштамаған әділетсіз соғыс түбі күйреумен бітеді дегенді айтады [3, 376]. Өркөкіректік шовинизм, асқынған түрі фашизмге әкелетіні түсінікті. Бұл жөнінде А.Айталы: «менменсіген орыс шовинизмі еуропа ұлтшылдығы алдында төменшіктеп, бәсеңдеп қалады. Орыстардың чем быть азиатом в Европе, лучше быть европейцем в Азии деуі, Ресейдің азиялықтарды айтқанына көндіру, мойын ұсындыру мақсатын айқындайды. Орыс интеллигенциясы өзін-өзі танудан гөрі, Азияда нағыз еуропашылдар болғысы келеді. Бірақ қандай тыраштанғанымен орыс отаршылдары орыстанудан, шоқындырудан, елді мекен, жер-су аттарын орыстандырудан аса алмады, еуропалықтардай ел басқарудың өркениетті үлгісін көрсете алмады [4]. Олар ұлыдержавалық сананы иеленді. Бұл сөзіміздің дәлелі ретінде қолдан жасалған аштықтан қырылып жатқан қазақ халқына астық тауып бермей, орнына елі мың қасықты ұсынған абсурдты айтуға болады [5].

Қазақ даласын, мәдениеті мен әдебиетін, менталитеті мен психологиясын әбден зерттеген миссионерлердің еңбектеріне жүгіне отырып, жоспарлы түрде жасалған қазақ ұланын жылқыдан айыру саясаты еш қиындықсыз, тез арада жүзеге асты. Көптеген жылқытанушы ғалымдардың ой-пікір, тұжырымдарын зерделей, сараптай келе, барлығының пікірі бір арнаға тоғысатыны байқалады. Олардың пайымынша, арынды, батыл, жігерлі қазақ жылқыдан алыстаған соң пұшайман күйге түсті: ұсақталды, жағымпаздыққа жол берді, тілінен

айрылды т.б. Патшалық заманнан мақсатты түрде басталған бодандық қазақ рухын қалғытып, құндылығынан айырды. Роман басындағы -Екатерина ұланғайыр Ресей империясында талайларды ат қып мініп, отыз жылдай тақымында ұстаған деген Сүлеймен аузына салынған сөз де жоспарлы түрде беріліп отыр. Бұл – дәл сол кезеңдегі қазақ басына түскен нәубет болатын. Оны жазушы Қылышпай қарттың баяғы заман келмеске кетіп барады. Елің, жұртың қазір бір ақ патшаның ауқымына бағындық. Жұмса – жұдырығында, ашса – алақанындамыз. Әділдік те соның қолында деген сөздері арқылы шегелейді. Романда қазақ даласына келген орыстың жаңасы мен көнесі, күнгейі мен көлеңкесі Ақан мен дәрігер Новиков диалогы арқылы да тарқатылып отырады. Шөбі шүйгін, шұрайлы қоныстар келімсектердің еншісіне тиіп, ата қонысы, мал жайылымынан айрылған халықтың тіршілігі де кері кетті.

Нәтижелер және талқылау. «Ақан – заманның баласы. Ол заман, өткен тоқсан тоғыз, жүзінші жылдар, қазақ даласын оңтүстік пен солтүстіктен екі албастының келіп басқан заманы. Біреуі – Бұқардан ишандардың, қазіреттердің, молдалардың, халфелердің шаңырақтай сәлделеріне, күпілерінің күйектей етектеріне жабысып келген мұсылман албастысы. Екіншісі – болыстардың знак, мөрлеріне, тілмаш, учительдердің қақиған картоздарына, сымпиған шалбарларына оралып келген албасты. Ол дәуір – екі албастының кесірінен елдің өмірі іріп, шіріп, тілінің тарғылданған дәуірі» [6, 73] деп Мағжан Жұмабаев Ақан өмір сүрген заманға лайықты бағасын берген. Орыс патшасының отарлау шеңбері ұлғайып, қазақ даласына дендей еніп, бекіністер салынып, шұрайлы жеріне келімсектер қоныстанып, отарлық темір құрсаудай қыса бастады. Романда орыс тілінен енген сөздер көп. Автор оны мақсатты түрде енгізген. Кеңес заманының жазушысы С.Жүнісовтің логикасы мықты. Диалогиясында албастылар дәуірінде өмір сүрген Ақан серінің балалық шағы немесе жас кезін емес, жоспарлы түрде ақын, ел азаматы ретінде қалыптасу кезеңін суреттеп отыр. Көздеген нысанасы – қазақ даласына озбырлықпен, дөрекілікпен, дандайсып келген отарлаушылардың толық бет-бейнесін әшкерелеу. Патшалық басқару жүйесінің қазақ даласына дендей енуі әсіресе Тақыр қоян, патша тұяғы бөлімінде айқын көрініс тапқан.

Шығармадағы патшалық империяның қазақ даласындағы сенімді өкілдері – озбыр, жемқорлар Коновалов пен Радзилевичтің образын автор олардың диалогы, іс-әрекеті арқылы жарқыратып ашып көрсетеді. Екеуінің де көздегені – байлық, аңғал әрі сенгіш халық пен жағымпаз әрі атаққұмар болыстарын пайдаланып, ойға келгендерін жүзеге асырып жүрген сұмдар. Олар өздері отарлап отырған елде әділдік орнатып, ағартушылықты, прогресті көздеп жүргендер қатарынан емес. Керісінше, ауызбіршілігі жоқ бай, болыстарды бір-біріне айдап салып, қазақ қоғамын паракорлық жайлаған жағымпаздар алаңына айналдырады. Салдарынан намыс үшін атқа қонып, барымта жасаған өнерлі жастар құрбандыққа шалынады. Жастар ғана емес, қазақтың ықылым заманнан келе жатқан барымта дәстүріне де негативті сипат жамалып, ұлт өміріндегі мәні мен маңызы көмескіленеді. Ояз Коновалов пен нотариус Радзилевичтің қалтасына түскен параның көлемі мен салмағына қарай шығарған шешімінен әділдік іздеп, Ақанның жоғын жоқтаған адал жастар қылмыскер деп танылып, итжеккенге айдалады. Олардың жасаған барымтасы ұрлық деп саналып, оны болашақта жасауға тыйым салынды. Қазақ салтын империя мүддесіне қарай заңдастыру – қазақ жылқыларын ег кедергісіз ресейге тоғытуға жол ашты.

Саналы ғұмырын қазақ жылқысын зерттеуге арнаған ғалым А.Тоқтабай бірқатар ғылыми еңбектерге сүйене отырып, қазақ даласына өз заңдарын жеңіл енгізе, ендіре алмайтынын түсінген патша билеушілері барымтаны «қазақты қазаққа айдап салудың, сөйтіп көшпелілерді уысында ұстаудың бір құралы ретінде» пайдаланғанын атап көрсетеді [7]. Негізінде әлеуметтік терең мотивировкасы бар барымтаның қазақ өміріндегі орны мен рөлі, қандай мақсатта жасалатыны Тәуке ханның Жеті жарғысында кеңінен айтылғаны белгілі. «Барымта – байырғы уақытта дауласушы жақтың бірі би шешіміне наразы болған жағдайда немесе кінәлі жақ би шешімін орындамаған кезде күшпен кепілдікке айдап алынатын жылқы. Дәстүрлі қазақ қоғамында барымта орынды саналатын» [8, 551]. Өкінішке орай, тәртіп үшін, әділдік үшін жасалатын осы дүние қарақшылық шабуыл деп танылып, ұрлық саналды.

Қазақ пен жылқының жаны – егіз деген сөз халқымыздың жылқыға деген махаббаты, құштарлығы, құрметінен туындаған. Диалогияда Құлагердің қайғысымен егіліп жүрген Ақан серінің басына түскен қасірет салмағына белдері қайысып, қайғы жұтқан әнші-күйшінің жанашырлығынан туған барымта мәселесі тарқатылады. Ақан Құлагерін ерекше құтты, оған тек қайыңнан жеке қора соқтырып, оны Ақбалтыр деп атады; жол жиегінен арнайы шеген құдық қаздырды. Ал жүйрігінің өлімінен соң қан жұтып жатып алмай, өнерлі жастармен ел аралап, қазақ қауымындағы қараңғылық көлеңкесін, қаралы күндерін, ел басына төнер қиянат пен зорлық атаулыны достарымен бірге зарлап, күймен төгіп, жырлады. Бұл Ақанның жабырқаған көңілін көтеріп, айуандықпен өлтірілген жүйрігінің қайғысын жеңілдетті. Қазақ салтында қадірлі адамына жоқтау арналса, ел ішінде жануардан ең бірінші жоқтау иесі Құлагер болды. Бүкіл қазақ елі осы трагедия орын алған Сағынай асын Құлагер әнімен біліп, Құлагер өмірімен есте сақтады. Бұл жоқтау-ән ел арасына кең тарады. Шырқатып, шымырлатып салынған бұл ән ақын қанатын қайырған ел ессіздігіне қарғыс айтқандай тебіреніп толқындай шайқалды. Ақын талабының ұшқыр қанатына, шабытына қазылған көр, осылайша халық тарихының үлкен бір бетіне ән болып жазылды. Жоқтау ғана емес, Құлагерге көңіл айтушылар да аз болмады. Туыстар Малтабар, Құлтабар әулетінен жаны ашыр жандар келіп, Құлагер өліміне көңіл айтты. Жастар жағы Құсақ көлінде Құлагер өліміне жұбату сауығын жасады. Шоқанның әкесі Шыңғыс сұлтан да Ақанға: -Ақан, шырақ, қайырын берсін Құлагеріңнің. Ат та болса, досыңдай болған серігің еді. Жай ат емес, үш жүзге мәшһүр болған пырақ еді деп көңіл айтты [3, 202]. Дүлдүлге арнайы жоқтау, көңіл айтылуының өзі оған ор қазып, ақын жүрегіне қаза екендерге қарғыс айтатын оқырмандардың алдағы уақытта да аз болмайтынын білдіреді. Басаралы сынды құмай тазысы, Қараторғай сынды томағалы бүркіті болса да Ақан үшін тұлпардың орны бөлек еді. Шын құлазыған ақынның жан жарасының тереңдігін жігері құм, жүрегі дым, жарымжан боп қажып жеткен кейісті өңінен әкесі да жазбай таныды.

Тарихи оқиғаға байланысты жазылған бұл роман А. Пушкинше айтқанда шындыққа негізделіп ойша дамытылған тарихи дәуір. Көркем туынды болғандықтан сюжет желісінде, даму барысында, кейіпкерлер әрекетінде көркемдік қиял мен шарттылықтарға орын берілгенімен, ел тарихындағы ауыр кезең (орыс отаршылдығының өршуі) шындығын, халық тіршілігінің реалистік сипатын көрсете алған. Диалогия материалы өмір-тарихтың өзінен алынып, нанымды, шынайы көркем суретке айналған. Кеңестік дәуірде тарихымыз бұрмаланып, бүркемеленгенмен, шындықтың ізі жойылмайтынына осы сынды шығармалар дәлел. Академик С. Қирабаев қазақтың өткен тарихын көркем тілмен безбендеп, кестелеуде әдебиеттің рөлі күшті болғандығын, соның арқасында көптеген ақпарат, мағлұматтардың көркем туынды бетінде сақталып қалғанын атап көрсеткен [9]. Жазушы елдің қалыпты тіршілігінің шеңбері тарылып, отаршылдықпен келген ұлт бойындағы психологиялық өзгерістерді, сол кезеңдегі халықтың басынан өткерген саяси өмірін ашып көрсете алды.

Қорытынды. Өз заманының қайраткер азаматы Ақан (түрмеге түскен жазықсыз жандарды шығарып алуға жанталасуы, орыс патшасының мұрагерімен кездесіп, орыс тілінде халық мұңын жеткізуі, ел ішіндегі әділетсіздікпен күресуі т.б.) мен отарланған заманның қарым-қатынасына негізделген концепцияны алға тартты. Әдебиет тарихи оқиғалардың бәрін «тізбектеуді өз мойнына алмай, қоғамдық дамудың негізгі басым тенденциясын аша отырып, сол арқылы халық өмірінде ерекше рөл атқарған оқиғалар мен жеке тағдырларды бейнелейтінін» [9, 9] ескерсек, жазушының өмір шындығын терең байыптап, көркемдікпен игергенін түсінеміз. Осы тұрғыда әдебиет өзінің ғылыми принципіне сай өмір шындығын жеке тұлғаның өмірімен байланыста беріп, кейіпкердің ойы, тағдыры, сезімі, көзқарасы арқылы дәуір келбетін, үнін, қазақ үшін қайырсыз болған қасіретті тұстарын көрсетеді. Режимге бағынған, кеңестік билікті қолдаған, патша үкіметін айыптаған болып отырып, отарлаудың қазақ жерінде қалай басталып, жүзеге асырылғанын, оның заңды мұрагерлері де сол бағытты ұстанып келе жатқанын мақтамен бауыздағандай етіп, Ақан сері тағдыры арқылы көрсетіп

берді. Демек, тәуелсіздіктің ақ таңы атып, әділдік орнап, елінің азаттық алатынына деген сенім болды. Оны автордың жүрегінен шығып, керей жігітінің жалынды сөзімен берілген: - Жігіттер, бәріміз Алаш азаматымыз [3, 25] деген сөздер ұғындырады. Ал туынды жарық көрген уақытта алаш деген сөзді айтуға көптің батылы бармағаны белгілі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тоқшылыкова Г.Б., Сартбаева Э., Бораиш Р.Б. Қазақ даласын отарлау процесінің әдебиеттегі көрінісі // Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ Хабаршысы. Филология сериясы. 2023 жыл, Том 71, №3. <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.71.4.028>
2. Tokshylykova G., Rakhmanuly A., Assylbekuly S., Kalibekuly T. The horse as a symbol of cultural identity and resistance in Kazakhstan's colonial history // *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 2024, 8(12), iden. 9038.
3. Жүнісов С. С. Ақан сері. Роман. Шығармалары. – Алматы: Таймас баспа үйі, 2013. Т.2: Ақан сері. Роман. 1-кітап. – 320 б.
4. Айталы А. Ұлтшылдық пен ұлтсыздық // *Егемен Қазақстан*, 2012. – 27 маусым (352/355). – 7-8 б.
5. Ысқақов Қ. Жан қимақ. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2003. – 328 б.
6. Жұмабаев М. Шығармалар жинағы. -Алматы: Жазушы, 1989. – 445 б.
7. Тоқтабай А. Барымта – батырлық мектебі // *Отан тарихы*, 2007. №3. – 186-194 б.
8. Қазақтың этнографиялық категориялар, ұғымдар мен атауларының дәстүрлі жүйесі. Энциклопедия. – Алматы: ТОО Алем Даму Интеграция, 2017. – 856 б.
9. Қирабаев С. Көп томдық шығармалар жинағы. Т. 8. – Алматы: Қазығұрт баспасы, 2007. – 448 б.

References:

1. Tokshylykova G. B., Sartbaeva E., Borash R. B. (2023). Kazak dalasyn otarlau prosesining adebiettegi korinisi [The representation of the colonization process of the Kazakh steppe in literature]. *Abylai Khan atyndagy KazHKKzhu Habarshysy. Filologia seriyasi*, 71(3). <https://doi.org/10.48371/PHILS.2023.71.4.028>
2. Tokshylykova G., Rakhmanuly A., Assylbekuly S., Kalibekuly T. (2024). The horse as a symbol of cultural identity and resistance in Kazakhstan's colonial history. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(12), iden. 9038.
3. Zhunisov S. S. (2013). *Akan Seri. Roman [Akan Seri. Novel]*. In *Shygarmalary (Vol. 2, pp. 1-320)*. Almaty: Taimas baspa üyi. 320 p.
4. Aitaly A. (2012). *Ultykshyldyk pen ultsyzydyk [Nationalism and lack of national identity]*. *Egemen Kazakstan*, (352/355), 7-8.
5. Yskakov K. (2003). *Zhan kimak [Sacrifice]*. Almaty: Sozdik-Slovar. 328 p.
6. Zhumagaev M. (1989). *Shygarmalar jinagy [Collected works]*. Almaty: Jazushy. 445 p.
7. Toktabai A. (2007). *Barymta – batyrlyk mektebi [Barymta – the school of heroism]*. *Otan tarıhy*, (3), 186-194.
8. *Kazaktyn etnografıalyk kategorıialar, ugymdar men ataularynyn dasturli juiesi [Traditional system of Kazakh ethnographic categories, concepts, and terms]*. (2017). Almaty: TОО Alem Damu Integraciya. 856 p.
9. Kirabaev S. (2007). *Koptomdyk shygarmalar zhinagy [Collected works in multiple volumes]* (Vol. 8). Almaty: Kazygurt baspasy. 448 p.

FTAMP 17.07.41

10.51889/2959-5657.2024.90.4.009

Нурақбаева А.^{1*}, Мәтбек Н.²

^{1,2}Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, Қазақстан

*e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

e-mail: nursulu.m@mail.ru

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИКРОЖАНРЛАРДЫҢ ЖАНРЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі қазақ прозасындағы микрожанрларының, оның ішінде шағын әңгіменің жанрлық ерекшеліктері талданады. Қазақ әдебиетіндегі микрожанрлардың пайда болуы мен дамуы, олардың көркемдік, құрылымдық, идеялық ерекшеліктері қарастырылады. Әдебиетте қалыптасқан шағын формалардың заманауи тақырыптар мен жанрлар эволюциясын бейнелеудегі рөліне ерекше назар аударылып, микрожанрлардың ұлттық прозадағы орны, олардың дәстүрлі, жаңашылдық қырлары атап өтілді.

Микрожанрлар, әсіресе шағын әңгімелер ұлттық әдебиеттің заман динамикасына, қазіргі оқырман сұранысына сай жаңаруына ықпал етуде. Сонымен қатар, зерттеуде шағын әңгімелердің поэтикасы мен баяндау тәсілдері, олардың терең идеялық мағына мен өмір шындығын жеткізудегі икемділігі қарастырылады. Бұл зерттеу қазіргі қазақ прозасының жаңа көкжиектерін ашып, әдебиеттану ғылымын одан әрі дамытуға жасалған маңызды қадам деп есептейміз.

Түйін сөздер: проза, әдебиет, микрожанр, шағын әңгіме, минимизация, заманауи тақырыптар

Нурақбаева А.^{1*}, Мәтбек Н.²

^{1,2}Казахский национальный университет имени аль-Фараби

Алматы, Казахстан

*e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

e-mail: nursulu.m@mail.ru

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ МИКРОЖАНРОВ В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются жанровые особенности микрожанров через малые рассказы в современной казахской прозе. Изучаются возникновение и развитие микрожанров в казахской литературе, а также их художественные, структурные и идейные особенности. Особое внимание уделяется роли малых форм, сложившихся в литературе, в отражении современных тем, и демонстрируется жанровая эволюция через анализ их места в национальной прозе, включая традиционные и новаторские аспекты.

Микрожанры, особенно малые рассказы, способствуют обновлению национальной литературы, соответствуя динамике времени и запросам современного читателя. Кроме того, исследуются поэтика малых рассказов и их повествовательные приемы, а также их гибкость в передаче глубоких идейных смыслов и жизненных реалий. Это исследование представляет собой важный шаг, направленный на открытие новых горизонтов в современной казахской прозе и дальнейшее развитие жанровых поисков.

Ключевые слова: проза, литература, микрожанр, малый рассказ, минимизация, современные темы

Nurakbayeva A.^{1*}, Matbek N.²

^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University

Almaty, Kazakhstan

*e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

e-mail: nursulu.m@mail.ru

GENRE CHARACTERISTICS OF MICROGENRES IN KAZAKH PROSE

Abstract

This article examines the genre characteristics of microgenres through short stories in contemporary Kazakh prose. It explores the emergence and development of microgenres in Kazakh literature, focusing on their artistic, structural, and ideological features. Special attention is given to the role of small literary forms in portraying modern themes, illustrating genre evolution by analyzing their place in national prose, including traditional and innovative aspects.

Microgenres, particularly short stories, contribute to the renewal of national literature, aligning with the dynamics of the times and the demands of contemporary readers. Additionally, the study delves into the poetics of short stories and their narrative techniques, highlighting their flexibility in conveying profound ideological meanings and reflecting life's realities. This research represents an important step toward uncovering new horizons in modern Kazakh prose and further advancing genre explorations

Keywords: prose, literature, microgenre, short story, minimization, modern themes.

Кіріспе. Қазіргі қазақ прозасы өткенді бағамдап, жаңаны сараптау жолымен дамып келеді және авторлардың шығармаларынан көркемдік-эстетикалық, жанрлық ізденістерін байқадық. Әсіресе, өте шағын әңгімелерімен ерекшеленіп, оқырман қауымның сұранысын қанағаттандырып жүрген жазушылардың көркем шығармаларын зерттеу, қазіргі қазақ прозасындағы микрожанрларды анықтау бүгінгі әдебиеттану үшін өзекті де өткір мәселе.

Заманауи ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы барлық салаларға өз әсерін тигізуде. Оның ішінде, егер біз әдебиетке көз жүгіртсек, басты тенденциялардың бірі - минимизация тенденциясы қарқынды дамып келе жатқандығын байқаймыз.

Минимизация тенденциясының пайда болуы Клиптік сана, Интернеттің кең ете алуы және оның мәдениетке әсерімен тікелей байланысты. Қоғам, сана өзгерген тұста әдебиет те, оларға қойылар талап та, оны таныту шаралары да жаңартылуы заңдылық. Ал мұның бәрі қазіргі әдебиеттегі минимизация тенденциясын ғылыми тұрғыдан сараптау қажеттілігін көрсетеді.

Соңғы онжылдықтарда әлем әдебиетінде шағын формадағы прозалық шығармаларға деген қызығушылық артып, олар жан-жақты зерттеліп, зерделене бастады. Қазақ прозасында да осы үрдіс белең алып келе жатқаны байқалып, шағын әңгімелер мен микрожанрлар зерттеу нысанымызға айналып отыр.

Ең алғаш «Микрожанр» термині жанрлар арасындағы ең кішкентай, гипернақты, көлемі кіші санаттарды сипаттау үшін қолданылған. Бұл ұғым алғаш рет француз әдебиетінде 1975 жылы пайда болып, онда «микрожанр» көлемі жағынан үлкен «макрожанрмен» салыстырылып, екеуінің ауқымдық айырмашылықтары анықталған.

«The Microgenre: A Quick Look at Small Culture» кітабында әдебиет пен өнердегі микрожанр ұғымы «Мәдени феномен» ретінде қарастырылып әртүрлі мәдени кезеңдер мен дәуірлерге тиесілі мысалдар арқылы зерделенеді [1, 45]. Алайда нақты анықтама берілмейді. Кітапта «микрожанр» ұғымы әсіресе цифрлық дәуірде танымалдылыққа ие болғанымен, оның тамыры тереңде жатқандығы айтылады.

Әдебиетте микрожанр, прозаның көлемінің қысқаруымен байланысты. Бұл жайлы орыс әдебиеттанушысы М. Лебедева қазіргі орыс прозасындағы микрожанр үлгілерін зерделеп, оның бар екендігін микрожанр түрлеріне мысалдар келтіре отырып тұжырым жасайды [2, 7].

Шағын әңгіме жанрын анықтау кезінде зерттеушілер оның екі негізгі сипаттамасына – мазмұны мен пішініне тоқталады. Бұл жанрдың ұзындығы әдетте 1000 сөзден аспайды, бірақ оның ықшамдығына қарамастан, терең мағыналық мазмұнға ие. Мәтіннің қысқалығы оқырманға тек негізгі идеяларды ғана беріп қана қоймай, сонымен қатар мәтінде жасырылған астарлы мағынаны іздеуге итермелейді.

Қазақ әдебиетінде де соңғы жылдары микрожанрлардың дамуы жаңа бағыт алып, микроформалардың сұранысқа ие болуына жол ашты. 2019 жылы «Егемен Қазақстан» газеті жарияланған «Ең қысқа әңгіме» байқауы қазақ әдебиетіндегі шағын әңгіме жанрының дамуына ықпал етті [3]. Байқау қорытындысы бойынша іріктелген шығармалар әлемдік әдебиеттегі минимализм мен қысқалық концепциясына негізделіп, көптеген оқырмандардың назарын аударды.

Микрожанрлардың пайда болуы қазіргі әдебиеттің жанрлық құрылымына өзгерістер әкеліп, шығармашылық ізденістердің тың бағытын белгіледі. Бұл құбылыс заман талабына сай әдебиеттің ықшамдылығы мен мазмұн тереңдігіне байланысты кең үрдіс алды. Әдебиеттегі жаңа жанрлық формалар, әсіресе шағын әңгімелер, қазіргі оқырманның ақпаратқа жылдам қол жеткізуге ұмтылатын қажеттіліктерін, бір-ақ деммен оқуға, эстетикалық әсерге қол жеткізуге деген сұранысын қанағаттандырады. Оған қоса, шағын формада адам өмірінің философиялық, психологиялық және этикалық мәселелерін тереңірек зерттеу мүмкіндігіне де ие болады.

Қазақ прозасының жанрлық ерекшеліктерін зерттеу барысында шағын әңгімелерді қарастырудың бірнеше өзекті тұстары бар. Біріншіден, шағын әңгімелер – ұлттық әдебиеттің жаңа кезеңге қадам басқанын көрсететін ерекше жанр десек, ол дәстүрлі әңгімелерге қарағанда ықшамдылық пен символизмге көп сүйенетінін байқаймыз. Бұл жанрдың ерекшеліктері – оқиғаны жеткізу тәсілі мен баяндаудың ықшамдығында және терең ой мен эмоцияны аз сөзбен жеткізе білуінде жатыр. Екіншіден, шағын әңгімелер бүгінгі әдебиетте аса танымалдыққа ие. Қазір өте көп жазушылар қысқа әңгімелерімен оқырман жүрегіне жол тауып жатыр. Үшіншіден, шағын әңгімелер жайлы зерттеу бүгінгі әдебиеттануда жоқтың қасы. Сондықтан да әдебиетімізде зерттеу жағынан қалыс қалған бұл шағын әңгіме жанры жайлы ізденіс ауадай қажет.

Қазақ әдебиетінде микрожанрлардың пайда болуы тек жанрлық тұрғыда ғана емес, жалпы әдеби-мәдени, рухани деңгейде де жаңашылдық әкелді деп айта аламыз. Проза жазып жүрген жазушылардың жанрлық ізденістері минимизация тенденциясының әдебиетімізде бар екендігін айқындайды. Микрожанрлардың, оның ішінде әдебиетімізде ең танымал түрі шағын әңгімелердің өзіндік ерекшеліктері, баяндау тәсілдері және идеялық тереңдігі ұлттық әдебиеттің жаңа кезеңдегі даму траекториясын көрсетеді. Осы тұрғыда, қазіргі қазақ прозасындағы шағын әңгімелердің жанрлық ерекшеліктерін зерттеу – әдебиеттану ғылымының басты мәселелерінің бірі де бірегейі.

Мақалада шағын әңгімелер арқылы қазақ прозасындағы микрожанрлардың жанрлық ерекшеліктерін зерттеудің маңыздылығы мен өзектілігі талданып, басты ерекшеліктері айқындалады. Зерттеудің мақсаты – қазіргі қазақ прозасындағы микрожанрлардың қалыптасу үдерісін, олардың көркемдік ерекшеліктерін және ұлттық әдебиеттегі орнын бағамдау. Сонымен қатар, ізденіс барысында шағын әңгімелердің заманауи оқырманның эстетикалық талғамына қалай әсер ететіні және олардың әдеби-мәдени құндылығын бағалау мақсат етіледі.

Жалпы алғанда, бұл зерттеу қазақ прозасының көкжиектерін кеңейтіп, ұлттық әдебиеттің жаһандық әдебиет контекстінде өзіндік ерекшелігін танытуға бағытталған маңызды қадам деп есептейміз.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу жұмысының материалы ретінде ретінде 2000-2024 жылдар аралығында жарық көрген қазіргі қазақ прозасындағы микрожанр үлгілері тандап алынды. Атап айтқанда, шағын әңгіме (микро-әңгіме, қысқа әңгіме) жанрына ерекше назар аударылды. Зерттеу аясында осы кезеңдегі әдеби шығармаларда байқалатын минимизация

тенденциясы, жанрлық формалардың әртараптануы және олардың көркемдік ізденістері қарастырылады.

Мақаланы жазу барысында зерттеу әдістері салыстырмалы-тарихи, жүйелі құрылымдық әдіс және мәтіндік талдау әдістері пайдаланылды. Қазақ прозасындағы шағын әңгімелердің жанрлық ерекшеліктерін зерттеудің әдістемесі олардың көркемдік, құрылымдық және мазмұндық сипаттарын терең түсінуге, әлем әдебиеті контекстіндегі рөлін анықтауға бағытталды.

Қазіргі қазақ әдебиетінде микрожанрлардың қалыптасуы мен дамуы әдеби үдерістің жаңа бағыттарын айқындап, көркем шығармашылықтың көкжиегін кеңейтуде. Микрожанрлар, ең алдымен, қысқа формадағы прозаның эстетикалық ерекшеліктерін көрсететін құрал ретінде танылып отыр.

Бұл құбылыстың тамыры тереңде жатыр және ол әдебиеттің эволюциясындағы әлеуметтік, мәдени, заманауи талаптармен тығыз байланысты. Әлемдік деңгейде шағын проза танымалдылығының артуы қазақ әдебиетіне де ерекше әсер етіп, өз ықпалын тигізуде.

Тұңғыш әдебиет теоретигі, ғалым Ахмет Байтұрсыновтың 1926 жылы жарық көрген «Әдебиет танытқыш» еңбегі қазақ әдебиетінің даму тарихындағы маңызды зерттеу болып табылады. Бұл еңбекте А.Байтұрсынов: «Ұлы әңгіменің өресі қысқа, өрісі тарлау түрі ұзақ әңгіме деп аталады. Онан да шағындау түрі ұсақ әңгіме деп аталады. Ұлы әңгіме, ұзақ әңгіме, ұсақ әңгіме болып бөлінулері үлкенкішілігінен ғана. Мазмұндау жүйесі бәр-бәрінде де бір, айтылу аудандарында айырма бар: Ұлы әңгіме сөзін алыстан айдаған аттарша жайыла бастайды. Ұзақ әңгіме жақыннан айдаған аттарша жайыла бастайды; ұсақ әңгіме мүше алып оралып келе қоятын аттарша бастайды... Нағыз ұсақ әңгіме болатындар Ысмағұлдың «Автономиясы», Міржақыптың «Қызыл қашары», Бейімбеттің «Айт күні» сияқты әңгімелер», - ұсақ әңгіме жанрының ерекшеліктерін нақты сипаттап, оның қазақ әдебиетіндегі орнын айқындап, олардың көлемі мен мазмұндық ерекшеліктеріне қарай ажыратып, ұсақ әңгімелердің шағын көлемде үлкен мағыналық жүк көтеретінін ерекше атап өткен [4, 25].

Шағын әңгіменің жанрлық ерекшеліктері жайлы әдебиеттанушы ғалым С.Шарабасов: «Қысқа әңгіме – үлкен өмірдің шақпақ үзіндей. Бұл жанр түрінің спецификасы еркін, қызу қанды эсседен, публицистикалық суреттеулерден, сатиралық миниатюралардан мүлдем бөлек. Қысқа әңгімелер – шағын жанрдың ерекше түрі. Бұл өзекті проблемаға құрылған, композициясы жағынан өте сығылған пружина іспетті дүние. Қысқа әңгімелерде ішкі динамикасы, характердің қақтығысы сұмдық ұшқыр. Тілі барынша шақ, ұста жұмсалады. Міне, осы қасиеттер қысқа әңгімелердің төтенше әдеби-эстетикалық заңдылығы екендігін түсіндіреді», - деп тоқталып өткен [5, 16]. Бұл ретте ғалым С. Шарабасов «шағын жанр» деп – микрожанрды мензеп отқаны белгілі.

Зерттеушілер қысқа-қысқа әңгімелерді жанр ретінде қарастыру кезінде бірнеше қиындықтарға тап болады. Ең алдымен, бұл жанрдың нақты анықтамасы жоқ. Қысқа-қысқа әңгімелер әртүрлі формада болуы мүмкін, олар поэзияға, эссеге немесе прозалық әңгімелерге ұқсас болуы мүмкін. Осыған байланысты жанрды нақты жіктеу және оның шекараларын анықтау қиынға соғады.

Шетелдік зерттеуші Хосе Флавио Ногейра Гимараэс «Шағын әңгімелердің ең басты ерекшелігі — оның ықшамдылығы мен конденсациясы, кейіпкерлердің аздығы, күтпеген аяқталу және оқиғаға назар аудару», - деп есептейді [6, 38].

Конденсация жазушының әңгімедегі мағынаны барынша қысқа да нұсқа жеткізуіне мүмкіндік береді. Бұл әдіс поэзияға ұқсас, себебі поэзияда әрбір сөздің мағынасы терең және маңызды рөл атқарады. Шағын әңгімелерде әрбір сөйлем, тіпті әрбір сөз оқырманға күшті әсер ететін құрал ретінде қолданылады.

Осы орайда аталған ерекшелікті Ғалымбек Елубайдың «Жүз жетінші көктем» жинағындағы шағын әңгімелерден көре аламыз [7, 25]. Әрбір оқиға терең философиялық ойларға жетелеп, әлеуметтік әділеттілік, адам құқықтары сияқты маңызды тақырыптарға назар аударады. Ғ.Елубайдың әңгімелері көлемі жағынан қысқа болса да, оқырманның жүрегіне жететін

шынайылығымен ерекшеленеді. Ғ.Елубай бір сұқбатында: «Менің әңгімелерім ешкімнің уақытын ұрламайды... мендегі жанр мен стильдің атқарар міндеті: ұмыт бола бастаған, ұлттық сана мен мінез суретінің шағын қайта сұрту» деген болатын [8].

Нәтижелер және талқылау. Шағын әңгімелердің маңызды ерекшелігі — поэтикалық функциясы. Бұл жанр, Гимараештың айтуынша, лирикалық поэзияға ұқсас. Ол оқиғаны барынша қысқартылған, эмоция мен мағынаға бай түрде жеткізеді. Оқиғаның қысқалығы кейіпкердің дамуына, сюжеттің толық ашылуына шектеу қояды. Мұндай тәсіл оқырманды оқиғаның мағынасын өздігінен толтыруға, жасырын ойды түсінуге итермелейді.

Бұл жанрдың тағы бір маңызды ерекшелігі — күтпеген аяқталу, оқыс шешім. Әдетте, мұндай әңгімелер оқырманды таң қалдыру үшін тосын аяқталумен ерекшеленеді. Жанрдың бұл ерекшелігі жазушыларға қысқа мәтін ішінде күтпеген сюжет бұрылысын енгізуге мүмкіндік береді және оқырманға ой салып, әңгіменің астарындағы мағынаны іздеуге итермелейді.

Мысалы, Л. Қоныстың «Айгүл», «Менің Аяным», «Адам», «Сәтсіз сегіз қадам» әңгімелері күтпеген аяқталуымен тартымды. Оның «Менің Аяным» атты қысқа әңгімесінде қыздың қыр соңынан қалмай жүрген ғашық жігіт қыздың ішінде енді сезім ояна бастаған сәтінде басқа бір қызға үйленіп жатқанынын көрумен оқыс аяқталады. Мұндай аяқталу оқырманның ішінде алай-дүлей сезім тудырып, мұң аралас өкініштен дәм татқызады. Жалпы Лираның әңгімелерінде күнделікті өмір көріністері философиялық тереңдікпен ұштасып, оқырманның жан-дүниесінің астаң-кестеңін шығара салуы ықтимал. Қысқа форма арқылы ол кейіпкерлердің ішкі әлемінің нәзік иірімдерін аша отырып, үлкен мағыналық тереңдікке жетелейді және миф пен мистикалық элементтерді қолдануы оның шығармаларына ерекше тартымдылық береді [9].

Шағын әңгімелерде кейіпкерлер саны өте шектеулі болады. Жазушылар оқиға желісін бір немесе екі кейіпкерге шоғырландырып, олардың мінезін іс-әрекеті арқылы көрсетеді. Бұл әдіс оқиғаның эмоционалды әсерін күшейтіп, оқырманға кейіпкердің ішкі жан дүниесін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Мәселен, Ерболат Әбікеннің «Министр» кітабындағы шағын әңгімелерінде кейіпкерлер саны санаулы, бірлі-жарымды. Жалпы жазушының «Министр» кітабы – шағын әңгімелерден тұратын нағыз микрожанр үлгісі. Автор бұл кітабы арқылы оқырманға жақындап, өмірдің маңызды мәселелеріне назар аудартады. Оның «Пәтер жалдап жүр едік», «Елу теңге», «Бір қой» сияқты әңгімелері қоғамның түрлі мәселелерін астарлы әжуамен және қарапайым тілмен шебер жеткізеді [10, 57].

Қазақ әдебиетінде микрожанрлардың дамуы қазіргі заманның мәдени және әлеуметтік талаптарымен үндесіп, әдеби үдерістің жаңа белестерге көтерілуіне негіз болуда. Қысқа формадағы шығармалар оқырманның уақыт шектеулеріне бейімделіп, жылдам қабылданатын және терең ой салатын туындыларға айналды.

Қазіргі жазушылар Ғалымбек Елубай, Лира Қоныс, Ерболат Әбікен, Аягүл Мантай және Қанағат Әбілқайыр секілді авторлар қазақ прозасында микрожанрлардың әлеуетін шебер қолдана отырып, заманауи қоғамның маңызды мәселелерін терең әрі мағыналы түрде жеткізіп келеді.

Микрожанрлардың дамуындағы тағы бір маңызды аспект – олардың эксперименттік сипаты. Қазіргі қазақ әдебиетінде жас авторлар көркемдік шекараларды бұзып, жаңа тәсілдер мен формаларды іздестіруде. Бұл шығармашылық еркіндік микрожанрларға жаңаша мазмұн мен сипат беріп, қазақ прозасын жаңа белеске көтерді. Қысқа формадағы шығармаларда дәстүрлі баяндау әдістерінен тыс, сананың ағымы, символизм, метафоралық ойлау, сюжеттік үйлесімсіздік сияқты әдеби техникалар жиі қолданылады.

Микрожанрлар тек әдеби стиль мен формада ғана емес, сонымен бірге мазмұндық бағытта да әртүрлілікке ие. Қазіргі қазақ прозасындағы микрожанрлар махаббат, отбасылық қатынастар, жеке тұлғаның ішкі жан-дүниесі, әлеуметтік әділетсіздік, экология, миграция

және ғарыш секілді тақырыптарды қамтып отыр. Бұл бағыттардың әрқайсысы өз оқырманын тауып, қазақ әдебиетінің көкжиегін кеңейтуде.

Қазақ әдебиетіндегі микрожанрлардың дамуы тек шығармашылық ізденістердің ғана емес, қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістердің де айнасы екенін атап өткен жөн. Шағын әңгімелер өскелең ұрпақтың әдебиетке деген қызығушылығын оятуда маңызды рөл атқарады. Дәстүрлерді сақтай отырып, заманауи талаптарға бейімделу қазақ прозасының болашағына деген сенімді арттыра түседі.

Осылайша, микрожанрлар қазіргі қазақ әдебиетінде терең эстетикалық, философиялық және әлеуметтік мәнге ие жаңа құбылыс ретінде орнығып отыр. Бұл жанрдың өміршеңдігі мен танымалдығы оның заман ағымына икемділігімен, шығармашылық еркіндігімен және оқырманмен тығыз байланыс орнату қабілетімен тікелей байланысты. Болашақта микрожанрлар қазақ әдебиетінің басты бағыттарының бірі ретінде одан әрі дамып, ұлттық мәдениетіміздің ажырамас бөлшегіне айналары сөзсіз.

Қорытынды. Шағын әңгімелер қазақ прозасының жанрлық құрылымын байытып, оның жаңа деңгейде дамуына ықпал етті. Бұл жанр авторларға өмірдің мәні, адамгершілік, қоғамдағы әділдік, рухани ізденіс сынды толғамды тақырыптарды жинақы, бірақ әсерлі жеткізуге мүмкіндік беріп қана қоймай, шығармашылық әдіс-тәсілдерді жетілдіруге де жол ашты. Көлемнің қысқаруы қаламгерлерді әрбір детальға, сөзге ерекше мән беріп, әдеби шеберлігін шырдауға итермеледі.

Сонымен қатар, бұл жанр оқырман мен автор арасындағы диалогты жаңаша қырынан ашуға мүмкіндік берді. Микрожанрлар қазіргі оқырман сұранысын қанағаттандырып, қысқа, мазмұнды шығармаларға деген қызығушылықты арттыра түсті деп айта аламыз.

Қорыта айтқанда, микрожанрлардың дамуы ұлттық руханияттың заман талабына сай жаңаруының көрінісі екендігін айта кеткен жөн. Қазақ прозасының осы бағытта дамуы ұлттық әдебиетіміздің әдеби дәстүр мен заманауи сұраныстың үйлесім тауып, әлемдік деңгейде өзіндік орнын анықтауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. O'Donnell, M. C., Stevens, A. H. (Eds.). *The microgenre: A quick look at small culture*. New York: Bloomsbury Academic, 2019/25 p.
2. Лебедева М.Н. *Микрожанры современной прозы: диссертация кандидата Филологических наук: 2017. – 186 с.*
3. Егемен Қазақстан. Ең қысқа әңгіме. URL: <https://egemen.kz/article/216868-enh-qysqa-anhgime>
4. Байтұрсынұлы А. *Бес томдық шығармалар жинағы. – Том 1. – Алматы: Алаш, 2003.*
5. Шарабасов С. *Қазақ әдебиетіндегі әңгіме жанры. – Алматы: Өлке, 2001. – 183 б.*
6. Guimarães J.F.N. *The Short-Short Story: A New Literary Genre*. [Strategic Book Publishing](https://strategicbookpublishing.com/): 2012. – 79 p.
7. Елубай Ф. *Жүз жетінші көктем. – Алматы: Жазушы, 2023. – 250 б.*
8. Бектас Г. *Ғалымбек Елубай: Менің әңгімелерім ешкімнің уақытын ұрламайды*. URL: <https://aikyn.kz/250662/g-alymbek-elubay--menin--n-gimelerim-eshkimnin--uak-ytyu-u-rlamaydy>
9. Қоныс Л. *Әңгімелер*. URL: <https://madeniportal.kz/article/2483>
10. Әбікенұлы Е. *Министр. – Алматы: Таңбалы, 2014. – 136 б.*

References:

1. O'Donnell M. C., & Stevens A. H. (Eds.). (2019). *The microgenre: A quick look at small culture*. New York: Bloomsbury Academic.
2. Lebedeva M. N. (2017). *Mikrozhanryy sovremennoy prozy: dissertatsiya kandidata Filologicheskikh nauk [Microgenres of modern prose: Dissertation for the Candidate of Philological Sciences]*. (186 p.) [in Russian]
3. Egemen Kazakhstan. (2019). *En kyska angime [The shortest story]*. Retrieved from <https://egemen.kz/article/216868-enh-qysqa-anhgime> [in Kazakh]
4. Baitursynuly A. (2003). *Bes tomdyk shygarmalar zhinagy. Tom 1 [Collected works in five volumes. Vol. 1]*. Almaty: Alash [in Kazakh]

5. Sharabasov S. (2001). *Kazakh adebietindegi angime zhanry [The genre of short stories in Kazakh literature]*. Almaty: Olke [in Kazakh]
6. Guimares J. F. N. (2012). *The short-short story: A new literary genre*. Strategic Book Publishing.
7. Elubai G. (2023). *Zhuz zhetinshi koktem [The 107th spring]*. Almaty: Zhazushy [in Kazakh]
8. Bektas G. (2023). *Galymbek Elubai: Menin angimelerim eshkimnin uakytyн urlamaidy [Galymbek Elubai: My stories do not steal anyone's time]*. Retrieved from <https://aikyn.kz/250662/galymbek-elubai--menin--n-gimelerim-eshkimnin--uak-ytyн-u-rlamaydy> [in Kazakh]
9. Konys L. (n.d.). *Angimeler [Stories]*. Retrieved from <https://madeniportal.kz/article/2483>
10. Abikenuly E. (2014). *Ministr [The Minister]*. Almaty: Tañbaly [in Kazakh]

GTAMP 17.82.93

10.51889/2959-5657.2024.90.4.010

Оспанов Е.Т.¹, Мергенбаева А.Е.^{2*}

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Қазақстан, Алматы

e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

*e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ БАЛАЛАР ӘДЕБИЕТІНДЕ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ СИМВОЛИКАНЫ ҚОЛДАНУ: ПСИХОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі қазақ балалар әдебиетіндегі фольклорлық символикалар және олардың психолінгвистикалық аспектілері қарастырылады. Фольклорлық символика- мәдениетімізді дәріптейтін бұрынғы символдар мен бейнелердің көмегімен терең мағыналы ойларды астарлап жеткізу арқылы жас ұрпаққа берілетін құнды құрал. Зерттеу кезінде фольклорлық элементтердің когнитивті, тілдік және психологиялық жағынан алалардың дамуына әсері талқыланды. Фольклорлық символиканың балалардың қиялын, сөздік қорын және тәрбиесін дамытуға ықпалын көрсету зерттеудің басты мақсаты болып табылады.

Балалар шығармаларында қолданылатын символдар балаларға негізгі өмірлік принциптерді түсінуге және қабылдауға көмектеседі, олардың сөздік қорын кеңейтеді және бейнелі ойлауды дамытады. Қазіргі авторлар фольклорлық элементтерді өз шығармаларына біріктіре отырып, мәдени дәстүрлердің сабақтастығын сақтайды және балалардың ата-баба мұрасына деген қызығушылығын сақтайды.

Түйін сөздер: фольклор, психолінгвистика, символизм, дәстүр, мәдениет, ертегілер, бейнелер

Оспанов Е.Т.¹, Мергенбаева А.Е.^{2*}

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Алматы, Казахстан

e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

*e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФОЛЬКЛОРНОЙ СИМВОЛИКИ В СОВРЕМЕННОЙ КАЗАХСКОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

В данной статье рассматриваются фольклорные символы в современной казахской детской литературе и их психолінгвистические аспекты. Фольклорная символика-ценный

инструмент, который передается молодому поколению путем передачи глубоко значимых мыслей с помощью символов и образов прошлого, прославляющих нашу культуру. В исследовании обсуждалось влияние фольклорных элементов на развитие детей когнитивно, лингвистически и психологически. Основной целью исследования является демонстрация влияния фольклорной символики на развитие воображения, словарного запаса и воспитания детей. Символы, используемые в детских произведениях, помогают детям понять и принять основные жизненные принципы, расширить словарный запас и развить образное мышление. Современные авторы, интегрируя в свои произведения элементы фольклора, сохраняют преемственность культурных традиций и сохраняют интерес детей к наследию предков.

Ключевые слова: фольклор, психолингвистика, символизм, традиции, культура, сказки, образы

Ospanov Y.T.¹, Mergenbayeva A.E.^{2*}

^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University

Almaty, Kazakhstan

e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

*e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

THE USE OF FOLKLORE SYMBOLS IN MODERN KAZAKH CHILDREN'S LITERATURE: PSYCHOLINGUISTIC ASPECTS

Abstract

This article examines folklore symbols in modern Kazakh children's literature and their psycholinguistic aspects. Folklore symbols are a valuable tool that is passed on to the younger generation by transmitting deeply meaningful thoughts through symbols and images of the past that glorify our culture. The study discussed the influence of folklore elements on children's development cognitively, linguistically and psychologically. The main purpose of the study is to demonstrate the influence of folklore symbols on the development of imagination, vocabulary and upbringing of children. Symbols used in children's works help children understand and accept the basic principles of life, expand their vocabulary and develop imaginative thinking. Modern authors, integrating elements of folklore into their works, preserve the continuity of cultural traditions and maintain children's interest in the heritage of their ancestors.

Keywords: folklore, psycholinguistics, symbolism, traditions, culture, fairy tales, images

Кіріспе. Фольклор – ағылшын тілінен аударғанда халық шығармасы, халық аузынан тараған көркем шығарма, халық даналығы деген мағынаны білдіреді. Фольклор әлем халықтарының барлығында бар. Ауыз әдебиетінің ертеден келе жатқан асыл мұра екендігі қай халықтың болмасын өз алдына ұлт екендігін, ұлттық санасын көрсетеді. Осы ретте орыс жазушысы, әдебиетші, сыншы Б.Г. Белинский өзінің зерттеулерінде ауыз әдебиеті мен жазба әдебиетінің айырмашылығын көрсетіп, ауыз әдебиетінің өте ертеден келе жатқан халықтың ой-санасының жемісі екендігін көрсетеді. Бұл түсініктің нақтылығы мен шынайылығына тоқталатын болсақ, әлемнің жаратылуы мен күйреуі туралы мифтік ұғымдарға тоқталуымызға болады. «Әлемдік мифологияның басты тақырыбы — дүниенің жаратылуы мен күйреуі, басты кейіпкері жасампаз қаһарман мен құдайлар, адамдар екен де, басты сипаты — біркелкілігі болып шықты. Қазақ мифологиясы да осы тектес. Мұнда да әлемнің жаратылуы мен күйреуі баяндалады, жасампаз қаһармандар да, адамдар да құдай да әрекет жасап жатады. Алайда, бұдан әлемдік мифология барлық халықта, барлық уақытта бірдей болған, еш өзгеріске түспеген деген тұжырым тумайды. Керісінше, ол әр дәуірдің рухына сәйкес, әр халықтың өмір салты мен тұрмыс-тіршілігімен байланысты туып, қоғамның әр кезеңіне қатысты өзгеріп отырған. Сол себепті әлемдік мифологияны тарихи-стихиялық, әрі салыстырмалы-типологиялық әдіспен зерттеу нәтижелі болмақ» [1, 299–300].

Балалар фольклоры – халық фольклорының арналы салаларының бірі. Ол халықтың дәстүрлі бала тәрбиесінің негізінде туып қалыптасқан, ауқымы кең көркем шығармалар шоғырынан тұрады. Мазмұны ғибратты, тілі көркем, жеңіл жатталатын, ғасырлар бойына халық даналығына, тәжірибесіне суарылған Қазақ балалар фольклоры балалардың мінез-құлқын, көркемдік талғамын танытатын, шығармашылық қуат көзін ашатын асыл мұра. Ол өзінің бала табиғатына лайықтылығымен, логикалық жүйелілігімен, музыкалық әуенімен, өнегелі мазмұнымен, ойнақы жеңіл түрімен, нәрлі тілімен балалардың рухани азығына айналған тәрбие қайнары болып табылады.

Қазіргі қазақ балалар әдебиеті фольклорлық символикалар қолдану арқылы ұлттық дәстүрлер мен мәдени құндылықтарға деген қызығушылықтың жандануын бастан кешуде. Бәйтерек, мифтік жаратылыстар мен сиқырлы заттар сияқты фольклордан шабыттанған бейнелер жас оқырмандарға өз халқының дәстүрлері мен тарихы туралы түсінік қалыптастыруға көмектеседі. Бұл элементтер баяндауды безендіріп қана қоймайды, сонымен қатар танымдық қабілеттер мен эмоционалды қабылдауды дамытуда маңызды рөл атқарады. Психолінгвистикалық талдау символизмнің балаларға қалай әсер ететінін тереңірек түсінуге, олардың ассоциативті ойлауын жақсартуға және сөздік қорын байытуға мүмкіндік береді. Фольклорлық символизм дәстүр мен қазіргі заман арасындағы көпірді құруға көмектеседі, балалардың қабылдауын байытады және ұлттық бірегейліктің дамуына ықпал етеді. Жаһандану жағдайында мұндай символдарды қолдану мәдени бірегейлікті сақтаудың маңызды элементіне айналады. Бұл зерттеу фольклорлық символдардың балалардың дамуына және олардың әдеби мәтіндерді қабылдауына әсерінің психолінгвистикалық аспектілерін анықтауға бағытталған.

Фольклорлық символиканың ерекшелігі – ол тек танымдық қана емес, эмоционалды әсерге де ие. Жануарлар, табиғат құбылыстары мен тұрмыстық заттар бейнесінде жасырылған символика баланың ішкі әлеміне психологиялық тұрғыдан жақын, түсінікті болып келеді. Оған қоса, фольклорлық образдардағы терең мәндер мен ұлттық ерекшеліктер ұрпақтың танымдық қабілетін арттырып, туған жерге, ана тілге деген құрмет сезімдерін оятады.

Психолінгвистикалық аспектіде фольклорлық символиканың қолданылуы балалардың тілдік дағдыларын дамытып қана қоймай, оларды логикалық ойлауға, бейнелі ойлауға және шығармашылық қабілеттерін арттыруға көмектеседі. Мысалы, балаларға арналған ертегілердегі дәстүрлі образдар мен ұғымдар баланың психологиялық ерекшеліктеріне сәйкес, оларды өздерінің сезімдік және психологиялық жағдайларымен байланыстыра алады.

Осы зерттеуде қазіргі қазақ балалар әдебиетінде қолданылатын фольклорлық символиканың мәні мен рөлі талданады. Психолінгвистикалық тұрғыдан талдау жасау арқылы, біз бұл символиканың бала психологиясына және тілдік дамуына қалай әсер ететінін анықтаймыз.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу материалдары фольклорлық символдарды белсенді қолданатын заманауи қазақ балалар шығармаларын қамтыды. Қазақ мифтеріне, аңыздары мен дәстүрлеріне (мысалы, Бәйтерек, мифтік жаратылыстар, сиқырлы заттар) байланысты бейнелері бар мәтіндерге басты назар аударылды. Мектеп жасындағы балалар арасында танымал және мұғалімдер мен әдебиеттанушылар ұсынған шығармалар таңдалды. Бұл әдістер фольклорлық символизмнің психолінгвистика тұрғысынан балалардың дамуына қалай әсер ететінін жан-жақты түсінуге мүмкіндік берді. Зерттеу жұмысымызда талдау, саралау, баяндау, талқылау әдістері қолданылды.

Бұл тақырып бойынша зерттеу жүргізгенде, бірнеше негізгі әдістерді қолдануға болады. Әр әдіс фольклорлық символиканың психолінгвистикалық аспектілерін ашуға, балалар әдебиетіндегі әсерін талдауға мүмкіндік береді. Мазмұндық талдау әдісі арқылы қазіргі қазақ балалар әдебиетінде қолданылатын фольклорлық символдарды жүйелі түрде зерттеуге болады. Мәтіндерден әр түрлі фольклорлық образдар мен символдарды тауып, олардың әдебиеттегі мәнін, рөлін анықтап, балалардың танымына қалай әсер ететінін талдауға

мүмкіндік береді. Салыстырмалы талдау әдісі - әр түрлі мәдениеттердегі фольклорлық символиканың ұқсастықтары мен айырмашылықтарын анықтап, қазақ әдебиетінің балалар психологиясына қалай әсер ететінін бағалауға мүмкіндік береді. Психоллингвистикалық талдау әдісі - балалар әдебиетіндегі фольклорлық символдардың бала психикасына, эмоциялық және тілдік дамуына қалай әсер ететінін зерттеуге бағытталған. Символдарды қабылдау, оларды қолдану деңгейін талдай отырып, балалардың ойлау процесі мен тілдік дамуын анықтауға болады. Этнографиялық талдау арқылы фольклорлық элементтердің қазақ мәдениетіндегі орнын зерттеп, олардың қазіргі балалар әдебиетінде қалай қолданылатынын түсінуге болады. Осы әдіс арқылы қазақтың ұлттық құндылықтары мен дәстүрлері балаларға қалай сіңірілетіні қарастырылады.

Қазіргі авторлар ескі символдарды жаңа шындыққа бейімдеу үшін фольклорлық элементтерді жиі пайдаланады. Бұл балаларға қазіргі тіл мен контекстке бейімделген таныс белгілер арқылы өткен сабақтарды оңай қабылдауға көмектеседі. Символизм ұлттық құндылықтар мен дүниетанымды сақтау мен беруде маңызды рөл атқара отырып, дәстүрлі қазақ фольклорында орталық орын алады. Ол ауызша мәдениеттің негізін қалыптастырады, ұжымдық есте сақтауды қолдайды және халықтың бірегейлігін нығайтуға ықпал етеді.

Қазақ балалар әдебиетінде жиі кездесетін дәстүрлі фольклорлық мотивтер (мысалы, жануарлар, табиғат құбылыстары, мифологиялық кейіпкерлер) және олардың символдық мәні туралы зерттеулер ерекше құнды материалдар болып табылады. Бұл материалдарда жануарлардың, табиғаттың немесе мифологиялық элементтердің қандай рөл атқаратынын, олардың бала санасына қалай әсер ететіні талданады. Осы арқылы балалар әдебиетінде қолданылатын дәстүрлі символиканың тәрбиелік мәні айқындалады.

Психоллингвистика саласындағы еңбектер балалардың фольклорлық элементтерді қалай қабылдайтынын және оларды тілдік деңгейде қалай меңгеретінін қарастырады. Бұл материалдар балалардың фольклорлық символдарды түсіну деңгейін, олармен жасайтын ассоциацияларын және сол символдардың тілдік дамуына ықпалын талдайды. Мұндай зерттеулер фольклорлық элементтердің бала психологиясына, ойлау қабілетіне және тілдік қорына әсерін анықтауға бағытталған.

Тіл білімі және лингвомәдениеттану саласындағы материалдар балалар әдебиетіндегі фольклорлық символиканың тілдік мәнін ашып көрсетеді. Мұнда фольклорлық элементтердің мәтіндегі тілдік ерекшеліктері, олардың бала санасына әсер ету механизмдері қарастырылады. Әдеби символиканың бала тілі мен мәдениетіне қалай ықпал ететіні, оның ұлттық санаға қалай әсер ететіні осы зерттеулерде кеңінен талқыланады.

Қазақ әдебиетінің арғы-бергі тарихында балалар әдебиетіне әрдайым ерекше көңіл бөлініп отырған. Ауыз әдебиеті үлгілерінен бастап, қазіргі балалар әдебиетіне дейінгі аралықтағы мазмұндық, түрлік ізденістерді, әдебиеттегі дәстүр мен жаңашылдық мәселесін Ш. Ахметов, Б. Ыбырайымов, Қ. Ергөбеков сияқты ғалымдар біршама зерттеді [3, 376]. Қазіргі таңда жекелеген балалар қаламгерлерінің шығармалары зерттелуде. Мерзімді басылым беттерінде жарияланған көпшілік мақала, рецензия, ғылыми мақалалар балалар әдебиетін зерттеудің назардан тыс қалмағанын көрсетеді. «Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер» деген мақалада Е.Мұхамәдиқызы, С.Оспанов, Ұ.Есдәулет, Ә.Қайран, Ә.Ысқақ, К.Құныпияұлы, С.Әкірамұлы сияқты ақындардың балаларға арналған шағын жанрдағы лирикалық өлеңдері талдау нысанына алынып, ондағы дәстүр сабақтастығы мен жаңашылдық туралы айтылған [4, 39-51]. Баспаға ұсынылып отырған мақалада аға буын өкілдерінің қалыптастырған дәстүр сабақтастығын кейінгі буын өкілдерінің жалғастыруы таратыла сөз болған. «Artistic transformation of the female image in kazakh literature» деген мақалада [4, 653-668] (XX ғасырдағы қазақ әдебиетінің поэзия, проза, драматургия жанрларына шолу жасалған болатын. Қазақ балалар әдебиетімен бірге орыс балалар әдебиеті XX ғасырда тиянақты зерттелді. Оны Дж.Хиллман, П.Нодельман, Д.Раддом сияқты ғалымдардың зерттеу еңбектерінен көруге болады. «Орыс балалар әдебиетінің тарихын» зерттеген П.Антонино [5, 9], Б.Хеллман [6, 560] еңбектері балалар әдебиетіне әр дәуірде көңіл аударылып жатқанын байқатады.

Нәтижелер және талқылау. Қазіргі қазақ балалар әдебиетінде фольклорлық символиканы қолдану ұлттық мәдениетті жас ұрпаққа жеткізудің маңызды тетігі ретінде көрінеді. Фольклорлық символдар мен образдар арқылы бала өз халқының мәдениеті мен дәстүрлерін терең түсініп, қазақ халқының құндылықтарын таниды. Сонымен қатар, бұл символдар баланың психологиялық және тілдік дамуына ықпал етеді: халықтық бейнелер арқылы бала ойлау қабілетін жетілдіріп, ана тілінің тереңдігін меңгереді. Әдебиеттегі фольклорлық символиканың психолінгвистикалық тұрғыдан әсерін зерттеу – балалардың ұлттық сана-сезімін оятып, мәдени бірегейлігін нығайтуға септігін тигізетін өзекті бағыт. Б. Шалабай мен Г.Ж. Исакова (2023) лингвистикалық тұлғаның маңыздылығын көрсете отырып, көркем мәтіндердегі автордың модальділігі мен бейнесін зерттейді. Б.Е. Ахмер, Ж.Ә. Аймұхамбет, А.А. Мирзахметов (2024) поэзиядағы көркем бөлшектердің рөлін талдайды, олардың автордың философиялық және психологиялық жағдайын жеткізудегі маңыздылығын атап көрсетеді. Көркем мәтіндердегі лингвистикалық тұлға деңгейлерін көрсетуге, автордың лингвистикалық сәйкестігін дамытатын когнитивті құрылымдар мен прагматикалық бірліктерді талқылауға баса назар аударылады. Г.К. Аюпова, К.Е. Тілеш (2022) лингвистикалық және поэтикалық аспектілерді қарастыра отырып, көркем мәтіндердегі стиль құбылысын зерттейді. Олар стильдің табиғатын және оның лингвистикалық стильдегі маңыздылығын көрсетеді. Осы зерттеулердің барлығы көркем мәтінді талдаудың психолінгвистикалық аспектілерін тереңірек түсінуге ықпал етеді, автордың дауысының, тілдік тұлғасының және стилистикалық ерекшеліктерінің рөлін көрсетеді.

Ал фольклорлық символизм-ауызша халықтық дәстүрде қолданылатын бейнелер, белгілер мен метафоралардың жиынтығы. Ғасырлар бойы қалыптасқан бұл символикалартерең мәдени тарихи мағынаға ұжымдық тәжірибені, құндылықтарды және дүниетанымды жеткізу тәсілі ретінде қызмет етеді.

Б.У. Әзібаева (2023) Фольклорлық символизмді қазақ әдебиеті мен өнерінде қолдану атты зерттеуінде ежелгі мифология мен қазіргі қазақ прозасындағы түйе бейнесін зерттеп, оның өткен мен бүгінді байланыстыратын мәдени код ретіндегі рөлін ерекше атап өтеді. А.Б. Кенджакулова мен Г.М. Әлжанов (2022) ұлттық бірегейлік пен рухани құндылықтарды сақтау құралы ретінде қазіргі қазақ графикасындағы фольклорлық мотивтерді талқылайды. Р.Ж. Есбалаева (2019) қазақ әдебиетіндегі теориялық мәселелерге, әсіресе тарихи роман мен әдебиеттанудың дамуына баса назар аударады. Б.Е. Ахмер мен Ж.Ә. Аймұхамбет (2023) қазақ халқының сан ғасырлық рухани құндылықтарына сүйене отырып, мәтін құрудағы символдардың қызметін талдайды. Бұл зерттеулер фольклорлық символдар мен мотивтердің қазақ әдебиеті мен өнеріндегі ұлттық бірегейлікті, мәдени мұраны және жалпыадамзаттық адами құндылықтарды білдірудің қуатты құралы ретінде қалай қызмет ететінін көрсетеді. (Б. Шалабай мен Г.Ж. Исакова 2023; Б.Е. Ахмер, Ж.Ә. Аймұхамбет, А.А. Мирзахметов 2024; Г.К. Аюпова, К.Е. Тілеш 2022; Б.У. Әзібаева 2023; Р.Ж. Есбалаева 2019).

Фольклорлық символизм ертегілерде, аңыздарда, мифтерде, әндерде, мақал-мәтелдерде кездеседі. Г.С. Сағынадин (2022) көркем образдар арқылы балалардың дүниетанымын қалыптастырудағы және танымдық қабілеттерін дамытудағы фольклордың рөлін зерттейді. Б.Е. Ахмер және Ж.Ә. Аймұхамбет (2023) поэтикалық шығармалардағы қазақтың рухани құндылықтарын символдық бейнелеуге баса назар аудара отырып, мәтін құрудағы рәміздердің қызметін талдайды. Е. Хуатбекұлы (2022) Балтабай Әділовтың балалар әдебиетіне қосқан үлесінің маңыздылығын атап өтіп, оның ертегілерін, этнографиялық әңгімелерін зерттейді. Бұл зерттеулер фольклордың, символизмнің және мәдени мұраның балалар әдебиетіндегі маңыздылығын ұжымдық түрде атап өтіп, олардың Түркітілдес әлемдегі білім берудегі, танымдық дамудағы және ұлттық бірегейлікті сақтаудағы рөлін атап көрсетеді.

Балалар әдебиетінде бүгінге дейін дәстүрлі сабақтастығын үзбеген көне жанрдың бірі – бесік жыры. Шағын жанр қазіргі қазақ поэзиясында тұрақты түрде жалғасуда. Фольклордағы

«Бесік жыры» «Әлди, әлди, ақ бөпем, Ақ бесікке жат бөпем» деп басталса, Қ.А.Дис «Бесік жыры» өлеңінде: Әлди, әлди, бөбегім,

Қашан тиер көмегің?

Тез ержетіп анаңа,

Қолқанат бол, өренім!

Мақтан тұтсын сені әкең,

Үлгі тұтсын сені елің [8, 170], – деп баланың болашағына үміт артады. Фольклор мен қазіргі әдебиеттегі бесік жырының негізгі мақсат-міндеттері өзгермеген. Олардың екеуінде де бесікте жатқан баланың топ бастайтын батыр, сөз бастайтын шешен болуы көзделеді. Сөз құдіретіне түсінген халық баласын бесікте жатқаннан жақсы сөздермен тәрбиелейтін болған.

Дәстүрлі түрде жалғасып келе жатқан көне жанрлардың бірі – тұсаукесер. Н.Қалқаның «Тұсаукесер» өлеңі – тұсаукесер жанрының дәстүрлі жалғасы. Фольклордағы

«Қаз-қаз, балам, қаз,

балам, Қадам бассаң мәз болам» деп келетін өлең жолдарын ақын:

Қаз-қаз, балам, қаз, балам,

Қадамыңды жаз, балам.

Тұсауыңды кесіп мен,

Алға бассаң, мәз болам [8, 125], – деп толықтырады. Кез-келген тұсаукесер туралы өлеңдерде балалардың әр қадамына үміт арту басым. Көне жанрдың бірі – бата-тілек болса, ақынның «Ақ бата», «Таудай бол!» өлеңі – осы қатарды толықтыратын туынды. Кішкентай баланы біреудің ала жібін аттамауға, ақпейіл, арлы болуға шақыратын өлеңнен ақынның ақ тілегі байқалады.

Балаларға арналған көне жанрдың бірі – санамақ. Бүлдіршінге бес саусақты таныстыру фольклордан жалғасып келе жатыр. Осы қалыптасқан дәстүрді ақындар жаңашылдықпен жалғастыруда. Әр саусақтың өз аты бар. Бас бармақ, балаң үйрек, ортан терек, шылдыр шүмек, кішкентай бөбек деп аталтын бес саусақ туралы санамақтың түрлері көп. Санамақ жөнінде Ә.Табылдиев: «Санамақтарды халық, негізінен, жас балаға сан үйрету мақсатымен шығарған. Санамақтар әрі сан үйретеді, әрі дүние танытады, әрі баланың қисынды ойлауы мен математикалық ойлау қабілетін дамытады. Санамақтардың түрлері көп, оның үстіне жаңадан қосыла береді», – деген болатын. К.Құныпияұлы «Санамақ» өлеңінде әр саусақты өз ерекшелігімен сипаттауға ден қойған:

Бас бармағың – бас саусақ,

Барлығына сақ саусақ.

Қаламайды ол еріншек,

Болғаныңды ақсаусақ [8, 93].

Н.Қалқа фольклордан жалғасып келе жатқан бес саусақ туралы өлеңін басқаша құрған. Ақын «Бас бармағың – ата-анаң», «Балаң үйрек – бауырың», «Ортан терек – нағашың», «Аты жоқ саусақ – достарың», «Кіші бөбек – білімің» деп өзіне жақын туыстармен, достармен түсіндіреді. «Бес саусағың – бақытың, Сонда, балам, бар құтың. Бес саусағың біріксе, текке кетпес уақытың» деген жолдардан бес саусақ біріксе талай биіктерді бағындыруға болатынын түсінеді.

Балалар әдебиетінде фольклордан жалғасып келе жатқан көне жанрдың бірі – жұмбақтар. Балалар ақындарының ішінде Қ.Елемес, С.Хасан, А.Тілеген, балаларға таныс заттардың ерекшелігін айта отырып жұмбақтайды. Мәселен, тісті екі ақын екі түрлі жұмбақтайды.

Қ.Елемес: Тілді қоршап түзілген,

Аппақ маржан тізілген [8, 109].

(Тіс)

С.Хасан: Отыз батыр қырағы,

Ауызыңда тұрады [8, 264].

(Тіс)

Бала ұғымына жақын, өздері күнде көріп жүрген таныс заттарды жұмбақтау арқылы оларды ойлануға, ой тапқырлығына жетелейді. Бұл қатарды ақынның жануарлар, құстар, көкөніс туралы жұмбақтары толықтырады. Ақын А.Тілеген Қазақстанның Түркістан, Семей, Алматы, Тараз, Жаңаөзен, Нұр-Сұлтан, Атырау, Орал, Павлодар, Арқалық, Байқоңыр, Ұлытау қалаларын «Жұмбақ қалалар» деп, әр қаланы бір шумақ өлеңмен жұмбақтаған. Мұнда әр қаланың басты ерекшелігі аталып көрсетілгендіктен, оларды табу балаларға қиындық келтірмейді.

Балалар поэзиясында дәсүрлі түрде жалғасып келе жатқан көне жанрдың бірі – айтыс. Ауыз әдебиетінде жан-жануарлардың, жеміс-жидектердің өзара айтысы талай шығармаларға арқау болған. Осы қатарды С.Қалиевтің «Жеміс-жидектердің айтысы» толықтырады. Айтысқа апорт, жүзім, өрік, қарақат, бүлдірген, таңқурай, алмұрт, шие сияқты жеміс-жидектер қатысады да, өздерінің ерекшелігін, адам баласына берер пайдасын айтып өзара бәсекеге түседі. Айтыстың шарты бойынша бір кейіпкер жеңу керек болса, мұнда бал татитын жеміс-жидектердің бәрі де жоғары бағаға ие болады. А.Тілегеннің «Инстаграм – Тик-Ток» айтысы бүгінгі заманауи әлеуметтік желілерге құрылған. Осы мәтін бойынша тәрбие сағатында ұл мен қыз екеуі айтысуына болады. Ол жөнінде автор «Айтысқа ұл мен қыз шыққан тиімді. Ұлдың үстінде инстаграмның суреті, ал қыздың үстіне тик-токтың суреті жабыстырылады. Домбыраны бір шертіп қойып, айтыса беруге болады», – дейді (Антология, 2021: 299). Өз жетістіктерін айтып мақтанған екі кейіпкер, сөз соңында балалардың бос уақыттарын тик-ток пен инстаграмға жұмсамауын сұрап, білім-ғылым алуға үндейді.

Инстаграм: Жеңді жөндеп түрелік,
Білімсіз жан – тірі өлік.
Енді ғылым-білімді,
Насихаттап жүрелік!

Тик-Ток: Қосыламын онына,
Түсем және жолыңа.
Түсірмейік баланы,
Алдамшының торына! [8, 301]

Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы жаңашылдық ақындардың метаграммалар, ойын-өлеңдер, диалог-өлеңдер, этнографиялық өлеңдерінен көрінеді. Ақындардың шығармаларынан кездесетін келесі жанр – ойын-өлеңдер. А.Естеновтің «Түстер жайлы жарыс» өлеңінде бес бала қызыл, сары, жасыл, ақ, көк түстерді бөліп алып, сол түстермен таныстырады. Балалар ойын-өлеңді жатқа айтып, өз түстерінің ерекшелігін көрсетеді.

Балалар ақыны Б.Қошым-Ноғайдың «Жеті септік» өлеңі бастауыш сынып оқушыларының білімін толықтыруға қызмет етеді. Қазақ тілі сабағынан атау, ілік, барыс, табыс, шығыс, көмектес септіктер туралы мағлұмат алған бала осы өлең арқылы білімін жетілдіріп шындайды. Әр септіктің қандай сұрақтарға жауап беретінін төмендегіше түсіндіреді:

Атау жауап береді
«Кім? Не?» деген сұраққа.
«Кімнің? Ненің?» дерегін
Іледі Ілік құлаққа [8, 17].

Ақын поэзиясынан үлкен орын алатын келесі өлеңдер – метаграммалар. Метаграммаларда алынған сөздің жалғыз дыбысын өзге дыбыстармен алмастыру арқылы бірнеше жаңа атаулар жасаған. Метаграммаларда бір дыбысты жасыру арқылы екі-үш жұмбақты шешуге болады.

Араласқан түстерді
Анықтайтын сын есім.
Бір «Қ» әрпін үсте енді,
Шаһар болмақ, Білесің.
«Қ»-ның қоссаң ал бірін,

Қолына ұста алады.

Шаһарда үйдің барлығын

Соныменен салады [8, 24].

(Ала – қала – қалақ)

Метаграммаларды тақырыбына қарай отбасына, кәсіпке, мамандыққа, шаруашылыққа арналған түрлерге бөлуге болады. Ақынның жасырып отырғаны – түс пен деректі зат. Осы сияқты «Т» дыбысын жасыру арқылы «тұзақ – ұзақ», «Қ» дыбысына құрылған «қармақ – қарма» метаграммалары бар.

Балаларға арналған шығармалардан үлкен орын алатын – жыл мезгілдері туралы өлеңдер. Ж.Шәкенұлы төрт шумақтан тұратын «Төрт маусым» өлеңінде көктем, жаз, күз, қыс маусымдарына тоқталса, «Мезгілдер» өлеңінде он екі айға сипаттама беріп, әр айдың өз ерекшелігін көрсетеді. Б.Айтмұқаева «Сәуір» өлеңінде «Келдің бе, Сәуір сұлуым – Аққудың көгілдіріндей» деп көктемнің жер дүниені құлпыртқан сәуір айын аққудың көгілдіріне теңейді. С.Намазшамова «Көктем», «Көктемнің сыйы» өлеңдерінде тіршіліктің құлпырып жандануын көктеммен байланыстырады. «Құстар ғажап ән шырқаса, Сол болады көктем әні» деген жолдардан тіршілік иелерінің бәрі де көктем келгенде керемет күйге бөленетіні байқалады. Жыл мезгілдерімен бірге жыл басы әз-Наурыз туралы өлеңдер де жетерлік. Ш.Жұбатованың «Наурыз мейрамы», Қ.Елеместің «Наурыз», Қ.Адистің «Наурыз тойы», С.Намазшамованың «Наурызкөже», «Наурыз төлі» өлеңдерінде Самарқанның көк тасы еріп, күн мен түн теңелетін, жуанның жіңішкеріп, жіңішкенің үзілетін Наурыз мейрамының мәнмаңызы жан-жақты ашылған.

Балалар поэзиясынан көзге түсетін келесі өлеңдер – Абай поэзиясының интерпретациялануы. Қазақ ақындарының көпшілігі балаларға арналған шығармаларында Абайдың «Ғылым таппай мақтанба» өлеңін жаңаша интерпретациялайды. Қ.Шағыр «Абай сөзі – анық сөз» өлеңінде ақын айтқан бес асыл мен бес дұшпанды өзінше талдайды. Өсек айтушыларды «Ғайбат айтып біреуге, Жаппа босқа жалаңды!» деп сынаса, өтірік, мақтаншақ, еріншек, мал шашпақтың адам баласына тигізер зиянын тілге тиек етеді.

Е.Жеңісұлының «Мен кішкентай баламын» өлеңінде «Мен кішкентай баламын, айтқан тілді аламын» деп басталатын «Кішкентай бала» өлеңі интерпретацияланған [7]. Ақын өлеңді планшет, You-Tube, майнкрафт, смартфон сияқты әлеуметтік желімен, электронды техникалармен жаңартқан:

Мен кішкентай баламын,

Бала емеспін – данамын.

Планшет берсе қолыма,

Жыламай үйде қаламын.

Шкафтарды ашпаймын,

Киімдерді шашпаймын.

Кіріп алып You-Tube-ке,

Қызық ойын бастаймын [8, 171].

Қазіргі ақпараттық заманның балалары – ақын айтқандай, әлеуметтік желіден шықпайтын, қолынан смартфон түспейтіндер. Осы тұрғыдан келгенде, бұл – шынайы өмірдің боямасыз көшірмесі.

А) Фольклорлық символиканың қолдануы

Балалар қазақ әдебиетінде символизм қарапайым бейнелер арқылы терең мәдени және эмоционалдық мағыналарды білдіруге мүмкіндік беретін маңызды рөл атқарады. Қазақ фольклорында кездесетін символикалар көбінесе табиғатпен, жануарлармен байланысты. Төменде ең көп таралған символикалар мен олардың мағыналары берілген:

Табиғат суреттері

- Ағаш: өмірді, өсуді және ұрпақтар сабақтастығын білдіреді. Қазақ мәдениетінде ағаш асыл тұқымды және отбасылық құндылықтармен байланысты, тұрақтылық пен ата-бабалармен байланыстың метафорасы ретінде қызмет етеді.

- Таулар: күш пен қорғауды білдіреді. Таулар көбінесе тұрақтылық пен рухани өрлеудің символы ретінде әрекет етеді.

- Дала: жанның еркіндігі мен кеңдігін бейнелейді, сонымен қатар көптеген әңгімелер мен аңыздардың орны болып табылады, халықтың дәстүрлі тіршілік ету ортасымен байланысын көрсетеді.

2. Жануарлардың суреттері

- Қасқыр: қазақ фольклорында қасқыр бір уақытта күш, батылдық пен даналықты бейнелейді. Ол сондай-ақ дала рухымен және тайпаны қорғаумен байланысты..

- Түйе: төзімділіктің символы, қазақ әдебиетіндегі түйе көбінесе еңбекқорлық пен адалдықты білдіреді. Бұл жануар дәстүрлі көшпелі өмір салтын көрсетеді.

- Бүркіт: мақтанышпен, еркіндікпен және рухтың биіктігімен байланысты. Бүркіт-бұл ұлттық символ ғана емес, сонымен бірге күш пен тәуелсіздіктің бейнесі.

3. Ұлттық символикалар

- Киіз үй: үйдің, отбасының және жайлылықтың символы, сондай-ақ қазақ халқының көшпелі дәстүрлерін ерекше атап көрсетеді. Киіз үй-қонақжайлылық пен бірліктің символы.

- Домбыра: мәдениет пен тарихпен байланысты бейнелейтін дәстүрлі музыкалық аспап. Ол көбінесе ата-баба дауысы мен есте сақтау қабілетінің метафорасы ретінде қолданылады.

Бұл символикалар балаларға қазақ халқының мәдени тамыры мен дүниетанымын жақсы түсінуге көмектеседі. Оларды әдебиетте қолдану әңгімелерді қызықты етіп қана қоймайды, сонымен қатар символдық ойлауды дамытуға және ұлттық бірегейлікті нығайтуға ықпал етеді. Символизм арқылы фольклор маңызды сабақтар мен құндылықтарды жеткізеді. Фольклорлық символизм-өткенді бүгінмен байланыстыратын мәдениеттің ажырамас бөлігі.

Фольклорлық символикалар балаларға эмоционалдық дамуға көмектеседі. Психоллингвистикалық жағынан алатын болсақмысалы, ертегі кейіпкерлері Жалмауыз кемпір немесе Жезтырнақ қорқыныш, қызығушылық және де жанашырлық тудырады, балалардың эмпатиясы мен эмоционалды күйлерді тану қабілетін дамытуға ықпал етеді. Құбыжық, ақылды ақсақал сияқты кейіпкерлер когнитивті дамуды қолдайды, шығармашылық ойлауды және жақсылық пен жамандықтың, батылдық пен айлакерліктің негізгі ұғымдарын түсінуді ынталандырады.

Символизмнің маңыздылығы және оның дәстүрлі қазақ фольклорындағы рөлін бірнеше аспектіде көре аламыз. Олар:

1. Білім мен дәстүрлерді беру

Фольклордағы символикалар білім, тарих және моральдық көзқарастар берілетін "Тірі кітаптар" рөлін атқарады. Мысалы, жануарлар мен табиғи объектілердің бейнелері көбінесе балалар мен ересектерге мораль, этика және практикалық даналық негіздерін үйретуге көмектесетін өмірлік жағдайлардың метафорасы ретінде қызмет етеді. Мұндай символикалары бар әңгімелер батылдық, достық, адалдық және басқа да ізгіліктер туралы маңызды сабақтарды қамтиды.

2. Табиғатпен және көшпелі мәдениетпен байланыс

Қазақ халқы дәстүрлі түрде табиғатпен тығыз байланысты болды және бұл байланыс фольклорда көптеген символдар арқылы көрініс тапты. Дала, таулар, өзендер, жануарлар мен өсімдіктер қоршаған ортаның бір бөлігі ғана емес, олар терең символдық мағынаға ие. Мұндай символизм табиғатқа құрметпен қарауды және оның адам өміріндегі рөлін түсінуді баса көрсетеді.

3. Мәдени бірегейлікті қалыптастыру

Символдар мәдениеттің ерекше қасиеттерін сақтауға көмектеседі және ұрпақтар арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етеді. Мысалы, даналық пен күшті бейнелейтін қасқыр және бостандық пен тәуелсіздікті бейнелейтін бүркіт эпостар мен аңыздарда қорғаушылар мен бағыттаушылардың бейнесі ретінде жиі қолданылған. Мұндай символдар

қазақтарға олардың тамыры, көшпелі дәстүрлері мен бостандыққа деген ұмтылысын еске салады.

4. Салттық және рухани рөл

Дәстүрлі қазақ фольклорында да символдардың рухани мәні бар және салт-дәстүрлерде қолданылады. Мысалы, Ай мен жұлдыздар жоғары күштермен байланысты бейнелейді және дұғалар мен болжамдарда қолданылады. Киіз үй, үйдің символы, жай ғана тұрғын үй емес, ғаламның орталығы және отбасылық жайлылық пен әл-ауқаттың символы.

5. Ертегілер мен эпостар символиканы сақтаушы ретінде

«Қобыланды-батыр» немесе «Алпамыс-батыр» сияқты қазақ ертегілері мен эпостарында символизм тек қызықты оқиғаларды ғана емес, сонымен қатар терең мәдени мағынаны білдіретін көп қабатты әңгімелер жасау үшін қолданылады. Бұл шығармалар ұлттық мақтанышты нығайтады және есте қаларлық бейнелер арқылы маңызды өмірлік принциптерді түсінуге ықпал етеді.

Осылайша, қазақ фольклорындағы символдар тек көркемдік құрал ғана емес. Бұл ұлттық құндылықтарды сақтау, өскелең ұрпақты тәрбиелеу және мәдени тамырлармен байланыста болу үшін маңызды құрал болып табылады. Символдар негізгі шындықтарды жеткізеді және мәдени бірегейлікті сақтау мен нығайтуға ықпал ете отырып, тарих пен дәстүрді құрметтеуге үйретеді.

6. Психоллингвистикалық әсерлер

Фольклорлық символика балалардың психологиялық дамуында маңызды рөл атқарады, олардың танымдық процестеріне, қиялына және эмоционалды қабылдауына жан-жақты әсер етеді. Символдардың бала дамуының әртүрлі аспектілеріне қалай әсер ететінін қарастырсақ, фольклорлық символика ақыл-ой белсенділігін арттыруға және ассоциативті ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді. Ағаш, қасқыр немесе ай сияқты бейнелер балаларға жаңа білімді бұрыннан таныс ұғымдармен байланыстыруға көмектеседі, бұл олардың жалпылау және талдау қабілетін жақсартады. Сонымен қатар, тілдік дағдыларды дамытады: фольклорлық мәтіндерде қолданылатын символикалар сөздік қорының кеңеюіне ықпал етеді және балаларға метафоралық тілді жақсы түсінуге көмектеседі, бұл олардың лингвистикалық қабілеттерін байытады. Фольклорлық символизмнің метафоралық сипаты күрделі ұғымдарды есте сақтауға және түсінуге ықпал етеді.

Зәуре Төреханның «Әмина Тұранның көшпенділер еліне саяхаты» кітабында сюжетті күшейтетін және балалардың эмоционалды және танымдық дамуына ықпал ететін фольклорлық символиканың бай элементтері қолданылады. Негізгі белгілерді және олардың психоллингвистикалық мағынасын қарастыра кетсек, ең бірінші фольклорлық символикаға мысал ретінде Бәйтеректі алуға болады. Бәйтерек қазақ мәдениетінде өмір мен әлемдер арасындағы байланысты бейнелейтін әлемдік ағашты бейнелейді. Шығармада бұл сурет ұлттық дәстүрлердің тереңдігі мен рухани негізін көрсетеді. Бәйтерек бейнесі балаларда тұрақтылық пен рухани үйлесімділік сезімін қалыптастыруға ықпал ете отырып, ата-бабалардың табиғаты мен мәдениетімен байланыстың маңыздылығы туралы идеяны дамытады. Сонымен қатар Дәу (алыптар) дәстүрлі түрде күш пен қауіппен байланысты. Кітапта олар басқа әлемнің жаратылыстары ретінде бейнеленген, бұл сюжетке ғылыми фантастика элементін береді және фольклорлық бейненің жаңа интерпретациясын жасайды. Алыптар балаларға қорқыныш пен қиын жағдайларды жеңудің маңыздылығын түсінуге көмектеседі. Бұл кейіпкерлер батылдық сезімін дамытады, қақтығыстарды талдауға және шешімдерді іздеуге үйретеді. Мыстан-кемпір - қазақ ертегілеріндегі сиқыршының бейнесі кулық пен зұлымдықты бейнелейді. Кітапта бұл кейіпкер драманы қосады және қауіп атмосферасын жасайды. Бұл бейне балаларға жағымсыз эмоцияларды тануға және түсінуге көмектеседі және жақсылық пен жамандықты ажырата білуге үйретеді. Ол сыни ойлауды және кейіпкерлердің іс-әрекеттерін бағалау қабілетін дамытады. Сиқырлы заттар (айна, алтын жіп, алтын ине) фольклорлық әлемнің маңызды бөлігі болып табылады және сиқырлы күш пен мүмкіндікті бейнелейді. Кітапта бұл артефактілер кейіпкерге қиындықтарды жеңуге және

жаңа шындықтарды ашуға көмектеседі. Сиқырлы заттарды қолдану балаларда дерексіз ойлау мен символизмді түсінуді дамытады. Олар пәндерді олардың практикалық қолданылуын ғана емес, жасырын мағынасын да көруді үйренеді.

Зәуре Төреханның «Әмина Тұранның көшпенділер еліне саяхаты» кітабы ұлттық құндылықтарды жеткізу және жас ұрпақты тәрбиелеу үшін қазіргі балалар әдебиетінде фольклорлық символиканы қалай қолдануға болатынын көрсетеді. Бұл бейнелер әңгімелеу тілін байытады, қиялдың дамуын ынталандырады және балаларға мәдени тамырлар мен маңызды өмірлік сабақтарды жақсы түсінуге көмектеседі.

Фольклорлық символика балаларға айтарлықтай психологиялық әсер етеді, олардың танымдық қабілеттерін дамытады, қиялын ынталандырады және эмоционалды қабылдауды қалыптастырады. Олар балаларға айналадағы әлемді түсінуге ғана емес, сонымен бірге мәдени дәстүрге енген бай бейнелер мен архетиптер арқылы онымен мағыналы қарым-қатынасты бастауға көмектесу арқылы оқу процесін қызықты әрі тереңдетеді.

Балалардың фольклорлық элементтер мен символдық бейнелерді қабылдауы олардың жасына және когнитивті даму деңгейіне байланысты. Кіші және орта жастағы балалар символизмді әр түрлі қабылдайды және түсіндіреді, бұл олардың ойлау, қиял және эмоционалды жетілу ерекшеліктерімен байланысты. Кішкентай балалар көбінесе символдарды сөзбе-сөз қабылдайды. Мысалы, олар үшін ертегідегі қасқыр-бұл күш немесе қауіп метафорасы емес, нақты жыртқыш. Символдар күрделі жасырын мағыналармен емес, көрнекі және эмоционалды экспрессивтілігімен балалардың назарын аударады. Символдық бейнелер күшті эмоционалды реакцияларды тудырады. Бұл жастағы балалар кейіпкерлер үшін оңай алаңдайды және олармен байланысады. Мысалы, айды немесе күнді достар немесе сиқырлы тіршілік иелері ретінде қабылдауға болады. Балалар бейнелерді қарапайым ұғымдармен байланыстыра бастайды: ағаш-құстар тұратын жер, ал қасқыр — сақ болу керек қорқынышты тіршілік иесі. Бұл бірлестіктер балаларға достық пен қауіп-қатерден сақтану сияқты негізгі құндылықтарды біртіндеп сіңіруге көмектеседі.

Фольклорлық элементтерді қабылдаудың жас ерекшеліктері символдарды түсіну тереңдігіне әсер етеді. Кішкентай балалар оларды жарқын және нақты бейнелердің объективі арқылы қабылдайды, ал орта жастағы балалар символдық мағыналарды көре алады және оларды тарих контекстінде түсіндіре алады. Фольклорлық символизм балаларға қоршаған әлемді жақсы түсінуге және онымен қарым-қатынас жасауға көмектесу арқылы қиялдың, эмоционалды сезімталдықтың және танымдық қабілеттердің дамуына ықпал етеді.

Қорытынды. Жоғарыда аталған балалар ақындары шығармаларында өмір сабақтарын жас ұрпаққа үлгі етіп, қоғам өмірінің шындығын көркем бейнелеген. Ақындар жас ұрпақтың бойына ізгілік дәнін себуде фольклордан жалғасып келе жатқан бесік жыры, тұсау кесер, санамақ, жаңылтпаш, жұмбақ, бата-тілек, айтыс жанрларын қоғам өміріне сай түрлендірген. Сан ғасырлар бойы атадан-балаға ауызша жеткен жанрларды бүгінгі заман талабына сай пайдалану – қазақ әдебиетіндегі дәстүр ұласуы. Қазіргі балалар әдебиетіндегі мазмұн мен түр жаңалығы метаграмма, интерпретацияланған өлең, ойын-өлең, диалог-өлеңдерден көрінсе, халықтың өмір тәжірибесін суреттеп, көркем бейнелей білген туындылар жаңа дәуір әдебиетінің өркендеп-өскенінің көрсеткіші.

Қазіргі балалар әдебиетінде фольклорлық символизмді қолдану балалардың танымдық, эмоционалдық және тілдік дағдыларын дамытуда маңызды рөл атқарады. Халықтық дәстүрлер мен мифологиядан бастау алатын бұл бейнелер баяндауды қызықты әрі түсінікті етіп қана қоймайды, сонымен қатар мәдени құндылықтар мен нормаларды жеткізудің маңызды құралы болып табылады. Фольклорлық символизмнің психолінгвистикалық аспектілері мұндай элементтердің ассоциативті ойлауды, қиялды және абстрактілі қабылдау қабілетін дамытуға қалай ықпал ететінін көрсетеді.

Балалар шығармаларында қолданылатын символдар балаларға негізгі өмірлік принциптерді түсінуге және қабылдауға көмектеседі, олардың сөздік қорын кеңейтеді және бейнелі ойлауды

дамытады. Қазіргі авторлар фольклорлық элементтерді өз шығармаларына біріктіре отырып, мәдени дәстүрлердің сабақтастығын сақтайды және балалардың ата-баба мұрасына деген қызығушылығын сақтайды.

Осылайша, фольклорлық символизм қазіргі балалар әдебиетінің ажырамас бөлігі болып қала береді, балалардың қабылдауын байытады және оларға дәстүр мен тарих объективі арқылы әлемді жақсы түсінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасқабасов С. Жаназық: Әр жылғы зерттеулер. – Астана: Аударма, 2002. – 584 б.
2. Қазақ әдебиеті. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: Аруна Ltd, 2010.
3. Ахметов Ш. Қазақ балалар әдебиеті: Жоғары оқу орындары мен пед. училищелердің студ. арналған оқу құралы. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 1974. – 176 б.
4. Орда Г. Қазіргі қазақ балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер // Керуен, 2021, № 4, 39-51 бб.
5. Антонина П. Б. История русской детской литературы. – М.: Гос. учеб.-педагог. изд-во, 1948.
6. Хеллман Б. Сказка и быль: История русской детской литературы. / Авториз. пер. с английского О. Бухиной. – М.: Новое литературное обозрение, 2016. – 560 с.
7. Кішкентай бала // <https://www.zharar.com/kz/takpak/11031-kishkentay.html>.
8. Қазақ поэзиясының антологиясы (балаларға арналған өлеңдер жинағы) – Алматы: Атамұра, 2021. – 320 б.
9. Аймұхамбет Ж., Миразова М., Алимбаев А. Әпсаналардағы «Қасиетті су» туралы мотивтердің поэтологиясы // Еуразия гуманитарлық институты Хабаршысы, No 3/2022. – 113-123 б.
10. Абдрахманов А. Фольклорные мотивы в современной детской литературе Казахстана // Журнал казахского языка и культуры, № 2/2021. – С. 45–52.
11. Жұмалиев Қ. Роль традиционных образов в казахской литературе // Әдебиет және мәдениет, № 5/2019. – С. 102–110.
12. Шалабай Б., Исакова Г.Ж. Көркем мәтіндегі автор модальдылығы, автор бейнесі және тілдік тұлға категориялары // Bulletin of Shokan Ualikhanov Kokshetau University. Philological Series, 2023. – 120 б.
13. Ахмер Б.Е., Аймұхамбет Ж.Ә, Мирзахметов А.А. Көркем мәтін құрылымындағы детальдің қызметі // Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series, 2024. – 320 б.
14. Ауырова Г.К., Тілеш К.Е. The Phenomenon of Style: Linguistics and Poetics // Bulletin of the Karaganda University. Philology series, 2022. DOI: <https://doi.org/10.31489/2022ph3/78-83>– 339 б.
15. Әзібаева Б.У. Семантика и функции образа Нар/Бактриан в древней мифологии, казахском фольклоре и литературе // Керуен, 2023, 2 (79), 17-28, <https://doi.org/10.53871/2078-8134>
16. Кенджакулова А.Б., Әлжанов Г.М. Қазіргі қазақ станокты графикасындағы фольклорлық мотивтер // Керуен, 2022, № 3 (76). – 185-303 бб.
17. Ахмер Б.Е., Аймұхамбет Ж.Ә. Символдың мәтін түзіліміндегі қызметі // Керуен, 2023, 3 (80), 52-62 бб.
18. Хуатбекұлы Е. Балаларға арналған шығармаларда шындықты бейнелеу (Б.Әділ шығармаларының негізінде) // Керуен, 2022, 3 (76), 137-149 бб.

References:

1. Kaskabasov S. (2002). *Zhanazyk: Ar zhylyg zertteyler* [Spiritual nourishment: Research of various years]. Astana: Audarma.
2. Kazak adebieti. (2010). *Entsiklopediyalyk anyktamalyk* [Kazakh literature. Encyclopedic reference]. Almaty: Aruna Ltd. ISBN 9965-26-096-6
3. Ahmetov Sh. (1974). *Kazak balalar adebieti* [Kazakh children's literature]. Almaty: Mektep baspasy.
4. Orda G. (2021). *Kazirgi kazak balalar poeziyasyndagy korkemdik izdenister* [Artistic explorations in contemporary Kazakh children's poetry]. *Keruen*, 73(4), 4-03.
5. Antonina P. B. (1948). *Istoriya russkoy detskoy literatury* [History of Russian children's literature]. Moscow: Gosudarstvennoe uchebno-pedagogicheskoe izdatelstvo.
6. Hellman B. (2016). *Skazka i byl: Istoriya russkoy detskoy literatury* [Fairy tale and reality: History of Russian children's literature] (Trans. O. Bukhina). Moscow: Novoe literaturnoe obozrenie.
7. *Kishkentai bala* [The little child]. Retrieved from <https://www.zharar.com/kz/takpak/11031-kishkentay.html>
8. *Kazak poeziyasy antologiyasy*. (2021). *Balalarga arналган olender zhinagy* [Anthology of Kazakh poetry (A collection of poems for children)]. Almaty: Atamura.
9. Aimukhamet Zh., Mirazova M., Alimbaev A. (2022). *Apsanalardagy "Kasietti su" turaly motivterdin poetologiyasy* [Poetics of "Sacred water" motifs in legends]. *Eurasia Humanities Institute Bulletin*, 3, 113-123.
10. Abdrakhmanov A. (2021). *Folklornye motivy v sovremennoy detskoy literature Kazakhstana* [Folklore motifs in modern Kazakh children's literature]. *Journal of Kazakh Language and Culture*, 2, 45-52.
11. Zhumaliev K. (2019). *Rol traditsionnykh obrazov v kazakhskoy literature* [The role of traditional images in Kazakh literature]. *Adebiet zhane Madeniet*, 5, 102-110.
12. Shalabai B., Iskakova G. Zh. (2023). *Korkem metindegi avtor modal'dylygy, avtor beinesi zhane tilik tulga kategoriyalary* [Author modality, author's image, and linguistic personality in the artistic text]. *Bulletin of Shokan Ualikhanov Kokshetau University. Philological Series*.
13. Akhmer B.E., Aimukhamet Zh.A., Mirzakhmetov A.A. (2024). *Korkem metin kurylimyndagy detal'din kyzmeti* [The role of details in the structure of the literary text]. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series*.
14. Ayupova G.K., Tilesheva K.E. (2022). *The phenomenon of style: Linguistics and poetics*. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*. <https://doi.org/10.31489/2022ph3/78-83>
15. Azibaeva B.U. (2023). *Semantika i funktsii obraza Nar/Baktrian v drevney mifologii, kazakhskom folklоре i literature* [Semantics and functions of the image of Nar/Bactrian in ancient mythology, Kazakh folklore, and literature]. *Keruen*. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-01>
16. Kendzhakulova A.B., Alzhanov G.M. (2022). *Kazirgi Kazakstandyk oktygrafikasyndagy folklorlyk motivter* [Folklore motifs in modern Kazakh orthography]. *Keruen*, 3 № (76), 285-303.
17. Akhmer B.E., Aimukhamet Zh. A. (2023). *Simvoldyn metin tuzilimdegi kyzmeti* [The function of symbols in text construction]. *Keruen*, 80 (3).
18. Khuatbekuly E. (2022). *Balalarga arналган shygarmalarda shyndyky beineley* [Depiction of reality in children's works (Based on B. Adil's works)]. *Keruen*, 3 (76), 137-145.

Тлеубекова Б.Т.

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

e-mail: biko.1972@mail.ru

КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МӘСЕЛЕ

Аңдатпа

Мақалада Дулат Исабеков шығармашылығындағы әлеуметтік мәселелер жан-жақты қарастырылады. Оның шығармаларындағы негізгі тақырыптар қазақ қоғамының әртүрлі топтарындағы проблемалар, әлеуметтік теңсіздік, ұлттық бірегейлік, тұлғаның қоғамдағы орны мен рөлі болып табылады. Автор өзінің кейіпкерлері арқылы қоғамдағы әділетсіздікті және адамдар арасындағы қарым-қатынастың күрделілігін шебер көрсетіп, оқырманды ойландырады. Біз Исабековтың шығармаларын талдаймыз және олардың әлеуметтік мәселелерді көтерудегі рөлін, әдебиеттегі қызметін және қазіргі қоғамдағы маңыздылығын қарастырамыз. Романды заманауи зерттеудің маңызды міндеттерінің бірі-роман жанрының ерекш еліктерін тереңірек түсіну және бүгінгі романға тән негізгі сипаттамалардың шығу тегін анықтау. Бұл процесс қазіргі романдардың жанрлық құрылымы мен түрлерін ғана емес, сонымен қатар олардың өзгеруін, жаңаруын және даму жолында қайта жандануын тарихи және шығармашылық тұрғыдан қарастыруды талап етеді.

Түйін сөздер: заман ағымы, бағыт, мінез, дәуір жаңалығы, әлеуметтік теңсіздік

Тлеубекова Б.Т.

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Алматы, Казахстан

e-mail: biko.1972@mail.ru

СОЦИАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИСКУССТВА

Аннотация

В статье всесторонне рассматриваются социальные проблемы в творчестве Дулата Исабекова. В его произведениях основными темами являются проблемы в разных слоях казахского общества, социальное неравенство, национальная идентичность, место и роль личности в обществе. Через своих персонажей автор умело показывает несправедливость в обществе и сложность взаимоотношений между людьми, заставляя читателя задуматься. Мы анализируем произведения Исабекова и рассматриваем их роль в поднятии социальных проблем, их функцию в литературе и их значение в современном обществе. Одной из важнейших задач современного исследования романа является более глубокое понимание особенностей жанра романа и определение происхождения основных характеристик, присущих роману сегодняшнего дня. Этот процесс требует исторического и творческого рассмотрения не только жанровой структуры и типов современных романов, но и их изменений, обновления и возрождения на пути их развития.

Ключевые слова: течение времени, направление, характер, новизна эпохи, социальное неравенство

Tleubekova B.T.
Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan
e-mail: biko.1972@mail.ru

SOCIAL PROBLEM IN WORKS OF ART

Abstract

The article comprehensively examines the social problems in the work of Dulat Isabekov. In his works, the main themes are problems in different strata of Kazakh society, social inequality, national identity, the place and role of the individual in society. Through his characters, the author skillfully shows the injustice in society and the complexity of relationships between people, making the reader think. We analyze the works of Isabekov and consider their role in raising social issues, their function in literature and their importance in modern society. One of the most important tasks of modern novel research is a deeper understanding of the features of the novel genre and determining the origin of the main characteristics inherent in the novel of today. This process requires a historical and creative consideration of not only the genre structure and types of modern novels, but also their changes, renewal and revival along the way of their development.

Keywords: the flow of time, direction, character, novelty of the era, social inequality

Кіріспе. Дулат Исабеков өз шығармаларында қазіргі заманның тыныс-тіршілігі мен адамдардың ұғым түсініктеріндегі өзгерістерді терең зерттейді. Ол жаңа дәуірдің, яғни ХХ ғасырдың екінші жартысы мен қазіргі кезеңнің адамдар психологиясына, мінез-құлқына әсерін баяндай келе, екі түрлі типтік мінез-құлықтың айырмашылығын айқындайды. Бұл айырмашылықтар тек жеке адамның өмірінде ғана емес, қоғамдағы жалпы мәдени өзгерістер мен даму үдерістерінде де байқалады.

Исабековтің шығармаларында заманауи жаңалықтардың адамдар психологиясына тигізетін әсері біркелкі болмайтыны туралы ойы айрықша маңызды. Заман ағымына сәйкес, жаңалықтар мен өзгерістер кеңістікте әртүрлі қабылданады, түрлі жерлерде әртүрлі әсер етеді. Осыдан келіп, техногендік дамудың әсері қала тұрғындарының психологиясында айқын байқалады. Қала адамдарының мінезі мен сезімдерінде заманауи өзгерістер мен жаңа технологиялардың ықпалы күшті болса, ауыл адамдары табиғи түрде анағұрлым аз өзгерістерге ұшырайды. Бұл айырмашылық, әсіресе, олардың темпераменті мен мінезінде айқын көрінеді.

Қалаға қарағанда ауыл адамдарында мінез-құлықтың тұрақтылығы басым, себебі ауылда адамдардың өмірі көбінесе дәстүр мен табиғатпен байланысты. Ауыл тұрғындарының рухани әлемі мен ішкі әлемі табиғи, таза қалпында сақталады. Табиғатқа жақын болу олардың психологиясына ерекше әсер етіп, оларды өмірдің қарапайым құндылықтары мен ұлттық дәстүрлерге бейімдейді. Қала мен ауыл арасындағы осы ерекшеліктер, әрине, мінез-құлық пен адамгершілік сапалардың айырмашылығын да көрсетеді.

Ауыл туралы айтқанда, көптеген адамдар үшін табиғат – ана мен жердің, ата-бабаның белгісі. Елдің көпшілігі ауылды елестеткенде, сол жерде қалыптасқан мінез-құлық пен ұлттық салт-дәстүрлерді ұсынады. Бұл ұлттық белгі ретінде түсініледі. Себебі ауыл өмірі өзара қарым-қатынастардың қалыптасуына, адамдардың бір-біріне деген құрметі мен жауапкершілігіне негізделген. Ал қалада бұл қарым-қатынастар көбінесе механикалық, әлеуметтік жағдайлар мен жеке өмірге негізделеді.

Сонымен бірге, халықтың өміріндегі тарихи өзгерістер көбінесе ауылға енген жаңалықтармен байланысты. Жаңалықтар ауылда қабылданғанда, олар бірден халықтың мәдениеті мен өмір салтына ене бастайды. Бұл өзгерістер ұлттық құндылықтар мен дәстүрлерге әсер етеді. Ауылдағы әрбір жаңалық пен өзгеріс халықтың өміріне, оның рухани

әлеміне, ұлттық болмысына әсер етеді. Бұл процесс ауыл мәдениетіндегі ұлттың дәстүрлі тұрмысын сақтап қалуға мүмкіндік береді.

Әдістер мен материалдар. Дулат Исабековтің шығармашылығында әдебиеттің шағын жанрларының, әсіресе әңгіме мен повестің дамуы ерекше орын алады. Өйткені осы жанрлар қоғам өміріндегі маңызды мәселелерді қарастыруда үлкен рөл атқарған. Бұл жанрлар романға қарағанда, өзіне тән қысқалық пен жинақылыққа ие болғанымен, терең ойлы, адамгершілік құндылықтар мен ұлттық болмыс туралы терең толғаныстарға толы. Әңгіме мен повестің дамуын ғалымдар түрліше түсіндіреді. Бірқатар зерттеушілер бұл жанрлардың дамуының себебін қоғамдағы қарқынды өзгерістер мен адамдардың өміріне терең еніп жатқан жаңалықтармен байланыстырады.

Әңгіме мен повестің өркендеуі көбінесе қоғамның тез өзгеріп жатқан жағдайларына жауап ретінде туындады. Осы шағын жанрлардағы шығармалар халықтың әлеуметтік өміріндегі өзгерістер мен қиындықтарды бейнелеп, өз оқырманын терең ойлануға, өткен тарихқа үңілуге шақырады. Қазіргі кезеңде әңгіме мен повестің өркендеуі қоғамдағы рухани ізденістер мен адамның ішкі әлемін зерттеуге бағытталған шығармалар ретінде көрінеді.

Сонымен, Дулат Исабеков шығармашылығында қалалық және ауылдық өмірдің арасындағы ерекшеліктерді терең талдай отырып, жаңа дәуірдің өзгерістерінің адамдар мінезі мен психологиясына қалай әсер ететінін зерттейді. Бұл шығармалар, әсіресе әңгіме мен повесть жанрлары арқылы, оқырмандарды өз өмірін қайта бағалауға, ұлттық болмысты тереңірек түсінуге шақырады.

«Роман көп жағдайда бүкіл әдебиеттің даму болашағын айқындай алады» [1, 135], - деп М.Бахтин айтқандай, романның адам мен жаратылыс қарым-қатынасын бейнелеуде зор мүмкіндік иеленуі, көркемдік-шығармашылық ізденістерінің сан алуан бағытта тармақтала, тереңдей өрістеуі, әдебиет дүниесінде жетекші жанрға айналуы осы ХІХ ғасырдан басталғаны хақ.

Нәтижелер және талқылау. Адамзаттың тарихи жадында аса күрделілігімен, дүниетанымдық қарама-қайшылықтарының тереңдей тарамдалуымен, қоғамдық-саяси және әлеуметтік-идеологиялық күрес-тартыстарының молдығымен және алуан бағыттылығымен, жалпы адамзаттық проблемаларының үстемелене көбеюімен сақталатын ХХ ғасыр әдебиеттің тарихында да идеологиялық-саяси қайшылықтарымен, соған сәйкес, бірде өзара үндесе, енді бірде бірін бірі түбегейлі жоққа шығаруға ұмтыла дамыған ерекшелігімен қалды. Ғасыр әдебиетіне тән идеологиялық және көркемдік сипаттардың барлығы бұл кезеңде әдебиеттің көшбасшы жанрына айналып үлгерген романда толығымен көрініс тапты.

С.Чуприниннің ойына сүйенсек: «...западное общество круто развернулось в сторону пуританской морали, вернуло приоритет фунда ментальным, то есть традиционным, нравственным ценностям; в почете заново оказалось все то, что и у «нас» и «у них» было принято называть «буржуазными», «мещанскими» добродетелями; любознательность по отношению к разного рода моральной, умственной, поведенческой «экзотике» сменилась устойчивым культом дома, семьи, здорового образа жизни и вообще нормы» [2, 29].

Міне, осылайша ХХ ғасырдың алғашқы ширегінен бастап-ақ мазмұндық-пішіндік жағынан ілгерілеудің жаңа өрістерін іздеп, әр түрлі көркемдік-эстетикалық бағыттарға бой ұрғанымен, бұл жылдардағы батыс романында сыншыл реализм өз тұғырын босата қойған жоқ. Жекелеген көркем эксперименттік элементтер ұшырасса да, бұл жылдардағы шетел романында сыншыл реализмнің жетекші әдіс болғанын Р.Олдингтон, А.Моравиа, Ф.С.Фицджеральд, Э.Хемингуэй, К.Чапек, Ч.Сноу, Г.Грин, Г.Белль, Дж.Стейнбек шығармаларынан айқын көреміз. ХХ ғасырдағы батыс романына жаңа сипаттар дарытқан жазушылардың бірі неміс Т.Манн «Будденброктар», «Сиқырлы тау», «Иосиф және оның бауырлары» т.с.с. шығармалары арқылы роман әлеміне көркем баяндаудың түрлі стильдерін шебер ұштастыру, эпикалық үлгідегі ирония, мифті пайдалану сияқты тосын тәсілдер қосса, романдардан циклсаға туындатқан америкалық У.Фолкнер сюжет өрбітуде символдарды қолдану, трагикомедиялық шегіністер жасау, оқиғаны түрлі қырынан қарастыра суреттеу тәрізді соны

ізденістер жасады. «Патриарх күзі», «Оба кезіндегі махаббат», «Жүз жылдық жалғыздық» секілді романдар тобын туындатқан колумбиялық Г.Гарсиа Маркес әдебиет сыншылары тарапынан «магиялық реализм» деген атау иеленген шындықты тылсым сырлы бояумен бейнелеу тәсілін әкелді.

«Адам болмысы дегенде оның табиғаттан шығу тегі, қоғамдық өмірі және жеке даму туралы мәселелер жиынтығы еске түседі. Бұл мәселелер өмірдің өзі тәрізді әрі көне, әрі жаңа. Ұрпақтар үздіксіз өзгереді, ал әрбір тарихи заман қоғамдық өмірдің мән-мағынасын өз ұғымымен болашаққа жеткізеді. Әр дәуірдің өкілдері мынадай маңызды да, мәңгі сұрақтарға жауап беруге тырысады: адам дегеніміз не? Оның басқа адамдармен және табиғатпен байланысы қандай? Адам не істей алады? Ол не істеуге керек? Не үшін өмір сүреді?» [3, 22].

Адамның болмысы мен жаратылыс сырын терең түсінуге бағытталған және соның негізінде адамның қоғамдағы орнын, адамгершілік мәнін, жалпы адамзаттық құндылықтарды жаңа тұрғыдан көрсетуге ұмтылған Дж.Джойс пен Ф.Кафка шығармалары батыс әдебиетінде жаңа форма мен мазмұндағы модернистік романдардың таралуына үлкен ықпал етті. Бұл авторлардың туындылары ішкі мазмұн мен сыртқы пішін жағынан да ерекше болды. Сонымен қатар, экзистенциализм философиясы, әсіресе Ж.-П. Сартр, А. Камю, Кобо Абэ, Дж. Джонс сияқты жазушылардың шығармалары әдебиетте психологиялық және философиялық жаңа көзқарастарды енгізіп, адам болмысына қатысты терең сұрақтар көтерді. Олардың романдары әдебиетке тың тыныс беріп, шығармашылықтың жаңа мүмкіндіктерін ашты.

Батыс әдебиетінде «жаңа роман» ағымы да маңызды орын алады. Бұл жанрда реализм мен шарттылық, «ой ағысы» әдісі, шындық пен миф, символика мен аңыздардың еркін тоғысуы байқалады. У. Голдингтің «Шыбындар әміршісі», «Шпиль», «Көрінетін қараңғылық», «Қағаз адамдар» сияқты шығармалары, Веркордың «Адамдар ма, хайуандар ма?», «Ыза», «Сильва», «Медуза ұрығы» романдары мен М. Фриштің «Юрг Райнхарт», «Қиын адамдар», «Штиллер», «Гомо Фабер» туындылары жаңа романдардың композициялық құрылымындағы өзгерістерді айқын көрсетеді.

Бұл кезеңде кеңестік кеңістіктегі романдардың дамуында ұлттар әдебиетінің арасында қарым-қатынастар мен шығармашылық тәжірибе алмасулар маңызды рөл атқарды. Әдеби байланыстар арқылы романдардың мазмұндық тереңдігі артты, кейіпкерлердің ішкі әлеміндегі түрлі құбылыстар шынайы және әсерлі түрде бейнеленді. Ұлттар әдебиетінде қол жеткізілген көркемдік жетістіктер романдардың жанрлық әрі мазмұндық дамуына зор ықпал етті. XX ғасырдың 20-80 жылдар аралығында кеңестік кезеңде жарық көрген романдар өзара әсерлесіп, ықпалдасып, жанрлық және мазмұндық тұрғыдан дамыды. Бұл үдеріс ұлттар әдебиетіндегі бірқатар шығармалар арқылы жүзеге асты.

Мысалы, орыс әдебиетінде И. Эренбургтің «Париждің құлауы», «Дауыл», «Тоғызыншы вал» романдары, И. Ильф пен Е. Петровтың «Он екі орындық», «Алтын баспақ» шығармалары белгілі бір кезеңнің рухын бейнеледі. Украин әдебиетіндегі О. Гончардың «Тронка», «Сенің арайың», М. Стельмахтың «Адамның қаны – су емес», «Үлкен әулет» шығармалары өз кезеңінің адамгершілік құндылықтары мен әлеуметтік мәселелерін көтерді. Латыш жазушыларының шығармалары, атап айтқанда В. Лацистің «Қанатсыз құстар», «Балықшының баласы», А. Упиттің «Ғасырлар тоғысында», «Ян Робежниектің оралуы», «Ян Робежниектің өлімі» романдары да сол заманның маңызды әдеби үлгілері болып саналады.

Литван Й. Авижюстің «Жоғалған қан», «Хамелеон бояулары», М. Слуцкистің «Аспан баспалдағы», «Күн батарда», эстон П. Куусбергтің «Бір түн», «Жаңбыр тамшылары» шығармалары, сондай-ақ грузин К. Гамсахурдианың «Дионистің күлкісі», «Айды ұрлау», Н. Думбадзенің «Ақ жалаулар», «Мәңгілік заңы», армян Д. Демирчянның «Варданидтер», «Месроп Маштоц», өзбек Айбектің «Науаи», «Қасиетті қан», тәжік Икрамидің «Бұқараның он екі қақпасы», Ұлықзаданың «Восе», С. Айнидің «Өсімқордың өлімі», «Дохунда», «Құлдар», эзирбайжан Ч. Гусейновтің «Магомед, Мамед, Мамиш...», қырғыз Ш. Айтматовтың «Боранды бекет», «Жанпида» шығармалары да кеңестік кезеңдегі романдардың дамуына ықпал етті.

Сонымен қатар, аталмыш кезеңде қазақ әдебиеті де кеңес әдебиетінің құрамдас бөлігі ретінде өз үлесін қосты. М. Әуезов, С. Мұқанов, Ғ. Мүсірепов, Ғ. Мұстафин, І. Есенберлин, Ә. Нұрпейісов, Т. Ахтанов, Ә. Кекілбаев, М. Мағауин, Р. Тоқтаров, О. Бөкей сияқты қазақ

жазушыларының романдары кеңестік әдебиетке елеулі үлес қосып, ұлттық әдебиет пен жалпы кеңестік әдебиет арасындағы байланыстарды нығайтты.

Аталмыш романдар өз дәуірінің терең көрінісі ғана емес, адамзаттың әртүрлі қоғамдар мен кезеңдердегі тағдырын, тарихын және сонымен қатар рухани әлемін терең зерттей отырып, сол адамзаттың ішкі дүниесіне жан-жақты талдау жасауды мақсат еткен. Ертеректе және XX ғасырдың орта шеніне дейін бұл мәселе шығармашылықтың негізгі тақырыбына айналмағанымен, 60-шы жылдары адамның рухани әлемі ең өзекті мәселеге айналды.

Әсіресе, XX ғасырдың екінші жартысында адамның ішкі әлеміне қатысты сұрақтар алдыңғы қатарға шықты. Бұл кезеңде адам рухының байлығы, жан дүниесінің асқақтығы маңызды философиялық және әдеби тақырыпқа айналды. Сол кезде адамдардың рухани әлемі, оның болмысындағы моральдық таңдау, ойлау қабілеті мен адамгершілігі басты назарда болды. Алайда адамзаттың рухани кемелденуіне деген үміт пен сенімнің ортақ сипаты ретінде сол кездегі тарихи оқиғалар мен қоғамдық ахуалдардың теріс әсері де айқын көрінді.

Адамның рухани әлемі мен оның жанының тазалығы туралы ойлар XX ғасырдағы ауыр кезеңдермен тығыз байланысты. Егер біз өткен ғасырдың басындағы қанды оқиғалар мен аштықты, революция мен азамат соғысын еске алсақ, онда адамның рухани өрескелдігі мен қатігездігі мәселесі айқындала түседі. Адам жасампаз күшке ие бола отырып, қоғамда туындайтын сұмдық оқиғалардың себепшісі де бола алады. Алайда адам болмысы біржақты бола алмайды – оны тек жақсылық немесе жамандық тұрғысынан қарау жеткіліксіз.

XX ғасырдағы аштық, революциялар, азамат соғысы, Екінші дүниежүзілік соғыстың миллиондаған құрбандықтары сынды оқиғаларға адамзат жауапкершілігін артуға болады. Осы оқиғалардың барлығы адамдардың рухани құндылықтарынан, ойлау мен әрекет ету қабілеттерінен туындайтын сұрақтарды қайта қарауға мәжбүр етеді.

Қай кезде де әдебиеттің объектісі – адам. Адам болмысы – күрделі де күрмеулі сырларға, тылсымдарға толы. Сондықтан Л.Н.Толстой: “Әрбір адам – қайталанбайтын комбинация” [4], - дейді. Әдебиеттің өзге жанрлары сияқты, романның да басты міндеті – “қайталанбайтын комбинация” түйіндерін тарқату, түйткілдерін шешу. Дәл осы тұстан келіп, романның ең басты көркемдік міндеті туындайды. Ол – бас қаһарман – Адамды өмірдің өзінен іздеу, оны дүниедегі өзге де жанды-жансыз жаратындылар қатарында ала отырып, оның өзгелерге ұқсамайтын, тіпті өзін өзі қайталамайтын бірегей бейнесін жасау; оны өзінің ғана талайына жазылған тағдырымен, өзіне ғана тиесілі тіршілігімен, өзінің ғана пешенесіне бұйырған пендеуи проблемаларымен көрсете отырып, оның тағдырын Адамзат тағдырымен, тіршілігін Адамзаттың кешелі-бүгінгі өмір тіршілігімен, жеке проблемасын Адамзаттың толғақты проблемаларымен тоғыстыра, тұтастыра бейнелеу, сол арқылы “қайталанбайтын комбинация” күрмеуін өзінше тарқату. Сонда ғана роман көркем әдебиеттегі көсем жанр ретінде өзінің көркемдік парызын ақтай алмақ. Аталмыш талап үдесінен табылуға романның тарихи тәжірибесі де, көркемдік-шығармашылық қоры да, сондай-ақ, адамзаттың арғы-бергі тарихы, бүгінгі ақпараттық ағын сияқты құнарлы да қуатты арналары жеткілікті. Мәселе – қаламгердің шығармашылық шеберлігінде. Шеберлік келіссе, роман – жаңа өріс табуға да, жаңа келбет иемденуге де, іштей түлеп-түрленуге де әркез дайын жанр. Романның жаңашылдыққа бейімділігін роман теориясын зерттеуші И.Скачков та атап көрсетеді: “Ведь романа в чистом виде в литературе не существовала (он всегда был каким-либо: античным, куртуазным и т.д.) и не существует. Только на современном этапе роман имеет не одну модификацию, как прежде, а несколько” [5, 153].

Әдебиеттің тарихи кезеңдерінде роман жанры өзінің мазмұны мен пішіні тұрғысынан үздіксіз дамып, жетілді. Бүгінгі таңда уақыттың дамуымен көкейкестілігін жоғалтқан бұрынғы рыцарлық романдар, барокко романдары, сентиментальды романдар сияқты жанрлар өз дәуірінде танымал болғанымен, қазіргі уақытта олар өткеннің еншісінде қалғанымен, әрқайсысы өз кезеңінде қол жеткізген көркемдік жетістіктері арқылы қазіргі романдардың дамуына әсер етті. Бұл романдардың жетістіктері жаңа заманның романдарында өзгеріп, жаңаша сипатта көрініс табады, әрі бүгінгі әдебиетпен тығыз байланыста өмір сүріп келеді.

Қалай десек те, өзінің бет-бейнесін белгілеп алған кезеңнен бастап, әдебиеттің тарихи дәуірлерінің бәрінде де роман мазмұндық жағынан да, пішін тұрғысынан да ұдайы жетіліп отырды. Бүгінде уақыт ілгерілеуіне байланысты көкейкестілігінен қол үзген бір кездегі

рыцарлық роман, барокко романдары, сентиментальды роман сияқты роман түрлерінің өзі дәуірімен бірге кейінде қалғанымен, олардың әрқайсысы қол жеткізген көркемдік-шығармашылық жетістіктердің жаңаша түрленген сілемдері қазіргі роман бойында бүгінгі жаңалықтармен біте қайнасып, тірлік кешіп келе жатқаны даусыз.

Қорытынды. Қазіргі роман зерттеуінің маңызды міндеттерінің бірі – роман жанрының ерекшеліктерін тереңірек түсініп, бүгінгі күннің романына тән негізгі сипаттардың шығу тегін анықтау. Бұл процесс тек қазіргі романдардың жанрлық құрылымы мен түрлерін ғана емес, олардың даму жолындағы өзгерістерін, жаңаруын және жаңғыруын тарихи және шығармашылық тұрғыдан қарастыруды талап етеді. Сонымен қатар, бұл өзгерістердің нәтижелері мен себептерін зерделеу арқылы бүгінгі әдеби үдерістегі қаламгерлердің шығармашылығындағы жаңа үлгілерді тану қажет. Осы мақсатта романның типологиялық ерекшеліктеріне терең үңілу аса маңызды болып табылады.

Олай болса, «Қазіргі роман жанрының көркемдік жаратылысындағы сипаттарға типологиялық тұрғыдан зер салу қаншалықты қажеттіліктен туындап отыр?» деген сауал төңірегінде ойланар болсақ, соңғы жылдар көлемінде типология мәселесіне баса назар аударып жүрген ғалым М.Хамзиннің: «Біріншіден, бертінге дейін жарық көрген еңбектерде типологиялық талдау мәселесін сөз ете отырып, көркемдік әдіс, әдеби бағыт және идеялық ағымдарға көңіл бөлу назардан тыс қалған сияқты. Көп реттерде кез келген шығарманың социалистік реализмге қаншалықты қатысы бар екендігі ғана сөз болып, салыстыра талдаудың, өзара ұқсас жайттардың түп-тамыры неде жатыр деген проблемаларға тереңірек үңілу ақсап жатқандай әсер қалдырады. ...Сондай-ақ, әдебиеттегі ұлттық характер мәселесінде әр түрлі ұлт өкілдерінің қалай көрінгенін салыстырумен шектелгендік байқалады» [6, 102-103], - деген пікірінің орынды айтылғанын байқаймыз. Шындығында да, типологиялық талдау мәселесінде жоғарыда айтылғандай кемшін тұстар мен шектелушіліктің кездесуі типологиялық зерттеу аясын тарылтып, мән-маңызын тым төмендетіп жіберуге себеп болмақ. Өйткені типологиялық зерттеу мүмкіндігі түрлі халықтар әдебиетінде ұшырасатын ұқсастықтарды санамалай көрсетуден әлдеқайда мол, әлдеқайда кең жатыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бахтин М. *Вопросы литературы и эстетики*. – Москва: Политиздат, 1986. – 262 с.
2. Чупринин С. *Ситуация. Взгляд: Критика. Полемика. Публикация. Вып.3*. - М.: Сов. писатель, 1991. С. 30.
3. Мағауин М. *Зұлымдық шежіресі // Жұлдыз. 1990. №4*.
4. Толстой Л.Н. *О литературе*. – Москва: Гослитиздат, 1955. – 233 с.
5. Скачков И. *Нравственные уроки истории*. – Москва: Сов. писатель, 1984. – 176 с.
6. Жарылғапов. Ж.Ж. *XX ғасыр соңындағы қазақ прозасының идеялық эстетикалық мәселелері. Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2003 ж. – 175 б.*

References:

1. Bakhtin M. (1986). *Voprosy literatury i estetiki [Questions of literature and aesthetics]*. Moscow: Politizdat.
2. Chuprinin S. (1991). *Situatsiya. Vzglyad: Kritika. Polemika. Publikatsiya. Vyp. 3 [The situation. View: Criticism. Polemics. Publication. Issue 3]*. Moscow: Sovetskiy Pisatel.
3. Magauin M. (1990). *Zulymdyq shezhiresi [Chronicle of evil]*. Zhuldyz, (4).
4. Tolstoy L. N. (1955). *O literature [On literature]*. Moscow: Goslitizdat.
5. Skachkov I. (1984). *Nravstvennye uroki istorii [Moral lessons of history]*. Moscow: Sovetskiy Pisatel.
6. Zharylgapov Zh. Zh. (2003). *Khi khasyr songyndagy kazak prozasynyn ideialyk-estetikalik maseleleri [Ideological and aesthetic issues of Kazakh prose at the end of the 20th century]*. Karaganda: Qarmu Baspasy.

**ПЕДАГОГИКА МЕН ӘДІСТЕМЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ
ПРОБЛЕМЫ ПЕДАГОГИКИ И МЕТОДИКИ
PROBLEMS OF PEDAGOGY AND METHODOLOGY**

FTAMP 14.25.09

10.51889/2959-5657.2024.90.4.012

Оспанов Е.Т.^{1*}, Жетписов Е.Ж.²

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

Алматы, Қазақстан

*e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

e-mail: edilzhetpis@gmail.com

**ОРТА МЕКТЕПТЕ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТ
АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ (5-7 СЫНЫП)**

Аңдатпа

Қазіргі заманғы білім беру жүйесінде технологияның рөлі күннен-күнге артып келеді. Жасанды интеллект (ЖИ) сияқты технологиялар білім беру процесіне енгізіліп, оны жетілдірудің тиімді тәсілдерін ұсынуда. Орта мектептің 5-7 сынып оқушылары үшін фольклорлық шығармаларды оқыту барысында жасанды интеллектті қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл мақалада орта мектептің 5-7 сынып оқушыларына арналған фольклорлық шығармаларды жасанды интеллект технологияларын пайдалану арқылы оқыту әдістемесі, фольклорды оқытуда білім беру процесін жетілдіру, оқушылардың танымдық белсенділігін арттыру, олардың зерттеушілік және шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері қарастырылады. Жасанды интеллект арқылы оқушылар ұлттық фольклорлық мұралармен танысып қана қоймай, оларды түрлі платформалар мен құралдар көмегімен жан-жақты зерттей алады. Сонымен қатар мақалада фольклорлық шығармаларды оқытуда жасанды интеллект қолданудың бірнеше әдісі ұсынылады: виртуалды көмекшілерді пайдалану, интерактивті ойындар жасау, мәтінді талдау құралдарын енгізу және фольклорлық деректерді визуализациялау. Бұл әдістер оқушылардың мәтіндермен жұмыс істеу қабілетін арттырып, фольклорлық шығармалардың мағынасын терең түсінуге көмектеседі.

Түйін сөздер: фольклор, жасанды интеллект, оқыту, әдістеме, ұлттық мұра, шығармашылық қабілет

Оспанов Е.Т.^{1*}, Жетписов Е.Ж.²

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая

Алматы, Казахстан

*e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

e-mail: edilzhetpis@gmail.com

**МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ФОЛЬКЛОРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ С
ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ
(5-7 КЛАССЫ)**

Аннотация

В современном образовании роль технологий неуклонно возрастает. Такие технологии, как искусственный интеллект (ИИ), интегрируются в образовательный процесс, предлагая эффективные способы его улучшения. Применение ИИ при обучении фольклорным

произведениям учеников 5-7 классов может повысить их интерес и развить творческие способности. В данной статье рассматривается методика обучения фольклорным произведениям для учащихся 5-7 классов с использованием технологий ИИ, совершенствование процесса обучения фольклору, повышение познавательной активности учащихся, развитие их исследовательских и творческих навыков. С помощью ИИ учащиеся не только знакомятся с национальным фольклорным наследием, но и могут всесторонне его исследовать, используя различные платформы и инструменты. В статье также предложены несколько методов применения ИИ при обучении фольклору: использование виртуальных помощников, создание интерактивных игр, внедрение инструментов анализа текста и визуализация фольклорных данных. Эти методы способствуют развитию навыков работы с текстами у учащихся и помогают глубже понять смысл фольклорных произведений.

Ключевые слова: фольклор, искусственный интеллект, обучение, методика, национальное наследие, творческие способности

Ospanov Y.^{1*}, Zhetpisov Y.²

*^{1,2}Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan*

*e-mail: yedilbay.ospan@gmail.com

e-mail: edilzhetpis@gmail.com

METHODOLOGY FOR TEACHING FOLKLORE WORKS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SECONDARY SCHOOLS (GRADES 5-7)

Abstract

The role of technology in modern education is continuously increasing. Technologies such as Artificial Intelligence (AI) are being integrated into the educational process, providing effective ways to enhance learning. For middle school students in grades 5-7, incorporating AI in teaching folklore can increase student engagement and develop their creative abilities. This article explores a methodology for teaching folklore to 5th-7th grade students using AI technologies, focusing on improving the educational process in folklore instruction, enhancing students' cognitive activity, and fostering their research and creative skills. Through AI, students not only become acquainted with national folklore heritage but can also explore it comprehensively using various platforms and tools. Additionally, the article suggests several methods for applying AI in folklore teaching: using virtual assistants, creating interactive games, introducing text analysis tools, and visualizing folklore data. These methods enhance students' ability to work with texts and help them gain a deeper understanding of the meaning within folklore works.

Keywords: folklore, artificial intelligence, teaching, methodology, national heritage, creative ability

Кіріспе. Халық ауыз әдебиеті – атадан балаға мұра болып келе жатқан көне мұраларымыздың бірі. Ол – халқымыздың рухани құндылықтарының негізі және қазақ ұлтының өзіндік болмысы мен дүниетанымын танытатын құнды мұра. Қазақ ауыз әдебиетінің бір тобына жататын ертегілер мен жыр-дастандарды жасанды интеллект (ЖИ) арқылы оқыту орта мектептің 5-7 сынып оқушылары үшін әдебиетке деген қызығушылықтарын арттырудың жаңа әрі тиімді жолы болып табылады. Себебі бұл кезеңде оқушылардың танымдық қабілеттері қарқынды дамып, тарихи және мәдени мұраларды түсінуге деген қызығушылықтары артады. Олар көркем мәтіндердің сюжеттік құрылымын түсініп, әдеби кейіпкерлердің мінез-құлқын, әрекеттерін сараптауға қабілетті бола бастайды. Сондықтан ЖИ арқылы фольклорлық шығармаларды оқыту оқушылардың халықтық дәстүрге деген қызығушылығын оятып қана қоймай, оларды заманауи технологиялармен таныстырып, оқу

үрдісін жеңілдетуге, тиімділігін арттыруға бағытталады әрі оқушылардың сабаққа деген белсенділігін арттырады.

Қазақ фольклорын талдауға арналған соңғы кезде жарыққа шыққан зерттеулер ұлттық болмыс пен мәдени мұраны сақтаудағы маңыздылығын талдап көрсетеді. Байтұрсынұлының ауыз әдебиетін жіктеудегі алғашқы еңбегі кейінгі кеңестік және қазіргі фольклортану ғылымына үлкен әсер етті, дегенмен жанрлық классификациялардың біразы уақыт өте келе дамып отырды [1]. Кеңес дәуірінде қазақ жазушылары тарихи қиындықтарға қарамастан қазақ болмысының тұрақтылығын көрсететін ұлттық кодтарды өз шығармаларына енгізді [2]. Ағаш культі, атап айтқанда, «бәйтерек» концепциясы қазақ әдебиетінде дәстүрлі дүниетанымдық көзқарас пен ұлттық кодтауды білдіретін орталық элемент болып қала береді [3]. Алаштанушы Х. Досмұхамедов халық әдебиетінің сирек үлгілерін жинап, насихаттауда шешуші рөл атқарды, қазақ мәдениетінің, тарихы мен тілінің сақталуына елеулі үлес қосты [4]. Бұл зерттеулер қазақтың мәдени болмысын түсіну мен сақтаудағы фольклордың маңыздылығын ұжымдық түрде атап көрсетеді.

Қазіргі кезде ЖИ арқылы оқыту әдістемесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған. Интеллект (intelligence) терминінің өзі латынның intellectus – білім, ойлау, адамның ойлау мүмкіндігі деген сөздерінен шыққан. Жасанды интеллект (artificial intelligence) – ЖИ автоматты жүйелердің адам интеллектісінің бөлек бір функцияларын атқаруын айтады. Мысалы, ертерек алынған тәжірибе және сыртқы әсерлерді талдау негізінде тиімді шешімдерді таңдау және қабылдау [5, 8].

Демек, ЖИ көмегімен ертегілер мен дастандарды оқыту оқушыларды күрделі мәтіндерді түсінуге, оларды талдауға, кейіпкерлерге баға беруге үйретеді. Оқу процесінде жасанды интеллекттің қолданылуы мұғалімдерге де үлкен көмек көрсетеді. Оқушылардың жеке қабілеттерін ескере отырып, әртүрлі деңгейдегі тапсырмалар ұсыну мүмкіндігі артады. Мысалы, бір оқушы ертегі мазмұнын талдаумен шектелсе, екіншісі оның көркемдік ерекшеліктеріне назар аудара алады. Сонымен қатар ЖИ технологиялары оқушылардың жауаптарын талдау, қателерін анықтау және олар бойынша кері байланыс беру сияқты жұмыстарды атқару арқылы мұғалімнің уақытын үнемдейді. Сонымен қатар, оқу материалының мазмұнын жетілдіру және оны қызықты әрі интерактивті түрде ұсыну арқылы оқушылардың әдебиетті тереңірек түсінуі мен оны жоғары бағалауы мүмкін болады.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу жұмысының материалы ретінде орта мектептің 5-7 сынып оқушыларына оқуға арналған «Керқұла атты Кендебай» ертегісі, «Аяз би» ертегісі, «Қобыланды батыр» жыры, «Қыз Жібек» лиро-эпостық дастаны мен отандық ғалымдардың зерттеулері негізге алынды. Сонымен қатар ЖИ арқылы оқыту мәселесін қарастырғанда, осы зерттеуге негіз болатын еңбектер ғана пайдаланылды.

Мақаланы жазу барысында зерттеу әдістері ретінде мәтіндік талдау жүргізілді. Себебі Т.К.Шурен және тағы басқа ғалымдар инновациялар мен өнімді зерттеулердегі айтарлықтай өсуді анықтай отырып, ғылыми зерттеулердегі бәсекеге қабілетті тенденцияларды талдау үшін мәтінді өңдеу әдістерін қолданады [6]. Ал А.Қ.Қожахмет пен Г.О.Сыздықова мәтіндерді қабылдауды, түсінуді және түсіндіруді зерттеп, олардың оқушылар үшін маңыздылығын және ғылыми жазудың объективтілігін, логикасын және дәлдігін атап көрсетеді [7]. Сонымен қатар салыстырмалы саралау мен ғылыми жүйелеу тәсілдері қолданылды. Жасалған тұжырымдамалар мен қорытындылар нақты дәлелдермен негізделіп, мысалдармен көрсетілді.

Нәтижелер және талқылау. Фольклорлық шығармалар – халықтың ғасырлар бойы жинақталған тәжірибесін, дүниетанымын, салт-дәстүрі мен рухани мұрасын көрсететін шығармашылық туындылар. Олар көбінесе ауызша таралып, ұрпақтан ұрпаққа жеткізілген. Фольклор қазақ мәдениетінде ерекше орын алады, себебі ол халықтың тарихын, тұрмыс-салтын, дүниетанымын, құндылықтарын бейнелейді. Бұл шығармаларда қазақ халқының ұлттық құндылықтары, дәстүрлері, сенімдері мен өмір сүру қағидалары көрініс табады. «Фольклор – көп заманның, бірнеше дәуірдің, әртүрлі қоғамның жемісі, сондықтан ол көпқатпарлы, көпсатылы және көпмағыналы, көпқырлы» [8, 7] - деп ғалым С.Қасқабасов

айтқандай, фольклорлық шығармалар сан алуан жанрларға бөлініп мектеп бағдарламасына да енгізілген. Орта мектеп оқушылары үшін фольклорлық шығармаларды оқып-үйрену: біріншіден, ұлттық сана-сезімді қалыптастыруға, өз халқының мәдениеті мен тарихына деген құрметті арттыруға; екіншіден, сөздік қорын байытуға, тілдік дағдыларын дамытуға; үшіншіден, әдебиетке деген қызығушылықтарын оятуға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді. Ендеше, ауыз әдебиеті үлгілерін жасанды интеллект арқылы оқыту әдістемесін қарастырайық.

Соңғы зерттеулер білім беруде, әсіресе әдебиет пен биология сабақтарында ЖИ және цифрлық технологияларды қолдануды зерттейді. ЖИ күнделікті өмірде әртүрлі қолданбалы, соның ішінде деректерді талдау және машиналық оқытуды қамтитын маңызды технологиялық жетістік ретінде танылды [9]. Білім беру биологиясында әлемдік білім беру стандарттарына сәйкес келетін оқыту әдістемесін жетілдіру үшін цифрлық технологиялар қолданылады [10]. ЖИ интеграциясы дыбыс дизайнына таралады, онда ол процестерді оңтайландырады және дыбыс сапасын жақсартады [11]. Қазақ әдебиеті білімінде адамгершілік құндылықтарды дәріптеп, оқушылардың алға қойған мақсаттарына жетуге көмектесетін коучинг, тәлімгерлік әдістері сияқты инновациялық тәсілдер зерттелуде [12]. Бұл зерттеулер әртүрлі пәндер бойынша білім беру тәжірибесін жақсартуда ЖИ мен цифрлық технологиялардың өсіп келе жатқан маңыздылығын біріктіреді. Сонымен жасанды интеллект технологиялары фольклорлық шығармаларды оқытуды анағұрлым тиімді және қызықты ететін бірнеше артықшылықтарға ие. Мәселен, адаптивті оқыту.

Адаптивті оқыту – бұл жасанды интеллектті білім берудегі қолданудың ең перспективалық бағыттарының бірі. Әртүрлі нәрсені оқи бастайтындардың білім деңгейі. Ал қабілеттері әртүрлі. Кейбір оқушылар үшін шығарма әрқашан өте оңай болып көрінеді, ал кейбіреулер үшін бұл өте қиын. Адаптивті технологиялар бұл мәселені шешеді [13, 29]. Жасанды интеллект әр оқушының жеке ерекшеліктеріне қарай оқыту бағдарламасын икемдей алады. Бұл оқушылардың оқу материалын өз деңгейіне сәйкес меңгеруіне мүмкіндік береді.

Интерактивті оқыту – оқушыларға рольдік ойындар арқылы әртүрлі жағдайда әсерді сезінуге жол ашады, түрлі ситуациялар мен мәліметтерді талдап, сараптап, зерттеу барысында жаңалық ашуға мүмкіндік береді. Оқушылар фольклорлық шығармалармен интерактивті түрде танысып, жасанды интеллект негізінде жұмыс істейтін виртуалды көмекшілерге сұрақтарын қойып, кері байланыс ала алады. ЖИ арқылы ертегілерді мультимедиялық форматта ұсынуға болады. Мысалы, мәтінді анимациялармен, суреттермен, дыбыстық эффектілермен толықтырып, оқушылардың назарын аударуға болады.

Жасанды интеллект арқылы әр кейіпкердің дауысын әртүрлі етіп шығару арқылы оқушыларға әсерлі тыңдау мен қабылдауды ұйымдастыруға болады. Мысалы, «Керкұла атты Кендебай» мен «Аяз би» ертегілері кейіпкерлерінің жеке сөйлеу мәнерін көрсететін дыбыстық қойылымдар жасауға болады. Сонымен қатар, жасанды интеллект технологиялары оқушыларға Аяз би, Кендебай немесе Қобыланды батыр сияқты кейіпкерлермен әңгімелесуге мүмкіндік береді. Олар кейіпкерлерге сұрақтар қойып, әр кейіпкердің оқиғалары туралы немесе олардың мінез-құлқы, батырлық әрекеттері туралы мәлімет ала алады.

Мектеп бағдарламасына енген фольклорлық шығармаларды, атап айтқанда, «Керкұла атты Кендебай», «Аяз би» ертегілері, «Қобыланды батыр» жыры, «Қыз Жібек» лиро-эпостық жыры сынды туындыларды жасанды интеллект көмегімен оқыту оқушыларға әдеби шығармаларды түсінуде үлкен мүмкіндік береді. Әдеби шығармалар көбінесе күрделі сюжет желісі мен кейіпкерлердің бейнелері арқылы терең мазмұн мен философиялық ойды жеткізеді. ЖИ көмегімен осы шығармаларды визуалды түрде, оқушыларға жақын анимация форматында ұсыну олардың шығармаларға деген қызығушылығын арттыруға, мазмұнын жақсырақ түсінуіне көмектеседі. Мұндай тәсіл оқушыларды шығарманың оқиғалық желісіне тартып, кейіпкерлерді, олардың бастан өткерген оқиғаларын нақты және есте қаларлық бейнелермен таныстырады.

Ертегілерде халық басынан кешкен ғасырлар ізі жатыр. Оларда еңбекші халықтың тұрмыс-тіршілігі, әдет-ғұрпы, елдік тарихы, қилы-қилы қиын асулары, халықтың мұң-шері, арман-мұраты бейнеленген. Әрине ертегілерді оқыта отырып тәрбие нәрін бала бойына егу үшін, ең алдымен оқушылардың ертегіге деген қызығушылықтарын арттыру қажет [14, 41]. Мысалы, «Жеркұла атты Кендебай» ертегісінде басты кейіпкердің батырлық әрекеттерін, оның қиындықтарға қарсы тұрып, ерекше күшке ие екенін, өз халқын қорғауға деген ұмтылысын көрсететін көріністерді анимация немесе компьютерлік графика арқылы бейнелеу арқылы оқушыларға оның батырлық қасиеттерін, моральдық құндылықтарын анық әрі әсерлі жеткізуге болады.

Бейне материалды құру кезінде ЖИ арқылы анимациялық және CGI мүмкіндіктерін пайдалануға болады. CGI – (ағылшынша computer-generated imagery) «компьютер көмегімен жасалған бейнелер жиынтығы» дегенді білдіреді. CGI термині компьютер арқылы графиканы жасауға көмектесетін технологияларды білдіреді. Оған статикалық суреттер немесе бейне ағындары, үш өлшемді немесе екі өлшемді бейнелер кіруі мүмкін. Дегенмен, соңғысын жиі анимация немесе мультипликация деп атайды [15]. Бұл арқылы шығарманың кейіпкерлері мен олардың әрекеттерін нақты әрі түсінікті етуге болады. Мысалы, «Қобыланды батыр» жырында батырдың жаулармен шайқас кезіндегі іс-әрекеттерін, оның қаһармандық істерін, ерлігін айқын әрі есте қаларлық көріністермен көрсетіп, оқушыларға тарихи және мәдени контексті түсіндіруге болады. Шайқастарды, кейіпкерлердің физикалық күшін және батырлық бейнелерін CGI арқылы анимация түрінде көрсету – шығарманың терең мағынасын ашуға, сонымен бірге тарихи дәуірді шынайы түсінуге ықпал етеді.

Жасанды интеллект арқылы дыбыстық эффекттерді және кейіпкерлердің дауыстарын өңдеп, олардың мінез-құлқы мен кескіндік сипатына сәйкес келетін сөйлеу мәнерін жасауға болады. Мысалы, «Аяз би» ертегісінде би образына сәйкес келетін дауысты, дауыс ырғағын жасау арқылы оның даналығын, сабырлылығын, салмақты мінезін жеткізуге болады. Осындай дыбыстық элементтер арқылы оқушылар кейіпкерлердің бейнесін көрнекі бейне ретінде ғана емес, олардың ішкі әлемін, психологиялық ерекшеліктерін түсінуге жақындай түседі.

Сонымен қатар әрбір бейнеде шығарманың мәдени және тарихи маңызына ерекше тоқталып өтуге болады. Жасанды интеллект әр көріністе қазақтың мәдени, тұрмыстық ерекшеліктерін түсіндіре отырып, сол дәуірдегі салт-дәстүрді, қоғамдық мәселелерді айқындап бере алады. Мысалы, «Қыз Жібек» жырын бейнелеуде жасанды интеллект қазақ қоғамының махаббат пен неке институтын, отбасылық құндылықтар мен ғұрыптарды нақты мысалдар арқылы бейнелей алады. Кейіпкерлердің киім үлгілерін, олардың үйлену тойын, салт-жораларын көрсеткенде тарихи контексті назарда ұстап, шынайы өмірмен байланысын күшейтеді.

Қорытынды. Қорытындылай келе, жасанды интеллект технологияларын қолдану фольклорлық шығармаларды оқытудың тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Бұл технология оқушылардың білім алуын қызықты әрі тиімді етіп, олардың шығармашылық және сыни ойлау қабілеттерін дамытуға, қызығушылығын арттыруға және оқу материалын терең түсінуге көмектеседі. Орта мектептің 5-7 сынып оқушылары фольклорлық шығармаларды жасанды интеллекттің көмегімен оқи отырып, ұлттық мәдениетті заманауи технологиялармен байланыстыра алады. Сондықтан бұл әдістеме болашақта білім беру саласында кеңінен қолданыс табуы мүмкін. Жасанды интеллект қолдану фольклорлық шығармаларды оқытудың келешегін кеңейтіп, ұлттық мұраны сақтау мен дамытуда маңызды рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қасқабасов С.А., Карипбаев Ж.Т., Мырзабек А.К. *Бүгінгі фольклортану және Ахмет Байтұрсынұлының ауыз әдебиетін саралау ұстанымдары // Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology series-2023.*

2. Абдуалиева Ж.Б., Таженова Г.С., Мыханова Ж.Б. *Кеңестік дәуір кезкі қазақ әдебиетіндегі ұлттық кодтың көрініс табуы.-2021.*

3. Сыздықова Б.Е., Жарылғанов Ж.Ж., Мингазова Л.И. Қазақ әдебиетіндегі ағаш культі // *Bulletin of the Karaganda University. Philology series-2023.*
4. Жүсіпов Н.Қ., Баратова М.Н., Ерланова А.Е. Алаш ғалымдарының фольклортанушылық қызметі: Халел Досмұхамедов // *Bulletin of Toraighyrov University Philology series-2024.*
5. Хакимова Т. Жасанды интеллект негіздері: Оқу құралы. – Алматы: «NURPRESS» баспасы, 2014. 106 б.
6. Шурен Т.К., Прутворова Т.П., Иващенко Н.П., Райханова Г.А. Бәсекелестік тенденцияларын салыстырмалы талдау үшін мәтінді интеллектуалды талдау технологиясын қолдану // *Bulletin of the Karaganda University. Economy series-2023.*
7. Қожахмет А.Қ., Сыздықова Г.О. Ғылыми мәтінді қабылдау, түсіну және интерпретациялау // *Bulletin of Toraighyrov University Philology series-2023.*
8. Қасқабасов С. Ойөріс. – Алматы: «Жібек Жолы», 2009. 303 б.
9. Исабекова Л.З., Р.С.Куанышева А.О., Садықова, Балгабаева Г.С. Жасанды интеллект – алем қызметтерінің ауқымды жетістігі // *Bulletin of Toraighyrov University. Physics & amp; Mathematics series-2022.*
10. Мейрманова А.М., Адамжанова Ж.А. Цифрлық технологияларды қолдана отырып биологияны оқыту әдістемесін жетілдіру // *Bulletin of Toraighyrov University Pedagogics Series-2024.*
11. Мұрат С., Мурсалимова Г. Дыбыстық дизайнда жасанды интеллектті қодану: Үрдістерді автоматтандыру және дыбыс сапасын жақсарту // *Central Asian Journal of Art Studies-2024.*
12. Каринов А.К., Смағұлов Ж.Қ., Сағадатов Р.Т. Қазақ әдебиетін оқытудағы коучинг және менторинг әдістерін қолданудың ғылыми-практикалық ерекшеліктері // *Bulletin of the Karaganda University. Philology series-2024.*
13. Баймұхамедов М.Ф., Баймұхамедова А.М., Боранбаев С.Н. Жасанды интеллект: қазіргі заманғы теория мен тәжірибе: оқу құралы / 2 бөлім – Алматы: «Бастау», 2020. – 240 б.
14. Ахметова Б.Қ. Халық ауыз әдебиетінің бір түрі ертегілер арқылы балаларды ұлтжандылыққа тәрбиелеу // *Ұлттық тәрбие. – 2013. №4. 41-43 б.*
15. Skillbox.ru. CGI: что это такое и как это используют в дизайне // https://skillbox.ru/media/design/cgi_что_ето_такое_i_zachem_dizayneru/ (қаралған күні 24.10.2024).

References:

1. Kasskabassov S.A., Karipbayev Z.T., Myrzabek A.K. (2023). Bugini folklortanu zhane Akhmet Baitursynulyynyn auyz adebietin saralau ustanımdary [Contemporary Folklore Studies and Akhmet Baitursynuly's Principles of Oral Literature Analysis]. *Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series. [in Kazakh]*
2. Abdualieva Zh.B., Tajenova G.S., Mykhanova Zh.B. (2021). Kenestik dauir kezeni kazak adebietindegi ul'ttyk kodtyn korinis tabuy [The Manifestation of the National Code in Kazakh Literature During the Soviet Era]. [in Kazakh]
3. Syzdykova B.E., Zharylgapov Zh. Zh., Mingazova, L.I. (2023). Kazak adebietindegi aghash kulti [Tree Cult in Kazakh Literature]. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series. [in Kazakh]*
4. Zhusipov N.Q., Baratova M.N., Yerlanova A.E. (2024). Alash gylamdarynyn folklortanushylyk kyzmeti: Khalel Dosmukhamedov [Folklore Studies by Alash Scholars: Khalel Dosmukhamedov]. *Bulletin of Toraighyrov University. Philology Series. [in Kazakh]*
5. Khakimova T. (2014). Zhasandy intellekt negizderi: Oku kuraly [Fundamentals of Artificial Intelligence: Textbook]. *Almaty: NURPRESS. [in Kazakh]*
6. Shuren T.K., Pritvorova T.P., Ivashchenko N.P., Raikhanova G.A. (2023). Basekeletik tendentsiyalarin salystyrmaly taldau ushin matindi intellektualdy taldau tekhnologiyasyn koldanu [Using Text Mining Technologies for Comparative Analysis of Competitive Trends]. *Bulletin of the Karaganda University. Economy Series. [in Kazakh]*

7. Kozhakhmet A.K., Syzdykova G.O. (2023). *Gylmy matindi kabylau, tusinu zhane interpretatsiyalau [Perception, Understanding, and Interpretation of Scientific Texts]*. *Bulletin of Toraighyrov University. Philology Series*. [in Kazakh]
8. Kasskabassov S. (2009). *Oyoris [Mental Scope]*. Almaty: Zhibek Zholy. [in Kazakh]
9. Isabekova L.Z., Kuanysheva R.S., Sadykova A.O., Balgabayeva G.S. (2022). *Zhasandy intellekt – alem kyzmetterinin aukymdy zhetistigi [Artificial Intelligence: A Global Achievement in Services]*. *Bulletin of Toraighyrov University. Physics & Mathematics Series*. [in Kazakh]
10. Meirmanova A.M., Adamzhanova Zh.A. (2024). *Tsifryk teknotsiyalar koldana otiryp biologiyany okytu adistemegin zhetildiru [Improving Methods of Teaching Biology Through Digital Technologies]*. *Bulletin of Toraighyrov University. Pedagogics Series*. [in Kazakh]
11. Murat S., Mursalimova G. (2024). *Dybystyk dizainda zhasandy intellekti koldanu: Urdisterdi avtomattandyru zhane dybys sapasyn zhaksartu [Using Artificial Intelligence in Sound Design: Automating Processes and Enhancing Sound Quality]*. *Central Asian Journal of Art Studies*. [in Kazakh]
12. Karinov A.K., Smagulov Zh.K., Sagadatov R.T. (2024). *Kazak adebetinin okytudagy kouching zhane mentoring adisterin koldanudyn gylmi-praktikalyk erekshelikteri [Scientific-Practical Features of Coaching and Mentoring Methods in Teaching Kazakh Literature]*. *Bulletin of the Karaganda University. Philology Series*. [in Kazakh]
13. Baimukhamedov M.F., Baimukhamedova A.M., Boranbayev S.N. (2020). *Zhasandy intellekt: Kazirgi zamanghy teoriya men tazhiribe: Oku kuraly [Artificial Intelligence: Modern Theory and Practice: Textbook]*. Almaty: Bastau. [in Kazakh]
14. Akhmetova B.K. (2013). *Khalik auyz adebetinin bir turi ertegiler arkyly balalardy ultzhandylykka tarbiyeleu [Raising Children's Patriotism Through Folktales]*. *Ultyk tarbiye*, (4), 41–43. [in Kazakh]
15. Skillbox.ru. CGI: Chto eto takoe i kak eto ispol'zuyut v dizayne [What is CGI and How It Is Used in Design]. October 24, 2024. Retrieved from https://skillbox.ru/media/design/cgi_cho_eto_takoe_i_zachem_dizayneru/ [in Russian]

IRSTI 14.35.09

10.51889/2959-5657.2024.90.4.013

Umarova A. B.
Abai Kazakh National Pedagogical University
Almaty, Kazakhstan
e-mail: magenta_feels@mail.ru

CLIL TECHNOLOGY IN TEACHING RUSSIAN LANGUAGE TO STUDENTS-HISTORIANS AT A PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Abstract

This article explores the questions of effectiveness and perspectives of CLIL technology in teaching the Russian language to students-historians at a pedagogical university. The author provides a detailed explanation of this technology and a brief history of its origin and spread in the educational process. The article describes the content of the survey conducted by the authors among 1st year students of the history profile, specialties "History" and "History-geography" of Abai Kazakh National Pedagogical University. The subject of the survey of students was to identify the language needs and opinions of students regarding the use of CLIL technology in Russian language classes. The results of the survey made it possible to assert that the formation of professional-communicative, cultural-communicative competencies in the classroom in the Russian language through the CLIL technology allows you to learn the language, simultaneously activating knowledge from the subject area.

Keywords: subject-language integrated learning, Russian as a second language, questionnaires, language needs and opinions of students

Умарова А.Б.
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан
e-mail: magenta_feels@mail.ru

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫНДА ТАРИХШЫ-СТУДЕНТТЕРГЕ ОРЫС ТІЛІН ОҚЫТУДА CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа

Мақалада педагогикалық жоғары оқу орнында тарихшы-студенттерге орыс тілін оқытуда CLIL технологиясын жүйелі қолдану мәселелері қарастырылған. Автор осы технологияның егжей-тегжейлі түсіндірмесін және оның білім беру процесінде пайда болуы мен таралуының қысқаша тарихын ұсынады. Мақалада Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің «Тарих» және «Тарих-география» мамандықтары бойынша тарих профилінің 1 курс студенттері арасында авторлар жүргізген сауалнаманың мазмұны баяндалған. Студенттердің сауалнамасының тақырыбы орыс тілі сабақтарында CLIL технологиясын қолдану бойынша оқушылардың тілдік қажеттіліктері мен пікірлерін анықтау болды. Жүргізілген сауалнаманың нәтижелері орыс тілінде CLIL технологиясы арқылы сыныпта кәсіби-коммуникативтік, мәдени-коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру пәндік саладан білімді бір уақытта белсендіре отырып, тілді үйренуге мүмкіндік беретінін растауға мүмкіндік береді. Жүргізілген сауалнаманың нәтижелері келесі ұстанымды растауға мүмкіндік береді: CLIL технологиясы арқылы орыс тілі сабақтарында кәсіби-коммуникативтік, мәдени-коммуникативтік құзыреттіліктерді қалыптастыру тілді үйренуге пәндік саладан білімді бір уақытта белсендірету арқылы мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: пәндік-тілді кіріктіріп оқыту, орыс тілі екінші тілі ретінде, сауалнамалар, студенттердің тілдік қажеттіліктері мен пікірлері

Умарова А. Б.
Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан
e-mail: magenta_feels@mail.ru

CLIL В ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ-ИСТОРИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы системного использования технологии CLIL в обучении русскому языку студентов-историков в педагогическом вузе. Автором предоставляется подробное объяснение данной технологии и краткой истории ее возникновения и распространения в образовательном процессе. Также описывается содержание проведенного авторами анкетирования среди студентов 1 курса исторического профиля, специальностей «История» и «История-география» Казахского национального педагогического университета им. Абая. Предметом опроса обучающихся стало выявление языковых потребностей и мнения обучающихся касательно применения технологии CLIL на занятиях по русскому языку. Результаты проведенного анкетирования позволяют утверждать, что формирование профессионально-коммуникативной, культурно-коммуникативной компетенций на занятиях по русскому языку посредством технологии CLIL позволяет изучать язык, активизируя одновременно знания из предметной области.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение, русский язык как неродной, анкетирование, языковые потребности и мнения обучающихся

Introduction. In a dynamically developing, globalizing world, there is an increasing need for specialists who meet all modern criteria.

In 2010, the Republic of Kazakhstan adopted the Bologna Declaration, becoming the first Central Asian State party to the European Higher Education Area. This meant that the educational space was facing great transformations and problem solving. The gradual reorientation of the vector in the field of education, which allows modern students to master the necessary competencies of the labor relations market, has become the main task of the relevant ministry. That also meant that all academic possibilities existed in European community, will be provided also to Kazakhstani universities, including new pedagogical trends in education.

When considering the introduction of CLIL technology, which is very popular in European countries and in its various variants in the United States, it should be noted that this approach is not definitely a new invention of one researcher, but acts as a hybrid product of the ideas of different scientists from different countries and centuries. Discussing the issue of history of CLIL technology, we need to remind two outstanding teachers of Central Europe - Czech origin Jan Amos Kamensky and Slovak researcher Matthias Bel who were investigating the questions in teaching foreign languages through content based learning.

Also it is important to notify that CLIL is grounded in Vygotsky's (1978) social-constructivist theory of learning that highlights the centrality and agency of the learner; and conceptualises learning as a meaning-making process in which collaborative interaction and communication are key to concept development. The social-constructivist underpinnings of CLIL recognise that the learning environment is also important for learning success. Ideally it is participatory, involves students in collaborative and co-operative practices (Zemach 2021), sustains authentic interactions, and challenges students to think creatively and discover new meaning for themselves [1, 3].

In the Republic of Kazakhstan, the first experimental sites for the introduction of this technology were Nazarbayev Intellectual Schools. In 2013, a plan for the implementation of trilingual education was developed, a guide for teachers on the use of CLIL approaches, team teaching and language immersion. For example, subjects such as "Kazakhstan in the modern world", "Geography", "History of Kazakhstan" are studied in the Kazakh language, Computer science, world history — in Russian. The subjects of the techno-mathematical direction in high school are taught in English. One of the most important tasks of Kazakhstani education is the formation of professional and communicative skills of a future specialist by preserving the best teaching traditions and the latest effective methods, one of which is CLIL technology.

Methods and materials. The successful application of CLIL in these countries gives us reason to believe that this method is potentially successful. According to E.N. Voronova, "the system of work of a teacher to ensure the results of teaching a foreign language must necessarily include the implementation of the following technologies: technology of communicative learning, technology of understanding the communicative meaning of the text, game technologies, technologies of learning in collaboration, project technologies, etc." [2, 189].

It is also worth noting separately that sometimes CLIL is correlated with another LSP technology (Language for specific purposes - a language for special purposes), where the main features are teaching specialized disciplines, the entrance level of language proficiency should be intermediate or advanced, selective study of grammatical topics necessary when appropriate professional situational tasks arise; the teacher evaluates the language aspect itself (knowledge of grammar, professional terminology, the ability to communicate within the framework of the studied topics). For many years the language for special purposes was have been taught in a similar way as CLIL is – the subject and language were connected with each other, but the 4C components did not exist yet.

In the CLIL technology, which is "umbrella" in nature, the primary aspect in the assessment is the subject area, in which "... the thematic content is primary and requires special attention during its selection [3, 48]. A. Mulgers confirms that this technology has become widespread around the world due to its versatility and flexibility adaptation to all foreign languages, age categories of students and the level of their language training [4]. Oliver Meyer believes that the CLIL approach is equally

successful both linguistically and subjectively due to its inherent linguistic and subject orientation [5, 11-29].

CLIL technology has a wide platform for practical application - research by Polish methodologists Malgorzata Havlik-Kobilinska and Monica Lewinska in military education, textbooks by G. Oganisyan based on the principles of CLIL technology for foreign language professional training of psychologists in Armenia, R.R. Zaripova (Tatarstan) – research for the formation of language competence of future mathematics teachers, scientific papers and publications French researcher Zehra Gabillon, an article by O.M. Zolina on the subject-language integrated education of students of international historians, etc. As we can see, there are many cases showing the great academical possibilities of this didactical technology.

CLIL is also regarded as a crucial element to provide employability to graduates and postgraduates in the sense that students are trained to become qualified professionals to work in a multicultural international environment. Therefore, a well-designed CLIL university pedagogy should provide students with opportunities to express and communicate about issues related to their professional expertise. CLIL also plays a crucial role in acculturating university students into the language in which their discipline knowledge is embedded, constructed or evaluated [6,2]. For example, many student/graduates/postgraduates and teachers have a lot of opportunities to investigate subject issues through the language and share their experience with other colleagues and enrich own experience, taking part in different workshops, conferences, seminars dedicated to subject content.

Education is slowly but firmly departing from its former purely theoretical understanding of itself, focusing on abilities instead [7,4]. CLIL also provides a natural environment for acquiring languages, learning subject matter, improving cognitive skills, cultural understanding, and promoting students' creativity. The use of CLIL in language training can meet the demands of learners. As we have noted before, 4C components are important in planning, so nowadays during the process of learning we also can explore different cultures and issues of global citizenship. Also the changing process from Teacher-centered model to Student-centered model covers the needs of contemporary audience.

In 2005, David Marsh proposed to designate CLIL as a general term for various two-way methodologies that focused on thematic content and the language being studied. By 2007, CLIL had started to be used in 20 European countries. The experience of using CLIL technology, in addition to France, Finland, Spain, is present in a number of countries such as Scotland, Sweden, Portugal, Argentina, Ireland, Austria, Australia, Romania, as well as Japan and Taiwan, Let's pay attention to the experience of foreign countries: Khamitova A.V. writes that "... in Germany, the subject is history more often it is taught in French, geography is taught in English. According to the results of a study conducted at the University of Wuppertal (Germany), students studying history under the CLIL program in French gave more detailed, comprehensive answers than those who studied history in their native German language [8,76].

Also we need to note, that CLIL's framework consists of content, communication, cognition, and culture that are very important for making plan of a lesson. Each lesson of CLIL has to be created due to these 4C for reaching academic goal. In brief, Content means connection with the subject of discipline, Communication means ability to use and improve all 4 language skills (reading, writing, listening and speaking), Cognition means the process of learning and thinking and ability to learn language through subject, Culture means intercultural education and global citizenship.

As researcher writes, "teachers should emphasize the importance of interaction in the classroom whereas contributing learning since the CLIL classroom can be actively supported in this way" [9, 2]. This citation proves the fact of the importance being able to communicate and use all 4 language skills not only at classes, but the students' free time also.

The research methods were questionnaires, quantitative and qualitative analysis of experimental data. To provide a reliable picture of the study, the authors of this article developed a questionnaire algorithm, the results of the latter reflected the opinions and interests of students. The study was

attended by 1st year students of the historical profile of the specialty "History" and "History-geography" of Abai Kazakh National Pedagogical University.

During a preliminary conversation with students, it was found that today students of Kazakh departments of subject areas in preparation for seminars and practical classes experience a certain shortage of relevant, more informative material. Considering this factor, bilingual students and students with higher proficiency in Russian and foreign languages resort to using sources in these languages. According to the policy of multilingual education, a modern specialist must speak at least three languages – Kazakh, Russian and English. The purpose of our study was to determine how students want to learn languages (in our case, Russian) – in the traditional approach or in the context of the subject being studied.

Results and discussion. The purpose of our study was to identify and analyze the language needs and opinions of students regarding the use of CLIL technology in Russian language classes. Here we present the results of a survey conducted among students and included the following questions:

The results of our survey were:

How do you feel about multilingual education in Kazakhstan?

68.9 – positive, 22, 2 – neutral, 2 – negative, 2 extremely negative.

Are you familiar with the CLIL? – 86.7 – no, 13, 3 – yes

Do you find it difficult to find relevant information to prepare for classes? – 65.5 – yes, 34.5 – no.

Do you have to translate materials from Russian into Kazakh to prepare for classes? 77.8 – yes, 22.2 – no.

Do you think a teacher-historian should know other languages besides the state language? 84.4 – yes, 11, 1 – no, 2 – I don't know

In which area do you use Russian the most? – 28, 9 – studying, 20 – chatting with friends, 17, 8 – reading, 33.3 – searching for information on the Internet.

How do you feel about learning Russian through the subject of "History"? Positively – 64, 4 – yes, 35, 6 – no.

The results of the survey are quite convincing evidence that the modern realities of the educational process require timely entry into the learning process itself. As we have already noted earlier, the language needs of students are reflected in the multilingual policy of the state. The overwhelming (69%) number of respondents confirms the need for an integrated approach to language learning, which is also confirmed by the fact that almost 85% of students find the relevance of a multilingual teacher-historian. It also shows a good impact of multilingual policy, when students are free to be involved and take part in academic change programs, which demands the knowledge of the second or foreign language and is a big motivation or even a challenge to learn language through subject content.

Thus, the majority of students at the time of the survey were not sufficiently informed about CLIL technology (86.7%). We can interpret this answer as a consequence of the lack of its application in the classroom at school. The answer to the question of whether this technique is present in other subjects in the classroom was similar. But, as we can see, modern approaches are widely used at university classes, that is why students are getting acquainted with contemporary technology as CLIL.

As we have already indicated earlier, students have some difficulties in selecting relevant information in the Kazakh language (65.5%). In this case, students resort to translating materials in other languages (Russian, English). The platforms used for translating materials are Google Translator, Yandex.translator, and online translation. Russian language knowledge is also confirmed by the fact that it is necessary when finding and processing information in the subject area – 77.8% of students use materials translated from Russian into Kazakh. The use of three languages (dictionary work) will also help to memorize the consequence in translation the terms.

Also, the students' answers indicate that Russian language is especially necessary in such areas as studying (almost 30%), searching for information on the Internet – 33%, chatting with friends (20%), 17.8% - reading literature. Here we note that a big amount of additional literature, archive documents

are written in Russian language, and this fact demands the knowledge of academic (the knowledge of terminology) language is required.

The positive attitude of the surveyed students to the methodology of subject-language integrated learning is confirmed by the percentage ratio: "for" - 64.4% and "against" - 35.6%, and thus two thirds of the respondents are motivated to learn a language using this technology. It can be interpreted that the rest of students of negative answers didn't even know the peculiarities of CLIL technology and used to learn only the traditional lexical-grammatical approach.

In general, the authors of this article and the students interviewed agree with the goal of multilingual education in Kazakhstan, which means not just the need, but the practical need to know at least three languages – Kazakh, Russian and English. Thus, the overwhelming majority of students (almost 85%) believe that knowledge of non-native and foreign languages is a requirement of the time and agree with this. The formation of professional, communicative, cultural and communicative competencies in Russian language classes through CLIL technology allows you to learn a language, while activating knowledge from the subject area.

Conclusion. Thus, this technology, if we start from the results obtained, has quite broad prospects and is quite applicable in Russian language classes, since students themselves are clearly interested in an integrated learning program. The fusion of the subject area and language material ensures, in the opinion of the students themselves, successful language acquisition. Nevertheless, at the moment there are a number of constraining factors in the use of technology, such as: the contradiction between personal ambitions in language learning and the content of the language learning discipline (the program does not mean the integration of language and subject in full). We also can believe, that students are really interested in learning Russian language in vivid and effective way of content-language based way, which conducts all the best possibilities to use this language and with the help of modern technical technologies and platforms it can be quite easier to learn and teach the second language. The future of effectiveness of content language integrated learning is purely seen because of growing interest of students in learning language and perspective conducted by the international programs where CLIL is widely used and is being very popular in many countries. The results of many research articles also provides that this technology is equally productive in various student audience.

References:

1. Dinham J. (2024). *The Arts as the content-subject for content and language integrated learning (CLIL): How the signature pedagogies of arts education align to CLIL aims*. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 18(4), 352–363. <https://doi.org/10.1080/17501229.2024.2308825>
2. Voronova E.N. (2014). *Sovremennye tekhnologii i metody obucheniya inostrannomu yazyku v vuze [Modern technologies and methods of teaching a foreign language in university]*. *Perspektivy nauki i obrazovaniya*, (1), 189–194. [in Russian]
3. Kovacs J. (2014). *CLIL – Early competence in two languages. The world at their feet: Children's early competence in two languages through education*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.
4. Maljers A. (2007). *Windows on CLIL: Content and Language Integrated Learning in the European Spotlight*. Alkmaar: European Platform for Dutch Education.
5. Ivanov E.K. (2017). *Formirovanie inoyazychnoi professional'no-kommunikativnoi kompetentsii budushchikh uchitelei istorii na osnove tekhnologii CLIL [Formation of foreign language professional-communicative competence of future history teachers based on CLIL technology]*. Chelyabinsk. [in Russian]
6. Aguilar M., Rodríguez R. (2012). *Lecturer and student perceptions on CLIL at a Spanish university*. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 15(2), 183–197. <https://doi.org/10.1080/13670050.2011.615906>

7. Gilis A., Clement M., Laga L., Pauwels P. (2008). *Establishing a competence profile for the role of student-centred teachers in higher education in Belgium*. *Research in Higher Education*, 49, 531–554. <https://doi.org/10.1007/s11162-008-9086-7>

8. Khamitova G.A. (2013). *Poliyazychnoe obrazovanie: sovremennoe sostoyanie i perspektivy razvitiya [Multilingual education: Current state and development prospects]*. Pavlodar. [in Russian]

9. Charunsri K., Sripicharn P. (2024). *Effects of Content and Language Integrated Learning (CLIL) Training Program on Thai Pre-Service Teachers' Knowledge of CLIL Approach, CLIL Material Design, and CLIL Teaching*. *International Journal of Education & Literacy Studies*. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.11n.4p.3>

ЖУРНАЛИСТИКА
ЖУРНАЛИСТИКА
JOURNALISM

FTAMP 14.85.35

10.51889/2959-5657.2024.90.4.014

Мадиев С.¹, Шарапиева Р.^{2*}

^{1,2}ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

e-mail: sansyzbay.madiev@mail.ru

*e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

**ИНТЕРАКТИВТІ ОРТАДАҒЫ БАСПА ӨНЕМДЕРІ ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЖАҢА
МЕДИА БАЙЛАНЫСЫ**

Аңдатпа

Жаңа медиа мен дәстүрлі медианың қоғам мен мәдениетке әсері туралы пікірлер мен теориялар кеңінен зерттелген және осы саладағы ғалымдардың ойлары түрлі көзқарастарды ұсынылады. Мақалада жаңа медиа мен дәстүрлі медианы салыстыра отырып, олардың қоғамның ақпараттық, мәдени және әлеуметтік құрылымдарына қалай ықпал ететіні талқыланды. Маклюэн мен Мұртаза сияқты ғалымдардың ойлары жаңа медиа мен дәстүрлі медианың әсерін түсіну мен қоғамның ақпараттық құрылымын талдауда маңызды орын алады. Бұл зерттеулер қазіргі қоғамның ақпараттық және мәдени өзгерістеріне қатысты терең түсінік беріп, медиа мен коммуникацияның рөлін айқындайды. Жаңа медиа үнемі өзгеріп, дамып отырады. Бұл ғалымдардың еңбектері жаңа медиа мен дәстүрлі медианың қоғам мен мәдениетке әсерін түсінуге көмектеседі.

Түйін сөздер: медиа, коммуникация, қоғам, интерактивті орта, мәдениет, баспа өнімдері

Мадиев С.¹, Шарапиева Р.^{2*}

^{1,2}Казахский национальный университет имени аль-Фараби

e-mail: sansyzbay.madiev@mail.ru

*e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

**ПЕЧАТНАЯ ПРОДУКЦИЯ В ИНТЕРАКТИВНОЙ СРЕДЕ: ТРАДИЦИОННЫЕ
И НОВЫЕ МЕДИАКОММУНИКАЦИИ**

Аннотация

Мнения и теории о влиянии новых и традиционных медиа на общество и культуру широко изучены, а взгляды исследователей в этой области охватывают разные подходы. В статье обсуждается, как новые и традиционные медиа влияют на информационные, культурные и социальные структуры общества, путем их сравнения. Мысли таких ученых, как Маклюэн и Муртаза, занимают важное место в понимании влияния медиа и анализе информационных структур общества. Эти исследования предоставляют глубокое понимание информационных и культурных изменений в современном обществе, подчеркивая роль медиа и коммуникаций. Новые медиа постоянно меняются и развиваются. Работы этих ученых помогают лучше осознать влияние новых и традиционных медиа на общество и культуру.

Ключевые слова: медиа, коммуникация, общество, интерактивная среда, культура, печатная продукция

Madiyev S¹., Sharapiyeva R^{2*}

^{1,2}Al-Farabi Kazakh National University

e-mail: sansyzbay.madiyev@mail.ru

*e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

PRINTED PRODUCTS IN AN INTERACTIVE ENVIRONMENT: TRADITIONAL AND NEW MEDIA COMMUNICATIONS

Abstract

Opinions and theories about the influence of new and traditional media on society and culture have been widely studied, offering diverse perspectives from scholars. The article discusses how new and traditional media impact society's informational, cultural, and social structures by comparing them. The ideas of scholars like McLuhan and Murtaža play a significant role in understanding media influence and analyzing society's informational structures. These studies provide profound insights into the informational and cultural changes in modern society, highlighting the role of media and communication. The works of these scholars help better understand the impact of new and traditional media on society and culture.

Key words: media, communication, society, interactive environment, culture, printed products

Кіріспе. Қазіргі ақпараттық технологиялар мен цифрлық коммуникациялардың дамуы баспа өнімдерінің жаңа формаларының пайда болуына алып келді. Дәстүрлі баспа өнімдері газеттер мен журналдар секілді медиа құралдары арқылы ақпаратты таратып келсе, қазіргі таңда бұл орта интерактивті құрылғылар мен интернетке негізделген жаңа медианың дамуымен қатар дамып отыр [1]. Осы өзгерістер баспа өнімдерін интерактивті ортада пайдаланудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Қазіргі уақытта жиі айтылатын пікірлердің бірі – дәстүрлі және жаңа медианың өзара үйлесімді жұмыс істеп, бірін-бірі толықтыратыны туралы [2]. Себебі, шамамен 10 жыл бұрын газет-журналдар өздерінің әлеуметтік желілердегі парақшаларын құра бастаған болатын, бұл үрдіс әлі күнге дейін жалғасып келеді. Олардың кейбірі дәстүрлі форматтан бас тартып, толығымен электронды жүйеге көшті. Қазіргі уақытта әлеуметтік желі технологиялардың қарқынды дамуымен бірге маңызды рөл атқарады. Ол қоғамның өркендеуіне және әлемдік деңгейде тілге немесе географиялық орналасуға тәуелсіз байланыс орнатуға мүмкіндік беретін таптырмас құралға айналды. Әлеуметтік желі платформаларының дамуы жаңа коммуникация түрлерінің қалыптасуына қолайлы жағдай жасауда. Бұл үрдіс дәстүрлі медианың бірқатар салаларының қызметін тоқтатуына ықпал етуде.

Бұл мақалада баспа өнімдерінің интерактивті ортадағы рөлі, олардың трансформациясы, жаңа мүмкіндіктері және болашағы қарастырылады. Сондықтан да ғылыми зерттеу нысаны осы болмақ.

Әдістер мен материалдар. Медиа журналистика — тек мәтіндік мазмұнмен шектелмей, аудио, видео, фото және анимациялық элементтер арқылы ақпарат жеткізетін көпфункционалды құрал [3]. Қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдарын үлкен екі топқа бөліп қарастыруға болады: а) дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдары, б) жаһандану дәуіріндегі жаңа медиа. Дәстүрлі медиа – бұл ақпаратты тарату мен коммуникацияның бұрыннан келе жатқан, дәстүрлі түрлері. Бұған газет-журналдар, радио, теледидар және кітаптар сияқты бұқаралық ақпарат құралдары жатады. Дәстүрлі медианың да өзіндік артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Артықшылықтары, ақпараттың сенімділігі жоғары, кең аудиторияны қамтыған, тарихи және мәдени мұраларды сақтауда біз үшін өте маңызды тасқа басылып қалған құжат болып табылады. Кемшілігі ақпарат тарату жылдамдығының баяулығы, қолданушылардың кері байланыс мүмкіндігінің төмендігі, жаңа медиаға қарағанда шектеулі қолжетімділік. Дәстүрлі медиа туралы ғалымдардың пікірлері оның қоғамдағы рөлі мен өзгерістеріне байланысты әртүрлі. Олар дәстүрлі медианың маңыздылығын атап өтсе де, оның

жаңа медиа алдында қалай өзгеріп жатқанын да талдайды. Әлемдік сарапшы Маршалл Маклюэн дәстүрлі медиаға ерекше көзқарас танытқан ғалым. Оның «Медиа – бұл хабарлама» деген тұжырымдамасы бойынша, медиа тек ақпарат жеткізуші емес, қоғам мен адам санасына терең әсер ететін құрал [4]. Ол дәстүрлі медианы «ыстық» және «салқын» деп бөлді: «Ыстық медиа»: Толық ақпарат беріп, адамның қосымша ойлануын талап етпейтін медианы білдіреді. Мысалы, баспасөз немесе радио. Бұл медиа түрлері детальдарды терең қамтып, тыңдаушыны немесе оқырманды пассивті қабылдаушы етеді. «Салқын медиа»: Ақпаратты толық жеткізбей, адамды белсенді түрде ойлануға және қатысуға шақыратын медиа. Мысалы, теледидар немесе мультимедиялық құралдар. Маклюэннің пікірінше, медиа – тек ақпарат таратушы емес, ол адамның мәдениетін, қарым-қатынасын және дүниетанымын өзгертетін күшті құрал. Дәстүрлі медианың әсері адамдарды бірдей ойлауға мәжбүрлеп, қоғамдағы құндылықтарды қалыптастырады. Бірақ жаңа медиаға көшу бұл динамиканы өзгертуде. Қазақ ғалымдары дәстүрлі медиа туралы зерттеулерінде оның ұлттық мәдениет пен тілдің сақталуындағы рөлін ерекше атап өтеді. Сонымен қатар, дәстүрлі медианың жаңа медиамен бәсекелестігі және оның болашағы туралы да пікір білдіреді. Шерхан Мұртаза: Қазақ журналистикасының негізін қалаушылардың бірі ретінде дәстүрлі медианың ұлттық құндылықтарды насихаттаудағы маңызды рөлін атап өткен. Оның пікірінше, газеттер мен теледидар ұлттық сананы қалыптастыруда шешуші құрал болып табылады [5]. Оның пікірінше: дәстүрлі медиа – халықтың мәдениеті мен тарихын дәріптеудің, ұлттың рухын сақтаудың негізгі құралы. Газеттер мен теледидар арқылы ұлттық құндылықтарды тарату халықтың санасын оятуға және бірегейлігін сақтауға ықпал етеді. Шерхан Мұртаза медиа тек ақпарат таратып қана қоймай, қазақ тілін дамыту мен ұлттық мәдениетті насихаттау алаңы болуы керек деп атап өтті. Оның баспасөзде және теледидарда көтерген тақырыптары көбіне осы мәселелерге арналды. Мұртаза журналистика тек ұлттық мұраттарға қызмет етіп қана қоймай, қоғамдағы әділетсіздікті ашып көрсетуі тиіс деген ұстанымда болды. Ол журналистерді ұлттық идеологияны жеткізуші және қорғаушы ретінде көрді [6]. Осы көзқарастар дәстүрлі медианың әлеуетін ашып, оның қоғамды тәрбиелеудегі, ұлттық бірлікті нығайтудағы орнын анықтайды. Қазақ ғалымдарының пікірлерінде дәстүрлі медианың ұлттық болмыс пен құндылықтарды сақтаудағы рөлі ерекше орын алады. Олар жаңа медианың ықпалына қарамастан, дәстүрлі БАҚ-тың маңыздылығын жоғалтпау керектігін баса айтады [7].

Нәтижелер және талқылау. Шерхан Мұртаза мен Маршалл Маклюэн дәстүрлі медианың рөлі туралы ой айтқанымен, олардың көзқарастарындағы мен басымдықтар әртүрлі. Өйткені, олар әртүрлі мәдениет пен мақсатты аудиторияға негізделген. Екеуі де медиа қоғамды өзгертуші және қалыптастырушы күш екенін мойындайды. Шерхан үшін медиа – ұлттық сана мен әділеттің жаршысы. Маклюэн үшін медиа – адам санасы мен мәдениетін өзгертетін технологиялық құрал. Шерхан журналистердің шыншылдыққа, әділетке негізделген жауапкершілігін ерекше атап өтсе, Маклюэн медианың өз құрылымы арқылы қоғамға ықпал етуін жауапкершілік ретінде қарастырады. Шерхан Мұртаза дәстүрлі медианы ұлттық мәдениетті, тіл мен құндылықтарды сақтаудың құралы ретінде қарастырса, Маклюэн медиа құралын технологиялық және мәдени эволюцияның бөлігі ретінде зерттеді, ұлттық ерекшеліктерден гөрі ғаламдық өзгерістерге назар аударды. Бірінші баспасөз білгірі практикалық, қоғамдық бағытта ойлап, журналистиканы халықтың мұң-мұқтажын жеткізетін құрал деп санады. Екінші ғалым теориялық тұрғыда медианың құрылымы мен оның адамның қабылдауына әсерін зерттеді. Алғашқысы дәстүрлі медианы (газет, теледидар) ұлттық идеологияның ажырамас бөлігі деп көрсе, екіншісі дәстүрлі медианы «ыстық» және «салқын» деп бөліп, олардың адамның ойлауына қалай әсер ететінін талдады [8]. Екеуі де медиа арқылы қоғамға ықпал етуге мән бергенімен, көзқарастарының негізі мен басымдықтары әртүрлі. Бұл ғалымдардың пікірлері дәстүрлі медианың ақпарат таратудағы ықпалы мен оның әлеуметтік, саяси және мәдени салдарларын көрсетеді. Дәстүрлі медиа ол өз заманының жауһары, бірақ бізде заман талабына сай өзгеруге міндетті екенімізді өмірдің өзі сұранып отыр.

Қазіргі уақытта «жаңа медиа» ұғымы кеңінен қолданылып келеді. ХХІ ғасыр – ғылым, білім және технология дәуірі болғандықтан, медиа да жаңа форматтарға бейімделуде. Бүгінде ұялы телефон мен компьютердің көмегімен ақпаратты жылдам әрі оңай алуға мүмкіндік бар, бұл медианың жаңашылдыққа қарай бет бұрғанын көрсетеді. Жаңа медианың өзіндік артықшылықтары бар: Статистика бойынша, заманауи адам интернеттегі ақпаратты 10 секундтан аса уақыт бойы таба алмаса, ашулана түседі. Қолжетімділік. Бүгінде ақпаратқа ие болу үшін газет-журнал сататын киоскке, не почтаға барудың қажеті жоқ. Барлығын интернеттен табуға болады. Баға. Сіз үйіңіздегі ғаламторға, не ұялы телефоныңыздағы тарифке неше теңге жұмсайсыз? Безлимитті тарифтер арқылы, ақпарат қандай құнды болмасын, оған төленетін тариф құны бірдей болып қала береді. Бәсеке және Сапа. Ақпараттың қолжетімділігі, БАҚ өкілдерін тұтунышыларға тез арада сапалы ақпарат ұсынуды талап етеді. Жаңа медиа дәстүрлі медиадан көптеген ерекшеліктерімен айрықшаланады. Ең бастысы – уақыт үнемдеу мүмкіндігі. Смартфон немесе басқа да заманауи технологиялардың арқасында ақпаратты кез келген жерде және кез келген уақытта алуға болады. Ғаламтордың бұл бағыттағы ықпалы айқын. Қазіргі таңда оқырмандар жаңалықтарды қағаз басылымдардан емес, сайттар мен әлеуметтік желілерден оқуды жөн көреді. Газет оқып отырған адамды көру сирек құбылысқа айналды, себебі көпшіліктің қолында смартфон бар. Сонымен қатар, жаңа медиа пайдаланушыларға өз пікірлерін білдіріп, оны достарымен бөлісу мүмкіндігін ұсынады. Дегенмен, бұл дәстүрлі медианың толық жойылды дегенін білдірмейді. Газеттер мен журналдардың әлеуметтік желіде жеке платформалары бар, бұл қуантады. Сондықтан жаңа медиа мен дәстүрлі медиа арасында нақты шекара қою қиын. Менің ойымша, екеуі де өз құндылығын сақтап келеді. Дегенмен, дәстүрлі медиа біртіндеп ығысып жатқаны байқалады, бірақ оның орнына онлайн форматтағы газеттер мен журналдар келіп, өз аудиториясын сақтауда. Радио мен теледидар да әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан жоқ. Көптеген адамдар жаңа медиа мен дәстүрлі медианы салыстырып, түрлі пікір білдіруде. Кейбіреулер жаңа медиа дәстүрлі медианы толық алмастырады деп санаса, басқалары екеуінің қатар дамып жатқанын айтады. Бұл пікірталаста ғалымдардың да көзқарасы әртүрлі. Мануэль Кастельс жаңа медианы «ақпараттық қоғамның негізі» деп атап, оның желілік қоғамды қалыптастырудағы рөлін ерекше бағалайды. Генри Дженкинс жаңа медианы «конвергенция мәдениеті» ретінде сипаттап, оның дәстүрлі медианы толықтырып, қолданушылардың белсенділігі мен шығармашылығын арттыруға ықпал ететінін айтады. Ал Маршалл Маклюэн жаңа медиа туралы «БАҚ – бұл хабарлама» тұжырымдамасы арқылы пікір білдіріп, оның қоғамға әсерін талдайды.

Қорытынды. Жалпы, жаңа медиа қоғамдағы қарым-қатынасты өзгертті және ақпараттың таралу жылдамдығын айтарлықтай арттырды. Екі медианың да өз артықшылықтары бар, сондықтан бұл салалардың қатар дамуы маңызды. Ол технологиялар адамның ойлау жүйесіне және қоғамның құрылымына әсер етеді деп есептеген. Клэй Ширки: Жаңа медианың әлеуметтік байланыстарды күшейтіп, ұжымдық әрекеттерді ұйымдастыруда тиімді екенін атап өтеді [9]. Жаңа медиаға қатысты ғалымдардың пікірлерін салыстырғанда, бірнеше маңызды тұжырым жасауға болады. Мануэль Кастельс жаңа медианың қоғамды желілік құрылымға айналдырғанын айтады. Бұл пікір Клэй Ширкидің жаңа медиа ұжымдық әрекеттер мен әлеуметтік байланыстарды күшейтеді деген ойымен үндеседі. Олардың ортақ тұжырымы – жаңа медиа қоғамның әлеуметтік құрылымын өзгертетін басты құрал. Генри Дженкинс жаңа медианы «конвергенция мәдениеті» ретінде қарастырып, оның дәстүрлі медиадан айырмашылығы – қолданушылардың белсенділігі екенін атап өтеді. Бұл Мануэль Кастельстің интерактивтілік пен жеке қатысымның күшеюі туралы тұжырымымен үйлеседі. Маршалл Маклюэн жаңа медианы технологиялық көзқараспен талдап, оның адамдардың ойлау жүйесін өзгерту қабілетін баса көрсетеді. Бұл пікір басқа ғалымдардың әлеуметтік және мәдени өзгерістерге бағытталған талдауларымен толықтырылады. Клэй Ширки жаңа медианың ұжымдық әрекеттерді ұйымдастырудағы рөлін ерекше атап өтеді. Бұл Мануэль Кастельстің желілік қоғам туралы теориясымен үйлеседі, бірақ Ширкидің пікірінде жаңа медиа тек ақпарат

таратумен ғана емес, нақты әрекеттерді жүзеге асырумен байланыстырылады. Жаңа медиа тек ақпарат тарату құралы ғана емес, ол әлеуметтік, мәдени және технологиялық трансформациялардың негізгі қозғаушы күші. Ғалымдардың пікірлерін біріктіре отырып, жаңа медианың артықшылығы – оның интерактивтілігі, желілік табиғаты және қолданушылардың белсенді қатысуы. Алайда, бұл артықшылықтармен қатар, медианың сапасы мен шынайылығына сын көзбен қарау қажеттілігі туындайды. Жаңа медиа қоғамды өзгертуде үлкен әлеуетке ие, бірақ оны тиімді пайдалану қоғамның саналы көзқарасына байланысты. Бұл ғалымдардың пікірлері жаңа медианың қоғамдағы рөлі мен ықпалына қатысты әртүрлі теориялық тұрғыларды ұсынады. Барлық пікірлерді ой елегінен өткізе отырып, жаңа медиа туралы өз көзқарасымды қалыптастырдым. Бұл – заманауи компьютерлік және коммуникациялық технологиялардың дамуымен пайда болған кибермәдениет. Жаңа медиа жарнама саласының болашағы ретінде де маңызды рөл атқарады. Бүгінде тұтынушылар мен компаниялар ақпаратты іздеу және тарату үшін жаңа медиа құралдарын кеңінен пайдаланады. Жалпы, жаңа медиа цифрлық форматтағы әртүрлі мазмұн түрлерін ұсынатын платформа ретінде танылады. Олардың әрқайсысы тұтынушыларға және басқа да бизнеске оңай қол жеткізе алатын құралдар. Жаңа медиа адамдарға жақсы әсер ету үшін қолданылған жағдайда жақсы бола алатын пікірге ие болуға мүмкіндік береді. Жаңа медиа – ақпарат алмасудың, байланыс орнатудың және шығармашылықты дамытудың заманауи құралы. Оның ерекшеліктері – интерактивтілік, жылдамдық және қолжетімділік. Дегенмен, ол жалған ақпарат, тәуелділік және жеке мәліметтердің құпиялығы сияқты мәселелерді де туындатады. Жаңа медиа қоғамды ақпараттандыру мен жаһандық байланысты нығайтуда үлкен рөл атқарады дегенмен, оны тиімді пайдалану үшін ақпаратты сын көзбен бағалап, цифрлық сауаттылықты арттыру қажет. Жаңа медиа – прогрестің көрінісі, бірақ оны тиімді әрі жауапкершілікпен қолдану маңызды. Интернет пен заманауи технологиялардың дамуы дәстүрлі бұқаралық ақпарат құралдарына, әсіресе, газеттерге үлкен әсерін тигізді. Бүгінде барлық ақпаратты интернет арқылы жылдам алуға мүмкіндік бар, сондықтан көптеген адамдар газет-журналдарды оқудан гөрі, жаңа технологияларға жүгінуде. Интернет пен әлеуметтік медиа сияқты заманауи платформалар дәстүрлі БАҚ-тан ерекшеленеді. Олар адамдар мен интернет арасындағы қарым-қатынасты нығайтып, қолданушыларға өз ойларын блогтар, веб-сайттар, бейнелер және басқа да сандық құралдар арқылы еркін жеткізуге мүмкіндік берді. Интернеттің қолжетімділігі мен ақпарат құралдарының цифрлануы жаңа медиаға сұранысты арттырып, оны қолданудың жаңа тәсілдерін қалыптастырды. Жаңа медиа үнемі өзгеріп, дамып отырады. Дегенмен, дәстүрлі медиа да өз құндылығын жоғалтқан жоқ. Ұлттық және қоғамдық сананы қалыптастырудағы оның рөлі әлі де маңызды. Жаңа медиамен бірге әрекет ете отырып, дәстүрлі медиа ақпарат таратуда өз орнын сақтай алады. Жалпы, жаңа медиа мен дәстүрлі медиа – бірін-бірі толықтыратын екі түрлі жүйе. Дәстүрлі медиа тұрақтылық пен сенімділікті білдірсе, жаңа медиа жылдамдық пен интерактивтілікті ұсынады. Болашақта бұл екі медианың үйлесімділігі олардың тиімділігін арттырып, қоғамның ақпараттық қажеттіліктерін толығымен қамтамасыз етеді деген сенім бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Anderson C. W. (2013). *Digital Journalism*. SAGE Publications.
2. Pavlik J. V., McIntosh, S. (2015). *Converging Media: A New Introduction to Mass Communication*. Oxford University Press.
3. Bolter J. D., Grusin R. (2000). *Remediation: Understanding New Media*. MIT Press.
4. Маклюэн. М. *Понимание Медиа: Внешние расширения человека*. 1964. — Перевод с английского: В. Г. Николаев. — М., 2003. // *Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий*. — 15.11.2008. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3528/3563>
5. Castells M. (1996). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell

6. Мұртаза Ш. Империяның улы жемісі // Егемен Қазақстан, - 1994
7. Jenkins H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press. 308 p.
8. Хабермас Ю. Структурная трансформация публичной сферы: Исследования относительно категории буржуазного общества / под ред. М. Беляева; пер. В. И. Иванова. — М.: Весь мир, 2016
9. Herman E., Chomsky N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books. 412 p.

References:

1. Anderson C. W. (2013). *Digital Journalism*. SAGE Publications.
2. Pavlik J. V., & McIntosh, S. (2015). *Converging Media: A New Introduction to Mass Communication*. Oxford University Press.
3. Bolter J. D., & Grusin, R. (2000). *Remediation: Understanding New Media*. MIT Press.
4. McLuhan M. (1964). *Understanding Media: The Extensions Of Man*. 1st Ed.: McGraw Hill, 1964. – *Perevod s anglijskogo: V. G. Nikolaev. M., 2003. // Elektronnaya publikatsiya: Centr gumanitarnykh tekhnologiy. 15.11.2008. Retrieved from: <https://gtmarket.ru/library/basis/3528/3563>*
5. Castells M. (1996). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell
6. Murtaza Sh. (1994). *Imperiyanyñ uly zhemisi [The Poisonous Fruit of the Empire]* // *Egemen Kazakhstan*
7. Jenkins H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide* (p. 308). New York: New York University Press.
8. Habermas J. (2016). *Strukturnaya transformatsiya publichnoy sfery: issledovaniya otnositel'no kategorii burzhuaznogo obshchestva [The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into a Category of Bourgeois Society]*. Ed. by M. Belyayev. Trans. by V.I. Ivanov. Moskva: Ves' Mir
9. Herman E., Chomsky N. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. New York: Pantheon Books. 412 p.

**АУДАРМАТАНУ
ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ
TRANSLATION STUDIES**

FTAMP 16.31.41

10.51889/2959-5657.2024.90.4.004

Мукашева А. А.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан
e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru

**АУДАРМА ІСІНДЕГІ ЗАҢ ТЕРМИНДЕРІНІҢ ЛИНГВОМӘДЕНИ ЖӘНЕ
ҚҰҚЫҚТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері зерттеледі. Зерттеу барысында құқықтық мәтіндердегі терминологияның мәдени контексті мен аудармадағы рөлі тереңінен талданды. Зерттеу әдістері ретінде сауалнама, фокус-топтар және контент-талдау әдістері қолданылды. Сауалнама нәтижелері құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін 80%-бен көрсетсе, студенттердің құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтарды сезінуі 70%-ды құрады. Фокус-топтарда қатысушылар құқықтық аудармадағы мәселелерді анықтап, оларды шешу жолдарын талқылады. Контент-талдау әдісі арқылы 50-ден астам құқықтық мәтіндерден мысалдар жинап, терминдердің қолданылу жиілігі мен аудармадағы қиындықтары анықталды. Нәтижесінде, құқықтық терминологияның аударма процесіндегі маңыздылығы және оның мәдени аспектілері тереңірек түсінілді. Зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ аударма сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Студенттердің құқықтық терминологияны аударудағы қызығушылығы мен қажеттіліктері, құқықтық мәтіндердің мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіруге ықпал етеді. Бұл зерттеу құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттер үшін құнды ресурс болып, олардың кәсіби біліктілігін арттыруға көмектеседі. Сонымен қатар, құқықтық аудармадағы мәдени кедергілерді жеңу үшін қажетті білім мен дағдыларды дамыту маңызды. Зерттеу нәтижелері құқықтық мәтіндерді аударудағы қиындықтарды жеңу үшін жаңа әдіс-тәсілдерді ұсынуға мүмкіндік береді. Бұл жұмыс құқықтық аударма саласындағы болашақ зерттеулер үшін жаңа бағыттар мен мүмкіндіктерді ашуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: құқықтық аударма, заң терминологиясы, лингвомәдени ерекшеліктер, контент-талдау, сауалнама

Мукашева А.А.
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева
Астана, Казахстан
e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru

**ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ И ПРАВОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЮРИДИЧЕСКИХ
ТЕРМИНОВ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ ДЕЛЕ**

Аннотация

В данной статье исследуются лингвокультурные и правовые особенности юридических терминов в переводческом деле. В ходе исследования был глубоко проанализирован культурный контекст и роль терминологии в правовых текстах в переводе. В качестве методов

исследования использовались опросы, фокус-группы и методы контент-анализа. В то время как результаты опроса показали необходимость учета культурного контекста правовой терминологии на 80%, вероятность того, что студенты испытают трудности с переводом юридических текстов, составила 70%. В фокус-группах участники выявили проблемы правового перевода и обсудили пути их решения. Методом контент-анализа были собраны примеры из более чем 50 правовых текстов, выявлены частота использования терминов и трудности перевода. В результате важность правовой терминологии в процессе перевода и ее культурные аспекты были более глубоко поняты. Результаты исследования позволили выработать рекомендации, направленные на обогащение знаний и опыта в области правового перевода, а также повышение качества перевода. Интерес и потребности студентов в переводе юридической терминологии способствуют совершенствованию процесса перевода с учетом культурного контекста правовых текстов. Это исследование является ценным ресурсом для специалистов и студентов в области правового перевода, помогая им повысить свою профессиональную квалификацию. Кроме того, важно развивать знания и навыки, необходимые для преодоления культурных барьеров в юридическом переводе. Результаты исследования позволяют предложить новые методы и приемы преодоления трудностей в переводе правовых текстов. Эта работа будет способствовать открытию новых направлений и возможностей для будущих исследований в области юридического перевода.

Ключевые слова: правовой перевод, юридическая терминология, лингвокультурные особенности, контент-анализ, анкетирование

Mukasheva A.A.

L.N. Gumilyov Eurasian National University

Astana, Kazakhstan

e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru

LINGUOCULTURAL AND LEGAL FEATURES OF LEGAL TERMS IN TRANSLATION

Abstract

This article examines the linguistic, cultural and legal features of legal terms in translation. In the course of the research, the cultural context and the role of terminology in legal texts in translation were deeply analyzed. Surveys, focus groups, and content analysis methods were used as research methods. While the survey results showed the need to take into account the cultural context of legal terminology by 80%, the probability that students will have difficulty translating legal texts was 70%. In Focus groups, the participants identified the problems of legal translation and discussed ways to solve them. The content analysis method collected examples from more than 50 legal texts, revealed the frequency of use of terms and difficulties of translation. As a result, the importance of legal terminology in the translation process and its cultural aspects were better understood. The results of the study made it possible to develop recommendations aimed at enriching knowledge and experience in the field of legal translation, as well as improving the quality of translation. The interest and needs of students in the translation of legal terminology contribute to the improvement of the translation process, taking into account the cultural context of legal texts. This study is a valuable resource for professionals and students in the field of legal translation, helping them improve their professional skills. In addition, it is important to develop the knowledge and skills necessary to overcome cultural barriers in legal translation. The results of the research allow us to propose new methods and techniques for overcoming difficulties in translating legal texts. This work will help open up new directions and opportunities for future research in the field of legal translation.

Keywords: legal translation, legal terminology, linguistic and cultural features, content analysis, questionnaire

Кіріспе. Аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері тақырыбының таңдалуы құқықтық мәтіндердің аударылуындағы қиындықтар мен

ерекшеліктерді зерттеуге деген қажеттіліктен туындады. Қазіргі жаһандану дәуірінде халықаралық құқықтық қатынастардың артуы, сондай-ақ әртүрлі құқықтық жүйелердің өзара әрекеттесуі аударма ісінде заң терминдерінің дәлдігі мен мәдени контекстін ескеру қажеттілігін арттырады. Дегенмен, осы салада жүргізілген зерттеулердің шектеулі болуы, әсіресе лингвомәдени және құқықтық аспектілердің бірлескен талдауы бойынша, тақырыптың өзектілігін айқындайды.

Қазақстан Республикасы құқықтық жүйесінің ерекшеліктері мен мәдени контексті аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық аспектілерін зерттеудің маңызды негізі болып табылады (Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 13 маусымдағы № 914 қаулысы) [1].

Аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері – бұл құқықтық мәтіндерді аударудағы маңызды аспектілердің бірі [2]. Заң терминдері құқықтық нормаларды, принциптерді және институттарды білдіретін арнайы лексика болып табылады, сондықтан оларды дұрыс аудару құқықтық мәтіндердің дәлдігін қамтамасыз етеді. Лингвомәдени аспектілер, яғни әрбір терминнің мәдени контексті мен ұлттық ерекшеліктері, аударма сапасын арттыруда шешуші рөл атқарады [3].

Сонымен қатар, құқықтық жүйелердің айырмашылықтары, заңнамалық актілердің құрылымы мен мазмұны, құқықтық дәстүрлер мен нормалардың ерекшеліктері аударма барысында ескерілетін құқықтық аспектілер болып табылады. Зерттеу барысында «аударма», «заң терминдері», «лингвомәдени ерекшеліктер» және «құқықтық аспектілер» сияқты негізгі терминдер қолданылатын болады. Бұл терминдер зерттеу тақырыбының мәнін ашуға және құқықтық аударма саласындағы мәселелерді тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

Аударма ісіндегі заң терминдерінің ерекшеліктерін зерттеу құқықтық мәтіндердің сапасын арттыруға, сондай-ақ халықаралық құқықтық қатынастарды дамытуға ықпал етеді [4].

Зерттеу мақсаты – аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін анықтау, олардың аударма процесіндегі рөлін талдау және аударма сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар жасау. Бұл мақсатқа жету үшін мынадай міндеттер қойылады: 1) заң терминдерінің лингвомәдени контекстін зерттеу; 2) құқықтық жүйелер арасындағы айырмашылықтарды анықтау; 3) аударма процесінде кездесетін қиындықтарды талдау; 4) аударма әдістері мен тәсілдерін зерттеу [5].

Осы жұмыстың маңыздылығы құқықтық аударма саласындағы теориялық және практикалық мәселелерді шешуге, сондай-ақ аударма ісіндегі заң терминдерінің мәдени және құқықтық аспектілерін тереңірек түсінуге жәрдемдеседі. Зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы мамандарға, заңгерлерге, сондай-ақ аударма ісімен айналысатын студенттер мен зерттеушілерге пайдалы болады. Сонымен қатар, бұл жұмыс құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескере отырып, аударма сапасын арттыруға бағытталған жаңа тәсілдер мен әдістерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Зерттеу барысында қолданылатын әдістер мен тәсілдер ретінде салыстырмалы талдау, контент-талдау, сондай-ақ лингвистикалық және құқықтық әдебиеттерді зерттеу әдістері пайдаланылады.

Аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін зерттеу студенттерге құқықтық мәтіндерді дұрыс түсіну мен аударудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл тақырып студенттердің құқықтық терминологияны тереңірек меңгеруіне және мәдени контекстті ескере отырып, аударма дағдыларын дамытуына ықпал етеді [6]. Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері студенттердің халықаралық құқықтық қатынастарды түсінуіне және кәсіби дайындықтарын арттыруына көмектеседі. Нәтижесінде, студенттер құқықтық аударма саласында бәсекеге қабілетті мамандар ретінде қалыптасады.

Зерттеу гипотезасы – заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін ескеру аударма сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері тақырыбына қатысты зерттеулер соңғы жылдары кеңінен таралуда, құқықтық терминологияның мәдени контексті мен оның аудармадағы рөліне ерекше назар аударады [7]. Оның еңбегінде құқықтық терминдердің мәдени ерекшеліктері мен контекстуализациясы аударма процесінде маңызды факторлар ретінде қарастырылады. Сонымен қатар, Гамзатов аударма теориясындағы құқықтық аспектілерді зерттей отырып, құқықтық мәтіндердің спецификасын және олардың аудармадағы қиындықтарын талдайды [8].

Отандық зерттеушілер арасында құқықтық терминологияның аудармадағы рөлін зерттеп, қазақ және орыс тілдеріндегі заң терминдерінің ерекшеліктерін салыстырады [9]. Оның жұмысы құқықтық мәтіндердің аударылуындағы мәдени және құқықтық контексттің маңыздылығын көрсетеді, құқықтық аудармадағы лингвомәдени аспектілерді талдай отырып, аударма сапасын арттыру үшін қажетті әдіс-тәсілдерді ұсынады [4].

Зерттеулер көрсеткендей, заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін ескеру аударма процесінің тиімділігін арттырады. Дегенмен, қазіргі уақытта құқықтық аударма саласында лингвомәдени аспектілердің терең зерттелмеуі байқалады, бұл тақырыптың өзектілігін арттырады. Сонымен қатар, құқықтық терминологияның мәдени контексті мен ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, аударма сапасын арттыруға бағытталған зерттеулердің тапшылығы байқалады.

Зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, ағылшын тілінің құқықтық терминологиясының аударма сапасын арттыруда шешуші рөл атқарады. Мысалы, құқықтық мәтіндердің аударылуындағы мәдени кедергілерді зерттей отырып, аударма процесінде мәдени сәйкестікті қамтамасыз етудің маңыздылығын атап өтеді [7]. Оның жұмысы құқықтық терминдердің дұрыс аударылуы үшін мәдени контекстті түсінудің қажеттілігін көрсетеді.

Сонымен қатар, құқықтық терминологияның аудармадағы қиындықтарын зерттеу, әсіресе, халықаралық құқықтық қатынастардың дамуымен байланысты, өзекті мәселе болып табылады. Зерттеулердің нәтижелері құқықтық аударма саласындағы мамандардың кәсіби біліктілігін арттыруға, сондай-ақ құқықтық мәтіндердің дәлдігі мен сапасын қамтамасыз етуге бағытталған жаңа әдіс-тәсілдерді ұсынуға мүмкіндік береді.

Осылайша, аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін зерттеу – бұл құқықтық қатынастарды тиімді жүзеге асыруға, сондай-ақ құқықтық мәдениетті дамытуға ықпал ететін маңызды қадам болып табылады. Зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ болашақ зерттеулер үшін жаңа бағыттар ұсынуға мүмкіндік береді.

Осылайша, зерттеу барысында автордың жұмысы құқықтық аударма саласындағы осы олқылықтарды толтыруға, сондай-ақ заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін тереңірек түсінуге бағытталған. Бұл зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттер үшін құнды ресурс болып табылады, өйткені олар құқықтық мәтіндердің дәлдігі мен сапасын қамтамасыз ету үшін қажетті білім мен дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Сондықтан, аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін зерттеу – бұл тек теориялық қана емес, практикалық маңызы бар мәселе, өйткені ол құқықтық қатынастарды тиімді жүзеге асыруға ықпал етеді.

Әдістер мен материалдар. Зерттеу жұмысында аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу материалдары мен әдістері сипатталады. Зерттеу сұрақтары ретінде «Заң терминдерінің аударма процесіндегі мәдени контексті қалай әсер етеді?» және «Құқықтық терминологияның аудармадағы қиындықтары қандай?» мәселелері қарастырылды. Зерттеу гипотезасы – заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін ескеру аударма сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Зерттеу кезеңдері үш негізгі кезеңнен тұрады: 1) теориялық шолу және талдау; 2) эмпирикалық зерттеу; 3) нәтижелерді талдау және интерпретациялау. Теориялық шолу

кезеңінде құқықтық терминология мен аударма теориясына қатысты әдебиеттерге шолу жасалып, лингвомәдени және құқықтық аспектілердің маңызы анықталды. Эмпирикалық зерттеу кезеңінде сауалнама, фокус-топтар және контент-талдау әдістері қолданылды.

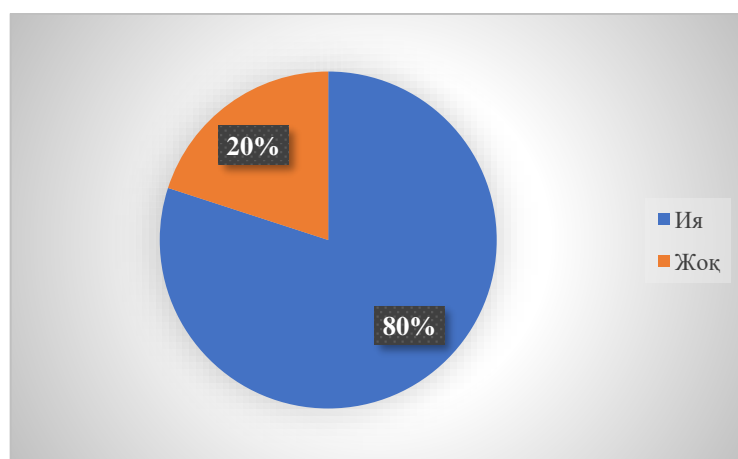
Сауалнама барысында құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттердің пікірлері жинақталды, бұл олардың аударма процесіндегі тәжірибелері мен көзқарастарын анықтауға мүмкіндік берді. Фокус-топтарда қатысушылармен терең сұхбаттар жүргізіліп, құқықтық терминдердің аударылуындағы қиындықтар мен мәдени контексттің рөлі талқыланды. Контент-талдау әдісі арқылы құқықтық мәтіндердегі заң терминдерінің қолданылуы мен олардың аудармадағы ерекшеліктері зерттелді.

Зерттеу Еуразия ұлттық университетінің аударма ісі факультетінде жүргізілді. Зерттеу барысында құқықтық аударма саласындағы 4-ші курс студенттерінің қатысуы қамтамасыз етілді. Нәтижесінде 30-дан астам ғылыми еңбек талданды, 100-ден астам респонденттен сауалнама алынды, заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері толық ашып көрсетілді. Зерттеу нәтижелері аударма процесін жетілдіруге және құқықтық мәтіндердің сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Жалпы зерттеу құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға бағытталған. Зерттеу барысында құқықтық терминологияның мәдени контексті мен аудармадағы қиындықтары тереңірек талданды, бұл құқықтық мәтіндердің дәлдігін қамтамасыз ету үшін қажетті ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Нәтижелер және талқылау. Зерттеу нәтижесінде құқықтық аударма саласындағы студенттердің заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктеріне қызығушылықтары жоғары деңгейде екендігі анықталды. Сауалнамаға қатысушылардың 70%-ы құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіру қажеттілігін атап өтті. Сауалнамаға қатысушылардың 55%-ы әйелдер, ал 45%-ы ерлер болды. Студенттердің 80%-ы құқықтық мәтіндерді аударуда лингвомәдени аспектілердің маңыздылығын мойындады, бұл олардың аударма сапасын арттыруға деген ынтасын көрсетеді. Зерттеу барысында құқықтық терминдердің аударылуындағы қиындықтар мен мәдени кедергілер туралы пікірлер жинақталды, бұл болашақта құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға мүмкіндік береді.

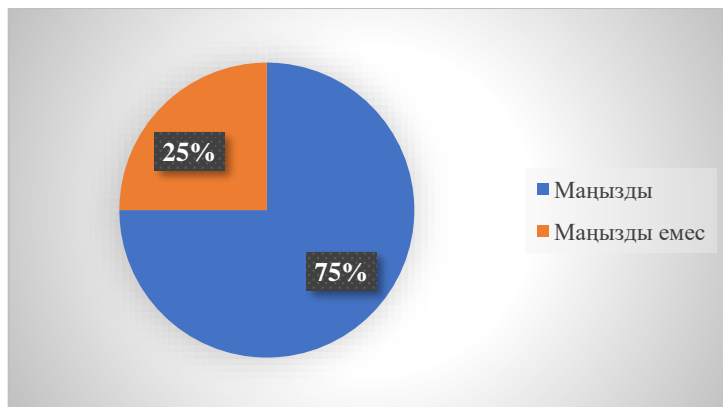
Диаграмма-1. Сіз құқықтық терминологияның мәдени контекстін аударма процесінде ескеру қажет деп ойлайсыз ба?

Сауалнамаға қатысушылардың 80%-ы құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін мойындайды, бұл құқықтық аударма саласындағы білімнің тереңдігін көрсетеді. Бұл көрсеткіш құқықтық мәтіндердің мәдени ерекшеліктерін түсінудің аударма сапасына әсер ететінін айқындайды. Студенттердің мәдени контексті ескеруі, олардың

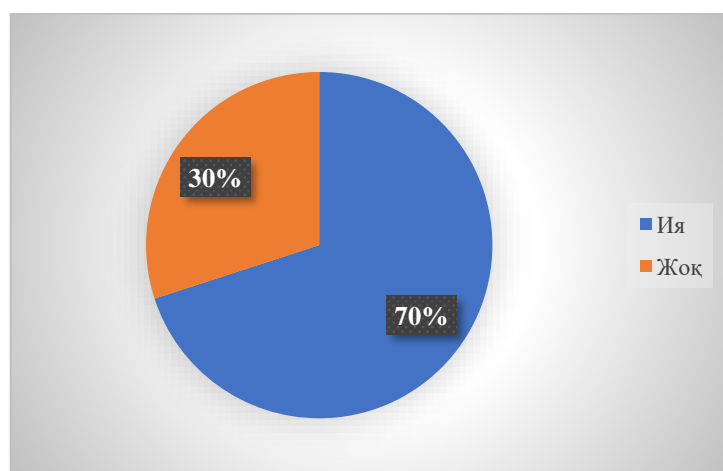
аударма процесінде мәдени сәйкестікті қамтамасыз етуге деген ынтасын білдіреді. Дегенмен, 20%-дың «жоқ» деп жауап беруі, құқықтық терминологияның мәдени аспектілерін ескеру қажеттілігіне қатысты әртүрлі көзқарастардың бар екенін көрсетеді.

Диаграмма-2. Сіз құқықтық мәтіндерді аударуда лингвомәдени аспектілердің маңыздылығын қалай бағалайсыз?

Сауалнамаға қатысушылардың 75%-ы лингвомәдени аспектілердің құқықтық мәтіндерді аударуда маңызды екенін атап өтті, бұл құқықтық аудармадағы мәдени факторлардың рөлін көрсетеді. Бұл көрсеткіш студенттердің құқықтық мәтіндердің мәдени контекстін түсінуге және оны аудармада қолдануға дайын екендігін білдіреді. Лингвомәдени аспектілердің маңыздылығы аударма сапасын арттыруға ықпал етеді, себебі олар құқықтық терминдердің дұрыс интерпретациялануына көмектеседі. 25%-дың «маңызды емес» деп жауап беруі, құқықтық мәтіндерді аударуда лингвомәдени аспектілердің рөліне қатысты әртүрлі пікірлердің бар екенін көрсетеді.

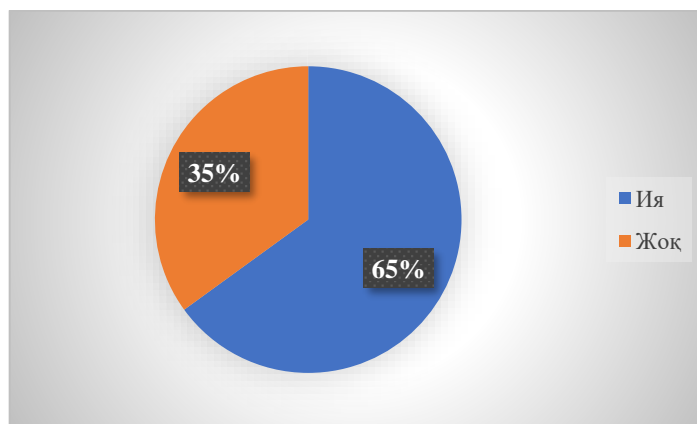
Диаграмма-3. Сіз құқықтық терминдердің аударылуындағы қиындықтарды байқадыңыз ба?

Сауалнамаға қатысушылардың 70%-ы құқықтық терминдердің аударылуында қиындықтарды сезінетінін айтты, бұл құқықтық аударма саласындағы проблемалардың бар екенін көрсетеді. Бұл көрсеткіш студенттердің құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін кедергілерді мойындайтынын білдіреді, бұл олардың кәсіби дамуында маңызды фактор болып табылады. Қиындықтарды сезіну, студенттердің құқықтық терминологияны тереңірек зерттеуге және аударма дағдыларын жетілдіруге деген ынтасын арттыруы мүмкін. 30%-дың

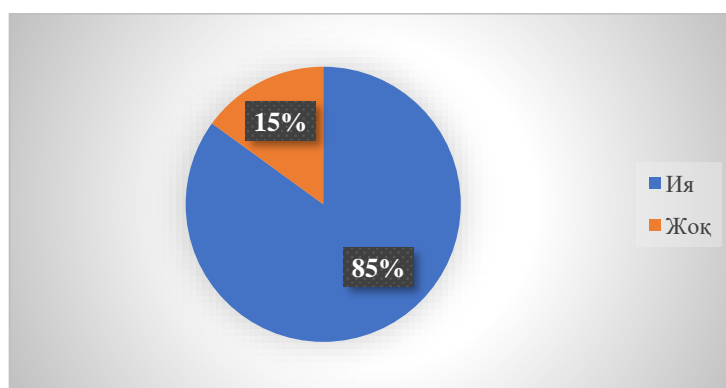
«жоқ» деп жауап беруі, құқықтық терминдердің аударылуында қиындықтарды сезінбейтін студенттердің бар екенін көрсетеді, бұл олардың тәжірибесіне немесе білім деңгейіне байланысты болуы мүмкін.

Диаграмма-4. Сіз құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін қандай да бір әдістерді қолданасыз ба?

Сауалнамаға қатысушылардың 65%-ы құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолданатынын айтты, бұл студенттердің кәсіби дайындық деңгейінің жоғары екенін көрсетеді. Бұл көрсеткіш құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін белсенді әрекет ету қажеттілігін мойындайтынын білдіреді. Студенттердің мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолдануы, олардың аударма процесінде мәдени сәйкестікті қамтамасыз етуге деген ынтасын көрсетеді. 35%-дың «жоқ» деп жауап беруі, құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолданбайтын студенттердің бар екенін көрсетеді, бұл олардың тәжірибесіне немесе білімдеңгейіне байланысты болуы мүмкін.

Диаграмма-5. Сіз құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін сезінесіз бе?

Сауалнамаға қатысушылардың 85%-ы құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін сезінеді, бұл студенттердің өз білімдерін жетілдіруге деген ынтасын көрсетеді. Бұл көрсеткіш құқықтық аударма саласындағы білімнің динамикалық түрде өзгеретінін және студенттердің жаңа ақпарат пен дағдыларды меңгеруге дайын екендігін білдіреді. Қосымша білім алу қажеттілігі, студенттердің құқықтық терминологияның күрделілігін түсінуіне және аударма дағдыларын дамытуға ықпал етеді. 15%-дың «жоқ» деп жауап беруі, құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін сезінбейтін

студенттердің бар екенін көрсетеді, бұл олардың білім деңгейі мен тәжірибесіне байланысты болуы мүмкін.

Сауалнама деректеріне сәйкес, құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін респонденттердің 80%-ы мойындайды. Сонымен қатар, құқықтық мәтіндерді аударуда қиындықтарды сезінетін студенттердің үлесі 70%-ды құрайды, бұл құқықтық аударма саласындағы проблемалардың бар екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері құқықтық терминдердің аударылуындағы мәдени кедергілерді жеңу үшін қосымша білім алу қажеттілігін 85%-дың сезінетінін айқындайды, бұл студенттердің өз білімдерін жетілдіруге деген ынтасын білдіреді.

Фокус-топтар әдісі зерттеу барысында қатысушылардың пікірлері мен тәжірибелерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс арқылы құқықтық аударма саласындағы студенттер мен мамандардың құқықтық терминологияның лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері туралы көзқарастары мен ойларын жинақтауға бағытталған сұхбаттар жүргізілді. Фокус-топтарда қатысушылар құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтар, мәдени кедергілер және аударма процесінде қолданылатын әдістер туралы пікірлерін ортаға салды. Нәтижесінде, фокус-топтар құқықтық аудармадағы мәселелерді анықтауға және оларды шешу жолдарын талқылауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында студенттер құқықтық терминологияның аударма процесіндегі рөлін тереңірек түсінуге мүмкіндік алды. Фокус-топтарда қатысушылар құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтарды, атап айтқанда, терминдердің мәдени контексті мен құқықтық жүйелер арасындағы айырмашылықтарды талқылады. Студенттер құқықтық терминдердің дұрыс аударылмауы, мәдени кедергілер және құқықтық мәтіндердің спецификасы сияқты мәселелерді атап өтті. Сонымен қатар, олар аударма процесінде қолданылатын әдістер мен тәсілдер туралы пікірлерін ортаға салып, тәжірибелерімен бөлісті.

Фокус-топтар барысында студенттер құқықтық аудармада кездесетін қиындықтарды жеңу үшін қажетті білім мен дағдыларды дамыту қажеттілігін мойындады. Олар құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру, сондай-ақ құқықтық мәтіндерді аударудағы кедергілерді жеңу үшін қосымша білім алу қажеттілігін атап өтті. Нәтижесінде, фокус-топтар құқықтық аудармадағы мәселелерді анықтауға және оларды шешу жолдарын талқылауға мүмкіндік берді, бұл студенттердің кәсіби дамуында маңызды рөл атқарады.

Кесте 1 - Фокус-топтардағы студенттердің құқықтық аудармадағы қиындықтар туралы пікірлері

Қиындықтар	Студенттердің пайызы (%)
Терминдердің мәдени контексті	70%
Құқықтық жүйелер арасындағы айырмашылықтар	65%
Аударма әдістерінің жетіспеушілігі	60%
Мәдени кедергілер	75%
Дұрыс аударылмау	80%

Кесте 1-ден көрініп тұрғандай, студенттердің құқықтық аудармадағы қиындықтарды сезінуі жоғары деңгейде. Терминдердің мәдени контексті мен құқықтық жүйелер арасындағы айырмашылықтар 70% және 65% көрсеткіштермен атап өтілген, бұл құқықтық мәтіндерді аударуда мәдени аспектілердің маңыздылығын көрсетеді. Мәдени кедергілердің 75%-дық көрсеткіші, құқықтық аудармада кездесетін кедергілердің бар екенін айқындайды. Дұрыс аударылмау мәселесі 80%-ды құрайды, бұл студенттердің құқықтық терминологияны аударудағы қиындықтарды мойындайтынын білдіреді.

Аударма әдістерінің жетіспеушілігі 60%-ды құрауы, студенттердің құқықтық мәтіндерді аударуда қажетті білім мен дағдыларды дамыту қажеттілігін көрсетеді. Бұл нәтижелер құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені жетілдіру, сондай-ақ құқықтық

терминологияның мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін тиімді жүзеге асыру үшін маңызды. Фокус-топтардағы пікірлер мен талқылаулар, студенттердің құқықтық аудармадағы мәселелерді анықтауға және оларды шешу жолдарын табуға бағытталған маңызды ақпаратты ұсынады.

Контент-талдау әдісі құқықтық мәтіндердегі заң терминдерінің қолданылуын зерттеуге арналған. Бұл әдіс арқылы зерттеуші құқықтық мәтіндерден 50-ден астам мысал жинап, олардың аударылуындағы ерекшеліктер мен қиындықтарды талдады. Контент-талдау барысында құқықтық терминдердің мәдени контексті, олардың аудармадағы рөлі және терминологияның спецификасы зерттелді. Нәтижесінде, контент-талдау құқықтық терминологияның аударма процесіндегі маңыздылығын және оның мәдени аспектілерін тереңірек түсінуге мүмкіндік берді. Бұл әдіс құқықтық мәтіндердегі терминдердің қолданылу жиілігін, контекстін және олардың аудармадағы қиындықтарын анықтауға көмектесті. Контент-талдау нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ аударма сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді.

Зерттеу барысында студенттер контент-талдау әдісін қолдана отырып, құқықтық мәтіндердегі заң терминдерінің қолданылуын тереңірек зерттеді. Олар 50-ден астам құқықтық мәтіндерден мысалдар жинап, әрбір терминнің мәдени контексті мен аудармадағы рөлін талдады. Студенттер терминдердің қолданылу жиілігін, контекстін және олардың аудармадағы қиындықтарын анықтау үшін арнайы кестелер мен графиктер әзірледі. Нәтижесінде, олар құқықтық терминологияның спецификасын, оның мәдени аспектілерін және аударма процесіндегі маңыздылығын айқындады.

Студенттер контент-талдау нәтижелерін жүйелеп, құқықтық мәтіндердегі терминдердің аударылуындағы ерекшеліктер мен қиындықтарды анықтап, оларды шешу жолдарын ұсынды. Бұл процесс студенттердің зерттеу дағдыларын дамытуға, құқықтық терминологияны тереңірек түсінуге және аударма сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Контент-талдау барысында студенттер құқықтық мәтіндердегі терминдердің мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіру үшін қажетті білім мен дағдыларды меңгерді.

Кесте 2 - Контент-талдау нәтижелері бойынша құқықтық терминдердің қолданылу жиілігі және ағылшын тіліндегі аудармалары

Терминдер	Қолданылу жиілігі (%)	Ағылшын тіліндегі аударма	Аудармадағы қиындықтар (%)
Заң	30%	Law	40%
Құқық	25%	Right	35%
Нормативтік акт	15%	Normative Act	50%
Лицензия	10%	License	45%
Сот	20%	Court	30%

Кесте 2-ден көрініп тұрғандай, "заң" термині құқықтық мәтіндерде 30%-дық қолданылу жиілігімен ең көп кездеседі, ал "құқық" термині 25%-ды құрайды. Бұл терминдердің ағылшын тіліндегі аудармалары "Law" және "Right" болып табылады, ал олардың аудармадағы қиындықтары да жоғары, сәйкесінше 40% және 35% көрсеткіштермен анықталған. "Нормативтік акт" термині 15%-дық қолданылу жиілігімен, бірақ 50%-дық аудармадағы қиындықтармен ерекшеленеді, бұл оның спецификасының күрделілігін көрсетеді. "Лицензия" термині 10%-дық қолданылу жиілігімен, бірақ 45%-дық қиындықтармен, құқықтық мәтіндерде жиі кездесетін терминдердің бірі екенін білдіреді.

"Сот" термині 20%-дық қолданылу жиілігімен, 30%-дық аудармадағы қиындықтармен ерекшеленеді, бұл құқықтық мәтіндерде маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Контент-талдау

нәтижелері құқықтық терминологияның аударма процесіндегі маңыздылығын және оның мәдени аспектілерін тереңірек түсінуге мүмкіндік берді.

Студенттердің контент-талдау әдісін қолдануы, құқықтық мәтіндердегі терминдердің спецификасын, мәдени контекстін және аудармадағы қиындықтарын анықтауға көмектесті. Бұл зерттеу құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ аударма сапасын арттыруға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік берді. Нәтижелер құқықтық аудармада кездесетін қиындықтарды жеңу үшін қажетті білім мен дағдыларды дамытуға ықпал етеді, бұл студенттердің кәсіби дамуында маңызды рөл атқарады.

Зерттеу нәтижелері аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктеріне студенттердің қызығушылығының жоғары деңгейде екендігін көрсетті. Сауалнама барысында респонденттердің құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін 80%-ы мойындады, бұл құқықтық аударма саласындағы білімнің тереңдігін көрсетеді. Алынған нәтижелер құқықтық мәтіндерді аударуда лингвомәдени аспектілердің маңыздылығын айқындап, аударма сапасын арттыруға ықпал ететінін дәлелдейді.

Студенттердің құқықтық терминологияны аударуда кездесетін қиындықтарды сезінуі 70%-ды құрады, бұл құқықтық аударма саласындағы проблемалардың бар екенін көрсетеді. Студенттердің құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін кедергілерді мойындауы, олардың кәсіби дамуында маңызды фактор болып табылады.

Зерттеу барысында құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін 85%-ы сезінетіндігі анықталды, бұл студенттердің өз білімдерін жетілдіруге деген ынтасын көрсетеді. Қосымша білім алу қажеттілігі, студенттердің құқықтық терминологияның күрделілігін түсінуіне және аударма дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Сауалнама нәтижелері құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолданатын студенттердің үлесін 65%-ды құрады, бұл құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін белсенді әрекет ету қажеттілігін мойындайтынын білдіреді. Бұл көрсеткіш құқықтық аудармада мәдени сәйкестікті қамтамасыз етуге деген ынтаны көрсетеді. Дегенмен, 35%-дың «жоқ» деп жауап беруі, құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолданбайтын студенттердің бар екенін көрсетеді, бұл олардың тәжірибесіне немесе білім деңгейіне байланысты болуы мүмкін.

Қорыта айтқанда, зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ болашақ зерттеулер үшін жаңа бағыттар ұсынуға мүмкіндік береді. Студенттердің құқықтық терминологияны аударудағы қызығушылығы мен қажеттіліктері, құқықтық мәтіндердің мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіруге бағытталған ұсыныстар жасауға ықпал етеді.

Зерттеу барысында алынған деректер құқықтық аударма саласындағы білімнің тереңдігі мен студенттердің кәсіби дамуындағы маңызды аспектілерді айқындады. Студенттердің құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін мойындауы, олардың аударма процесінде мәдени сәйкестікті қамтамасыз етуге деген ынтасын көрсетеді. Сонымен қатар, құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтарды сезінуі, студенттердің тәжірибесін арттыруға және құқықтық терминологияны тереңірек зерттеуге деген қажеттілікті білдіреді.

Зерттеу нәтижелері құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолдану қажеттілігін көрсетеді, бұл құқықтық мәтіндердің дәлдігін қамтамасыз ету үшін маңызды. Студенттердің 85%-ы құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін сезінуі, олардың өз білімдерін жетілдіруге деген ынтасын көрсетеді. Бұл, өз кезегінде, құқықтық аударма саласындағы кәсіби біліктілікті арттыруға ықпал етеді.

Сондықтан, зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ болашақ зерттеулер үшін жаңа бағыттар ұсынуға мүмкіндік береді. Студенттердің құқықтық терминологияны аударудағы қызығушылығы мен қажеттіліктері,

құқықтық мәтіндердің мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіруге бағытталған ұсыныстар жасауға ықпал етеді.

Зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ аударма процесін жетілдіруге бағытталған бірнеше ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесінде студенттер мен мамандарға арналған арнайы оқу бағдарламаларын әзірлеу қажет. Бұл бағдарламалар құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтарды жеңуге, сондай-ақ лингвомәдени аспектілерді тереңірек түсінуге бағытталуы тиіс.

Екіншіден, құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттер үшін семинарлар мен тренингтер ұйымдастыру ұсынылады. Бұл іс-шаралар қатысушыларға құқықтық терминологияның спецификасын, мәдени кедергілерді жеңу әдістерін және аударма сапасын арттыруға бағытталған жаңа тәсілдерді үйретуге мүмкіндік береді.

Үшіншіден, құқықтық мәтіндерді аударудағы қиындықтарды зерттеу үшін ғылыми-зерттеу жобаларын жүзеге асыру ұсынылады. Бұл жобалар құқықтық терминологияның мәдени контекстін, аудармадағы кедергілерді және құқықтық мәтіндердің спецификасын тереңірек зерттеуге бағытталуы тиіс.

Төртіншіден, құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені арттыру үшін халықаралық ынтымақтастықты дамыту маңызды. Бұл шетелдік тәжірибелерді зерттеу, құқықтық терминологияның аударылуындағы мәдени аспектілерді салыстыру және аударма саласындағы үздік практикаларды енгізу үшін қажет.

Соңында, құқықтық аударма саласындағы зерттеулерді тереңдету, лингвомәдени аспектілерді ескере отырып, құқықтық терминологияның спецификасын зерттеу, сондай-ақ аударма процесіндегі мәдени кедергілерді жеңу жолдарын анықтау маңызды. Бұл ұсыныстар құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттер үшін құнды ресурс болып, олардың кәсіби біліктілігін арттыруға ықпал етеді.

Осылайша, құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені жетілдіру, құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды. Зерттеу барысында аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктері тереңінен талданды. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігі респонденттердің 80%-ы тарапынан мойындалды, бұл құқықтық аударма саласындағы білімнің тереңдігін және мәдени аспектілердің маңыздылығын айқындайды. Студенттердің құқықтық мәтіндерді аударуда кездесетін қиындықтарды сезінуі, олардың кәсіби дамуындағы маңызды фактор болып табылады, себебі 70%-ы құқықтық терминдердің аударылуында қиындықтарды мойындады.

Зерттеу нәтижелері құқықтық терминологияны аударуда қосымша білім алу қажеттілігін 85%-дың сезінетіндігін көрсетті, бұл студенттердің өз білімдерін жетілдіруге деген ынтасын білдіреді. Сонымен қатар, құқықтық аудармада мәдени кедергілерді жеңу үшін әдістерді қолданатын студенттердің үлесі 65%-ды құрады, бұл құқықтық аудармада мәдени сәйкестікті қамтамасыз етуге деген ынтаны көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері құқықтық аударма саласындағы білім мен тәжірибені байытуға, сондай-ақ болашақ зерттеулер үшін жаңа бағыттар ұсынуға мүмкіндік береді. Студенттердің құқықтық терминологияны аударудағы қызығушылығы мен қажеттіліктері, құқықтық мәтіндердің мәдени контекстін ескере отырып, аударма процесін жетілдіруге бағытталған ұсыныстар жасауға ықпал етеді.

Осылайша, зерттеу құқықтық аударма саласындағы білімнің тереңдігі мен студенттердің кәсіби дамуындағы маңызды аспектілерді айқындап, құқықтық терминологияның мәдени контекстін ескеру қажеттілігін көрсетеді. Зерттеу нәтижелері құқықтық мәтіндерді аударудағы қиындықтарды жеңу үшін қажетті білім мен дағдыларды дамытуға бағытталған ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді.

Болашақта құқықтық аударма саласындағы зерттеулерді тереңдету, лингвомәдени аспектілерді ескере отырып, құқықтық терминологияның спецификасын зерттеу, сондай-ақ аударма процесіндегі мәдени кедергілерді жеңу жолдарын анықтау маңызды болып табылады. Бұл зерттеу құқықтық аударма саласындағы мамандар мен студенттер үшін құнды ресурс болып, олардың кәсіби біліктілігін арттыруға ықпал етеді.

Сондықтан, аударма ісіндегі заң терминдерінің лингвомәдени және құқықтық ерекшеліктерін зерттеу – бұл тек теориялық қана емес, практикалық маңызы бар мәселе, өйткені ол құқықтық қатынастарды тиімді жүзеге асыруға, сондай-ақ құқықтық мәдениетті дамытуға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2024 жылғы 13 маусымдағы № 914 қаулысы.
2. Кашкин В.Б. Введение в теорию коммуникации. Воронеж: Изд-во ВГТУ, 2000.
3. Латышев Л.К. Технология перевода. М., 2001.
4. Атабекова А.А. Иноязычные специальные концепты в межкультурной профессионально ориентированной коммуникации. М.: РУДН, 2008. 191 с.
5. Правовая лингвистика // Электронный ресурс Интернет: www.translations.gsl.ru.
6. Бурукина О.А. Перевод английских юридических документов. – М.: Флинта, Наука, 2005. – 367 с.
7. Некрасова Т.П. Особенности перевода юридической терминологии с русского языка на английский язык. Дис. ... канд. филол. н. – М.: 2013. – 24 с.
8. Гамзатов М.Г. Техника и специфика юридического перевода. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. – 184 с.
9. Алимов В.В. Юридический перевод. Практический курс. Английский язык. – М.: КомКнига, 2005–160 с.
10. Гамзатов М.Г. Техника и специфика юридического перевода. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004. – 184 с.

References:

1. Kazakhstan Republicasi Ukimetinin [Government of the Republic of Kazakhstan]. (2024, June 13). No. 914 kaulysy
2. Kashkin, V. B. (2000). Vvedenie v teoriyu kommunikatsii [Introduction to the theory of communication]. Voronezh: Izd-vo VGTU.
3. Latyshev, L. K. (2001). Tekhnologiya perevoda [Translation technology]. Moscow.
4. Atabekova, A. A. (2008). Inoyazychnye spetsial'nye kontsepty v mezhkul'turnoy professional'no orientirovannoy kommunikatsii [Foreign language-specific concepts in intercultural professionally oriented communication]. Moscow: RUDN.
5. Pravovaya lingvistika [Legal linguistics]. Retrieved from www.translations.gsl.ru
6. Burukina, O. A. (2005). Perevod angliyskikh yuridicheskikh dokumentov [Translation of English legal documents]. Moscow: Flinta, Nauka.
7. Nekrasova, T. P. (2013). Osobennosti perevoda yuridicheskoy terminologii s russkogo yazyka na angliyskiy yazyk [Features of translating legal terminology from Russian into English] (PhD dissertation). Moscow.
8. Gamzatov, M. G. (2004). Tekhnika i spetsifika yuridicheskogo perevoda [Techniques and specifics of legal translation]. Saint Petersburg: Izd-vo SPbGU.
9. Alimov, V. V. (2005). Yuridicheskiy perevod. Prakticheskiy kurs. Angliyskiy yazyk [Legal translation: Practical course. English language]. Moscow: KomKniga.
10. Gamzatov, M. G. (2004). Tekhnika i spetsifika yuridicheskogo perevoda [Techniques and specifics of legal translation]. Saint Petersburg: Izd-vo SPbGU.

БІЗДІҢ АВТОРЛАР

Архангельская Алла Мстиславовна – филология ғылымдарының докторы, славянтану кафедрасының профессоры, философия факультеті, Оломоуц қаласындағы Палацкий университеті (Чехия Республикасы), Id=57213609175, e-mail: alla.arkanhelska@upol.cz

Адибаева Шолпан Тимуровна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, қауымдастырылған профессор, Сәтбаев университетінің қазақ және орыс тілдері кафедрасы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1043-3275>, e-mail: s.adibayeva@satbayev.university

Казабеева Виталия Алексеевна – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, қауымдастырылған профессор, Сәтбаев университетінің қазақ және орыс тілдері кафедрасы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2848-6843>, e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

Кенжеғалиева Меруерт Кайратовна – қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының магистранты, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8098-913X>, e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

Абишева Сауле Джунусовна – филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>, e-mail: s.abisheva@mail.ru

Атембаева Гульнара Айдашевна – орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының докторанты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>, e-mail: g.atembaeva@gmail.com

Хавайдарова Мехриниса Марсовна – филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2128-4236>, e-mail: mehrinisa_73@mail.ru

Бисенғали Зинол-Ғабден Қабиұлы – филология ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1503-2737>, e-mail: zinolgabden@hotmail.com

Жолдасқалиқызы Әсел – магистрант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6854-5883>, e-mail: azholdaskalikyzy@mail.ru

Герчинска Данута – филология ғылымдарының докторы, профессор, Слупск қаласындағы Помор Университеті, Польша, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3225-2002>, e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Казтаева Айымжан – әдебиеттану мамандығының 1 курс докторанты, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9244-0384>, e-mail: aiym.kaztaeva@mail.ru

Тоқшылықова Гүлназ Базарбайқызы – магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология факультетінің аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4116-5042>, e-mail: gulnaz_lit75@mail.ru

Нурақбаева Айгүль – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6102-4548>, e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

Мәтбек Нұрсұлу – магистрант, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3896-4310>, e-mail: nursulu.m@mail.ru

Оспанов Еділбай – филология ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2253-134X>, e-mail: ospanov.yedilbay@gmail.com

Мергенбаева Арайлым – орыс тілі мен әдебиеті кафедрасының магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5249-1144>, e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

Тлеубекова Ботакөз Тургамбаевна – филология ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Жетписов Еділ – Абай атындағы Қазақ ұлттық университеті, қазақ тілі мен әдебиеті мамандығының 1-курс магистранты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1072-1041>, e-mail: edilzhetpis@gmail.com

Умарова Акмарал Базархановна – магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ, Филология факультетінің аға оқытушысы, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8528-4131>, e-mail: magenta_feels@mail.ru

Мадиев Сансызбай – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3255-2689>, e-mail: sansyzbay.madiev@mail.ru

Шарапиева Рысалды – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Баспагерлік-редакторлық және дизайнерлік өнер кафедрасының магистранты, Алматы, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4590-0585>, e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

Мукашева Айнура Адилхановна – PhD докторанты, 1 курс. Л.Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1965-8535>, e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru

НАШИ АВТОРЫ

Архангельская Алла Мстиславовна – доктор филологических наук, профессор кафедры славистики Философского факультета Университета им. Палацког в Оломоуце (Чехия), Id=57213609175, e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

Адибаева Шолпан Тимуровна – кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры казахского и русского языков, Сатпаев Университет, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1043-3275>, e-mail: s.adibayeva@satbayev.university

Казабеева Виталия Алексеевна – кандидат филологических наук, доцент, профессор кафедры казахского и русского языков, Сатпаев Университет, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2848-6843>, e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

Кенжегалиева Меруерт Кайратовна – магистрант кафедры казахского языка и литературы Казахского национального женского педагогического университета, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8098-913X>, e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

Абишева Сауле Джунусовна – доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4497-0805>, e-mail: s.abisheva@mail.ru

Атембаева Гульнара Айдашевна – докторант кафедры русского языка и литературы, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>, e-mail: g.atembaeva@gmail.com

Хавайдарова Мехриниса Марсовна – кандидат филологических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2128-4236>, e-mail: mechrinisa_73@mail.ru

Бисенгали Зинок-Габден Кабиұлы – доктор филологических наук, профессор, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1503-2737>, e-mail: zinolgabden@hotmail.com

Жолдасқалиқызы Асель – магистрант Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6854-5883>, e-mail: azholdaskalikyzy@mail.ru

Герчинска Данута – доктор филологических наук, профессор Поморского университета в Слупске, Польша, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3225-2002>, e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Казтаева Айымжан – докторант 1 курса литературоведения, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9244-0384>, e-mail: aiym.kaztaeva@mail.ru

Токшылыкова Гульназ Базарбаевна – магистр, старший преподаватель факультета Филологии КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4116-5042>, e-mail: gulnaz_lit75@mail.ru

Нуракбаева Айгуль – магистрант Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6102-4548>, e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

Матбек Нурсулу – магистрант Казахского национального университета имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3896-4310>, e-mail: nursulu.m@mail.ru

Оспанов Едилбай Толеубаевич – кандидат филологических наук, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2253-134X>, e-mail: ospanov.yedilbay@gmail.com

Мергенбаева Арайлым – магистрант кафедры русского языка и литературы Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5249-1144>, e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

Тлеубекова Ботакоз Тургамбаевна – доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Жетписов Едилъ – Казахский национальный университет имени Абая, магистрант 1 курса, специальность Казахский язык и литература, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1072-1041>, e-mail: edilzhetpis@gmail.com

Умарова Акмарал Базархановна – магистр, старший преподаватель филологического факультета КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8528-4131>, e-mail: magenta_feels@mail.ru

Мадиев Сансызбай – кандидат филологических наук, доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3255-2689>, e-mail: sansyzbay.madiev@mail.ru

Шарапиева Рысалды – Казахский национальный университет имени аль-Фараби, аспирант кафедры издательского, редакционного и дизайнерского искусства, Алматы, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4590-0585>, e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

Мукашева Айнур Адилхановна – Phd докторант, 1 курс. ЕНУ имени Л. Гумилева, Астана, Казахстан, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1965-8535>, e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru

OUR AUTHORS

Arkhangelskaya Alla – Doctor of Philological Sciences, Professor, Department of Slavic Studies, Faculty of Philosophy, Palacky University in Olomouc (Czech Republic), Id=57213609175, e-mail: alla.arkhanhelska@upol.cz

Adibayeva Sholpan – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of Kazakh and Russian Languages Department, Satpayev University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1043-3275>, e-mail: s.adibayeva@satbayev.university

Kazabeyeva Vitalia – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Professor of Kazakh and Russian Languages Department, Satpayev University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-2848-6843>, e-mail: v.kazabeyeva@satbayev.university

Kenzhegaliyeva Meruert – master's student of Kazakh Language and Literature Department of the Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-8098-913X>, e-mail: meruertkenzhegalieva@gmail.com

Abisheva Saule – Doctor of Philological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: 0000-0002-4497-0805, e-mail: s.abisheva@mail.ru

Atembayeva Gulnara – doctoral student of Russian Language and Literature Department of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4376-5022>, e-mail: g.atembaeva@gmail.com

Khavaidarova Mekhirnisa Marsovna – Candidate of Philological Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2128-4236>, e-mail: mechrinisa_73@mail.ru

Bisengali Kabiuli Zeinol-Gabden – Doctor of Philological Sciences, Professor, Al-Farabi KazNU, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1503-2737>, e-mail: zinolgabden@hotmail.com

Zholdaskalikyzy Asel – master's student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-6854-5883>, e-mail: azholdaskalikyzy@mail.ru

Gierczyńska Danuta – Doctor of Philological Sciences, Professor, Pomeranian University in Słupsk, Poland, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3225-2002>, e-mail: danuta.gierczynska@apsl.edu.pl

Kaztayeva Aymzhan – doctoral student of 1st year of Literature Studies, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-9244-0384>, e-mail: aiym.kaztaeva@mail.ru

Tokshylykova Gulnaz – Master, Senior Lecturer of Abai KazNPU, Faculty of Philology, Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4116-5042>, e-mail: gulnaz_lit75@mail.ru

Nurakbayeva Aigul – master's student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6102-4548>, e-mail: aigulnurakbay@gmail.com

Matbek Nursulu – master's student of Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3896-4310>, e-mail: nursulu.m@mail.ru

Ospanov Yedilbay – Candidate of Philological Sciences, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2253-134X>, e-mail: ospanov.yedilbay@gmail.com

Mergenbayeva Arailym – master's student of Russian Language and Literature Department of Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-5249-1144>, e-mail: mergenbayeva00@bk.ru

Tleubekova Botakoz – Doctor of Philological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5186-3437>, e-mail: biko.1972@mail.ru

Zhetpisov Yedil – Abai Kazakh National University, 1st year master's student, specialty Kazakh Language and Literature, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-1072-1041>, e-mail: edilzhetpis@gmail.com

Umarova Akmaral – Master, Senior Lecturer, Faculty of Philology, Abai KazNPU, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8528-4131>, e-mail: magenta_feels@mail.ru

Madiyev Sansyzbay – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3255-2689>, e-mail: sansyzbay.madiyev@mail.ru

Sharapiyeva Rysaldy – Al-Farabi Kazakh National University, postgraduate student of the of Publishing, Editorial and Design arts Department, Almaty, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-4590-0585>, e-mail: sharapievarysaldy@gmail.com

Mukasheva Ainur Adilkhanovna – PhD student, 1st year. L. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan, ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1965-8535>, e-mail: Wayintoenglish@yandex.ru